Basil Davidson

afrika'da millî kurtuluş ve sosyalizm hareketleri

SOSYAL YAYINLAR

TAN GAZETESİ VE MATBAASI
İSTANBUL — 1965

SOSYAL YAYINLAR: 11

BASİL DAVİDSON

AFRİKA'DA MİLLÎ KURTULUŞ VE SOSYALİZM HAREKETLERİ

Çeviren :
Attilâ Tokatlı

SOSYAL YAYINLAR
Cağaloğlu, Servili Mescit Sokak
Kurt İşhanı, No: 107 -- İstanbul

I

Çalkanmalar Çağı

İnsanlığın tarihinde öyle dönüm noktaları vardır ki, birkaç yıl, hattâ bazan birkaç hafta, sayısız halkların kaderini, batarı ve çıkarıyla belirleyip kesinleştirmeğe yeter. Anî ve gizemli bir kuvvetin itkisiyle eski, yerini yeniye bırakır.

Sonradan tarihçiler, söz konusu dönenim oluşumunu incelemeğe giriştiklerinde, bu anî ve gizemli sanılan kuvvetin, aslında, toplumsal evrimin derin akımlarıyla meydana gelmiş basit bir dalgalanmadan başka bir şey olmadığını ortaya koyacaklardır. Ama bu, olayları ister seyirci, ister oyuncu olarak yaşamış kimselerin o anki sevinç ve kaygılarını gerçek bir mucizenin yarattığı heyecanlarmış gibi titreyerek anmalarına engel olmaz. İşte milyonlarca Afrikalının şu son yıllar boyunca duyduğu heyecan buna benziyor.

Bundan on yıl önce, 1963 yılında ikisi hariç hepsi de eskiden sömürge olan otuz iki bağımsız Afrika devletinin meydana çıkacağını düşünmek için gerçekten ârif olmak

gerekirdi. Kurtuluşun bu denli bir hızla gerçekleşeceğini aklımızdan geçiremezdik. Ama işte durum budur.

Bağımsızlık, anî ve gizemli bir eylemin ürünü değil de, derinlemesine ve yavaş bir evrimin sonucu olsa bile, değişikliğin kendisi ve bu değişikliğin gerektirdiği seçme, bugünün çözüm bekleyen en önde olaylarıdır. Birçok alanlarda Afrika, bundan on yıl önce olduğu gibi kalmış olabilir. Teknik altyapısının yetersizliği göz önüne alınırsa, başka türlüsü zaten beklenemezdi. Ama gerçek devrim, Afrika'da bugün herşeyin mümkün hâle gelmiş olmasıdır: Henüz değişmemiş olan, hiçbir vakit değişmeyeceği sanılan şeyler bile artık değişebilirlik kazanmıştır. Ve kıtanın bir ucundan öteki ucuna, Kuzey'de savaşın perişan ettiği Cezayir köylülerinden en Güney'de ezilen topluluklara kadar herkes bugün, değişiklik ve bu değişikliğin gerektirdiği seçme ve kararlar üzerinde durmadan tartışarak üç büyük soruyu cevaplandırmağa uğraşmaktadır: Olup bitenin aslı nedir? Nereye gidiyoruz? Hangi araçlarla?

Bu soruları, ve bu sorulara verilen çeşitli cevapları anlayabilmek için, şu 1960 yıllarında Afrika'nın oldukça trajik bir hava içinde çalkandığım gözden uzak tutmamak gerekiyor. Şu satırları yazdığım sırada, Afrika iki sömürge savaşına sahne olmaktadır. Güney Afrika'da şiddetli bir ırk çatışmasının ilk gösterileri başlamış bulunmaktadır. Önlenmesi belki de mümkün bir başka ırk çatışması da Güney Rodezya'yı tehdit ediyor. Beyaz insan üstünlüğüne inancın saltanat sürdüğü en Güney'de, bir siyasî değişiklik ihtiyacı her geçen gün kendini biraz daha duyurmaktadır.

Başka ülkelerde hava, şüphesiz bu derece gergin ve şiddetli değildir. Ama bugün Afrika'nın her noktasında,

en gürültüsüz patırdısız devletlerde bile —ve sadece, politika adamlarıyla aydınların yaşadığı başkentlerde değil, Afrikalıların büyük çoğunluğunun yaşadığı küçük şehirlerde ve tozlu ücra köylerde— çekişmeler almış yürümüş bulunmaktadır. Şöyle bir dolaşın Afrika'yı, gözünüze ilk çarpan bu durum olacaktır.

1962 Kasımında bir gün, Tanganyika'nın güneyindeki Ngorongoro sırtlarında bulunan ilkel bir köye uğramak üzere yolumdan saptım. Masai kabilesinin eskileri, atalarının dipsiz zamanlardan beri yaptıkları gibi, büyük bir ağacın gölgesinde adalet dağıtıyorlardı. Hemen biraz ilerde de, samanlı topraktan bir kulübenin üzerinde T. A. N. U. (Tanganyika Ulusal Afrika Birliği'nin amblemi, simgesi) 'nun bayrağı dalgalanmaktaydı. Basit bir süs değildi bu, gerçekten bir T. A. N. U. bürosuydu. Personelinin coşkun bir enerjiyle çalıştığı söylenemezdi ama, büro oradaydı işte.

Birkaç gün sonra Mbulu'ya geldiğimde, o yörenin sorumlu yöneticisi olan bay Şamşama'yı yerli T. A. N. U. delegeleriyle toplantı hâlinde buldum. Ve toplantı gece geç vakte kadar uzadı. Ertesi sabah kendisinin bana söylediğine göre, köylüler, yetersiz buldukları bir adamın tayinine itiraz ediyorlardı. Hükümetin temsilcisi sıfatıyla Bay Şamşama, resmî adayı gereğince savunmuş ama olmamıştı. En sonunda da şöyle bir uyuşmaya varılmıştı: Hükümet, durumu kurtarmak için, kendi adayını söz konusu komisyonun başkanlığına tayin edecek ama köy delegeleri de adama hemen işten el çektireceklerdi.

"Kararlarına uymak zorunluğunuz var mı?" diye sorduğumda, Bay Şamşama düşünceli düşünceli başını sallayarak:

"Var, dedi, geri aldıramayız."

Bu durum sadece Tanganyika köylüleri için söz konu-

su değildir. Hâl ve gelecek tartışmasına baştanbaşa bütün kıta katılmaktadır.

Bu nokta üzerinde ısrarla durmamın sebebi, niyetlerimin yanlış anlaşılmasını önlemektir. Elinizdeki kitap, Afrika'nın siyasî ve iktisadî gelişimi hakkındaki bir takım ana fikirleri açıklamak ve tartışmak çabasındadır. Bu yolda, tanınmış kişilerin, siyaset adamlarının, yazarların ve başka şöhretlerin düşüncelerini ve kararlarını hiç şüphesiz dikkatle inceleyeceğiz. Ama Afrika'daki politika hayatını, çeşitli liderlerin, hamur gibi yoğrulabilir bir kitlenin tepkisiz bakışları önünde birbirleriyle konuşup tartışmasından ibaret sanmak, çok ciddî bir hatadır. Bugünkü Afrikalı liderler, tıpkı öteki ülkelerdeki liderlerin durumundadır: Gerçi herbirinin eylem ve kararları yerli özel meseleleri yansıtır ama bütün bunların ortak paydası, her yerde olduğu gibi Afrika'da da, kamuoyudur.

Afrika'da kamuoyu bulunmadığı iddiası, bize sömürge çağından miras kalmış temelsiz bir inançtır. Geçmişte var olsun olmasın, bugün hiç kimse Afrika kamuoyunun bir gerçek olduğunu inkâr edemez. Bu durum, topraklarındaki her milliyetçi davranışı "kökü dışarda komünist kışkırtıcılar" ın işi olarak gören Portekiz gibi bazı sömürgeci devletlerin hoşuna gitmeyebilir ama meselenin bu türden kaçamaklarla çözülmeyeceği de açıktır. Her iki Rodezya'da ve Niyasaland'da daha bundan on-on iki yıl önce, İngilizlerin Orta Afrika Federasyonu tasarısına karşı beliren Afrikalı muhalefetin aslında birkaç yıkıcı elemanın kışkırtması olduğunu iddia eden ve "Afrikalıların % 90 ının bu konuya karşı tamamıyla ilgisiz" kaldığını ileri süren Avrupalılar, ne büyük bir yanlışa düştüklerini bugün anlamış olsalar gerektir.

Bu kitap boyunca bir takım sloganları, tartışmaları,

kararları ve politik davranışları inceleyeceğiz. Ama bütün bunlar bize, gerideki görünmeyen büyük kamuyu, her kararın iyice ölçülüp biçilerek verildiği, zaman zaman ustaca taktik manevralara, ya da güzel, parlak sözlere kanılsa bile halk için iyi ve kötü olan konusunda hiçbir zaman hata edilmediği köy kurullarının varlığını unutturmamalıdır. Bilinmelidir ki, insanların yeni hükümetleri tarafından açıkça aldatıldığı ülkelerde bile, gelecek hakkındaki son kararı verecek olan halktır. Hattâ, şefleri ve temsilcileriyle çok sıkı bağlar kurup bu bağları gevşetmeden sürdürmeyi becermiş olan Afrika halkının, tarihte öteki halklardan daha da belirleyici bir rol oynayacağını düşünmek bile mümkündür.

İşte kitabımızın gerçek kahramanı, kıtanın bir ucundan öbür ucuna binlerce mitinge katılan, son derece çeşitli elemanlardan meydana gelmiş bu büyük kamudur. Tartışma alanı hayat gibi geniştir bu kamunun. Tartışmalar bazan Kamerunlu Topluluklar Birliği gibi **3.000 köy komitesi** bulunan büyük dernekler tarafından, bazan Otonom Kazamans Hareketi, ya da Frafra Gençleri Birliği'nin "eskileri" gibi grupçuklar tarafından, bazan da-örneğin Kenya'da ve Kuzey Rodezya'da olduğu gibi -etkili bir politik baskı rolü oynayabilen sendikalar tarafından düzenlenmektedir.

Birçok Afrikalı henüz bu tartışmaya katılmıyor ama tartışmanın dışında kalanlar da günden güne seyrekleşmekte. Gerçek şu: Afrikalı kendi geleceği hakkında kendisi karar vermek istiyor, bunu yapabileceğini biliyor ve gene biliyor ki, görevi bunu yapmaktır.

Bu ruh hâlini açıklamak kolaydır. On yıl gibi kısa bir zamanda, Afrika'nın üçte ikisi, yabancı kuvvetlerin yerine göre az, ya da tam —Belçikalıların kesin, İngiliz ve Fransızların daha yumuşak— egemenliğinden kurtulmuş ve yeniden hürriyete kavuşmuştur.

Tarihsel bir perspektif içinde göz önüne alınırsa, sömürge çağı oldukça kısa bir dönem olarak kalır. Ama böyle bir perspektif için vakit henüz pek erkendir, ve yabancı egemenliği altında geçen bu elli, ya da altmış yıl Afrikalılar üzerinde son derece yıpratıcı ve sakatlayıcı bir şok bırakmıştır. İlerde de göreceğimiz gibi, sömürgeciliğin bütün kıta üzerinde alabildiğine derin, ve çoğu zaman da olumsuz etkileri olmuştur. Çekilip giderken ardında, herşeyi yapılmayı, ya da yeniden yapılmayı bekleyen bir Afrika bıraktı sömürgecilik. Gerçi sömürgecilik öncesi toplumundan sayısız parçalar kalmıştı ama, bunları toplayıp birleştirmek artık mümkün değildi. Kaldı ki, böyle bir özlemi taşıyanların sayısı da pek azdı. Çoğunluğun isteği, yeni bir toplum, modern dünyaya eş bir modern Afrika kurmaktı.

Bazı sömürgeci devletler, özellikle Büyük Britanya ve Fransa, politik bağlarını koparmadan önce, bu yeni Afrika'nın kuruluşunda kendilerince bir rol oynamağı denediler. Eski sömürgelerinin politik ve ekonomik yapılarını Fransız, ya da İngiliz modellerine göre kuracakları umuduyla —bu umudu da gizlemiyorlardı— "seçkin çevreler" i, ya da orta sınıfları harekete geçirmeğe çalıştılar. Bu teşebbüslerin sonucunu ilerde inceleyeceğiz. Şimdiden işaret edelim ki bu sömürgeler, bağımsız hâle gelir gelmez, sömürgelik sonrasına özgü son derece güç reorganizasyon (yeni baştan örgütlenme) problemleriyle karşılaştılar ve her vakit de bu problemlerin yeterince bilincine varamadılar.

Bütün seçme problemi işte bu noktada belirmektedir. Boyunduruktan kurtulmuş halklar, eski efendileri artık çekip gitmiş olduğundan, eski hayat tarzlarını sürdüremezler. Yeni yollarını, ya eski efendilerini taklit ederek, ya da bilinmedik bir çözüm şekli arayıp yaratarak bula-

bilirler. Çağdaş Afrika bize, bütün ara çözüm şekillerinden geçerek en tutucusundan en aşırısına kadar, bu alanda akla gelen bütün politika örneklerini vermektedir.

Bu bekletilmez reorganizasyon ihtiyacı karşısında Afrikalı politika adamları her şeyden önce halklarının ne istediğini ve bu istekleri nasıl karşılayabileceklerini araştırmağa koyuldular. Böylece de, başka halkların kendilerinden önce bulmuş oldukları çözüm yollarını incelemeğe sürüklendiler. Kapitalist ülkelerin serbest teşebbüsten, komünistlerin sosyalizmden, başkalarının da kendi yedek sistemlerinden ne anladıklarını elden geldiğince doğru bir biçimde bilmeleri gerekiyordu (ve bu da sanıldığı kadar kolay bir iş değildi). Ayrıca, —ve yeni Afrika'nın belli başlı özelliklerinden biri de budur— sömürgelik öncesi yapıları yeniden gözden geçirmeyi, eski ideolojik gelenekleri içinde alıp yürütmeğe değen yanları arayıp bulmayı, böylelikle de Afrika düşüncesiyle ithal malı fikirler arasında bir uzlaşma yaratmayı denediler.

Bu kitap çerçevesinde, bazı kesin deneyleri örnek diye alıp büyük siyasî akımları ortaya koymaktan başka bir şey yapmak iddiasında değilim. Ama, meselenin bugünkü durumunda, böyle hızlı bir gözden geçirme, ilerde kesin kararları doğurabilecek verimli tartışmaların açılmasını sağladığı takdirde, belki de çok geniş ve derinlemesine bir araştırmadan daha yararlı olacaktır. Bazı ilgi çekici detayları pek tabiidir ki bir yana bırakmış olacağım, —ve bundan ötürü şimdiden özür dilerim okurdan— ama bana öyle geliyor ki, geçmişte Afrika problemlerini incelemiş olanlar, alttaki temel fikirlerin gün ışığına çıkmasını engelleyen detaylı ve derinlemesine araştırmalardan, faydadan çok zarar görmüşlerdir.

Eski fikirlerle yeni fikirlerin bir araya getirilip kar-

şılaştırılması, bir çeşit kimyasal tepki süreci doğurur. Bu belki bulanık ama zorunlu süreç de, sonunda, orijinal bir hayat tarzının doğmasına yol açar.

Öyleyse eski fikirleri kısaca gözden geçirmekle işe koyulalım.

2

Afrika'nın Geçmişi

1447 yılında bir İtalyan gezmeni Tuat vahasında şunları yazıyordu: "Büyük Sahra'nın ötesinde yaşayan halklar çok ve çabuk ürerler, çünkü bir tek kadın bir keresinde beş çocuk doğurur". O günden bugüne Afrikalılar hakkında buna benzer sayısız saçmalık yazılagelmiş ve kamuoyu da bunları ciddiye alıp inanmıştır. Başka türlüsü zaten beklenemezdi. Avrupalı denizci ve tacirlere, kara ve denizden gelen kâşiflere Afrikalılar, bu 'tabiatın çocukları", şüphesiz garip ve inanılmaz görünmüş olacaklardır. Ve gene hiç şüphesiz, Avrupalılar da karşılaştıkları halklar üzerinde aynı duyguları uyandırıyorlardı. Burada insanı asıl şaşırtan nokta, bazı akla yakın şeylerin herşeye rağmen yazılıp basılabilmiş olmasıdır. Gerçekten de, Avrupalı ve Amerikalı okurların yüzyıllar boyunca yuttukları başlangıçta kör inançlara dayanan, sonraları sözüm ona bilimsel bir karaktere bürünen palavralar yığını arasında tek tük yazılar örnek bir nesnellik, objektif olma kaygısı taşımaktadır.

Köle ticaretinin en yüksek çizgisine ulaştığı sıralarda bile bu kaygıya rastlanmaktadır. Oysa bu dönemde Afrikalılar öylesine bile isteye, öylesine sistemli şekilde insan-altı bir duruma indirilmişlerdir ki, tarih (bugünkü Güney Afrika yöneticileri iktidara gelinceye kadar) bunun bir örneğini daha vermekten yoksundur. Siyahları avlamak için kullandıkları metotları haklı çıkartmak amacıyla Liverpool tacirleri 1792 yılında şunları yazıyorlardı: "Afrikalılar bütün insanlar arasında en tenbelleri olduklarına göre, onları karılarından ayırdığımız zaman attıkları çığlıkların, götürüldükleri ülkelerde eski boş ve uyuşuk hayatlarına devam edememek korkusundan ileri geldiğini düşünemez miyiz?»

Böyle bir tavır, kurbanlara ve kurbanların içinden geldiği halklara karşı hiçbir saygı duymamayı getirir. Köle ticaretini lânetleyenlere karşı o çağın İngiliz hükümetleri, bu ticaretin, ortadan kaldırılması memleket iktisadını sarsacak kadar verimli olduğu cevabını veriyorlardı. Sömürgeler Bakanı Lord Dartmouth 1775 te şöyle diyordu: "Millet için bu derece kârlı bir ticaretin sömürgelerimizde kısıtlanmasına, ya da kesintiye uğratılmasına hiçbir şekilde müsaade edemeyiz". O gün son derece geçerli olan bu delil bugün de gücünden hiçbir şey kaybetmemiştir. 1963 yılında, Lord Dartmouth köle ticareti yoluyla elde edilen büyük gelirin vazgeçilmezliği hakkındaki görüşünü açıkladıktan aşağı yukarı iki yüz yıl sonra, bir başka İngiliz hükümeti, Güney Afrika Cumhuriyeti'ne silâh satışını lânetleyenlere kelimesi kelimesine aynı cevabı veriyordu: Bu satışın belki birtakım üzücü yanları olabilirdi, ama sağladığı kazanç bakımından son bulmasını düşünmek imkânsızdı.

Bununla birlikte, köle ticaretinin en karanlık yıllarında bile, bazı Afrikalı Avrupalılar (İngilizler, ya da öte-

kiler) yerlilere karşı tavır değiştirmeğe başlayacaklardır. —Örneğin, on sekizinci yüzyıl sonlarında Sierra - Leone sömürgesinde doktorluk yapan Thomas Winterbottom'un — yazıları yeni bir biçim alıyor, kesin ve handiyse bilimsel bir anket karakterine bürünüyordu. Afrika'yı anlamak için çırpman bu tek tük öncülerin arkası kesilmemiştir. Afrikalılar hakkında günümüzde de sayısız saçma ve yalan uydurulup yazılmaktadır ama en gülünç mit'ler artık ortadan kalkma yolunda. Son araştırmalar meydana çıkarmıştır ki Afrika'nın uzun bir geçmişi vardır, sürekli bir gelişim çabasıyla doludur bu geçmiş ve sonuçları da hiç küçümsenmeyecek derecede verimli olmuştur. Bu geçmiş, Afrikalıların iddia edildiği gibi aşağı insanlar olduğuna ve gerçekleştirdikleri işlerin yetersizliğine inanmayı kesinlikle yasaklayan bir geçmiştir.

Demir çağının Afrika'da başlayışı bundan aşağı yukarı 2.000 yıl önceye rastlatılmaktadır. Hatırı sayılır ilerlemelerle dolu olan bu dönemin gerçekleşebilmesi için, iki İngiliz tarihçisinin deyişiyle, geride "önemli bir siyasî fikirler ortak hazinesinin var" olması gerekir. Nelerdi bu fikirler?

Afrika'daki sömürgelik öncesi uygarlıkların gelişimini derinlemesine incelemek burada söz konusu olamaz. Ama şu noktaya önemle işaret etmek gerekir ki, Afrika'nın siyasî ve sosyal tarihi ne yeni, ne de basit değildir. Birçok ana ideolojik elemanın kaynağı uzak geçmişte bulunmaktadır. Afrika'nın tam bir tarihinin yazılacağı gün —ki bunun için vakit henüz pek erkendir—, bu tarihi eski Mısır'a dayandırmak gerekecektir. Şu iki sebepten ötürü: Önce, Asya'dan gelen fikirleri Mısır almış ve yaymıştır. Sonra da, Afrika'ya özgü ekonomik ve sosyal eğilimleri

ilk olarak geliştirip işler hâle getirebilen memleket gene Mısır olmuştur. Ayrıca, pek değerli bir Fransız ejiptolog (eski Mısır'la uğraşan bilgin)' unun son zamanlarda belirttiği gibi "ejiptoloji (eski Mısır bilimi)'nin bizlere yaptığı en büyük hizmet, Afrika'nın eski tarihi hakkında, hiçbir öteki bilim dalının yapamayacağı kadar kesinlikle, kronolojik bilgiler ve ölçü noktaları vermesidir". Demek ki Afrika'nın siyasî gelişiminin kaynağı eski Mısır'dır. Eski Mısır'ın ve bazı belirli iç ve dış baskıların etkisi altında Afrika sayısız siyasî ve sosyal, ve hattâ ekonomik, dinsel ve artistik yapılar kurup yaratmıştır. Pek tabii olarak bütün bu yapılar da, bu derece geniş bir kıtadaki hayat şartlarının çeşitliliği ölçüsünde zengin ve değişik olmuşlardır.

Antropologlar (insan bilimiyle uğraşanlar) ve tarihçiler bu yapıları, pratik sebeplerden ötürü, birkaç temel kategoride sınıflandırmağa yönelmişlerdir. Amma bu bilginlerin, kelimelerin anlamları üzerinde her zaman birleştiklerini söylemek mümkün değildir. Örneğin, bir kabile tam tamına ne demektir? Benim **Pocket Oxford Dictionary**'m kabileyi "ilkel, ya da barbar aşamada, bir şefin otoritesi altında yaşayan ve bir tek aynı atadan geldiğine inanan bir insan topluluğu" olarak tanımlar. Bu tanımsa işin bütününü kapsamaktan uzaktır. Batı Nijerya'daki Yoruba'lara kabile adını sıksık yakıştırırlar. Gerçekte de Yoruba'lar, şeflerinin otoritesi altında yaşamakta ve aynı atalardan indiklerine inanmaktadırlar. Ama buradan davranarak onların "ilkel ve barbar" oldukları sonucuna varmak, onları tanımamaktır.

Şüphesiz, "kabile" kelimesi çoğu zaman bir çeşit küfür diye kabul edilegelmiştir ama bugün durum değişmiştir. Dr. Lucy Mair diyor ki: "Bu kelimeyi bir küfür olarak değil de teknik bir anlamda kullanmak istiyorsak,

ortak kültür sahibi bir insan topluluğunun otonom siyasî bir bölümü anlamına geldiğini belirtmeliyiz". Bu tanımsa, Aşağı Topraklar'daki İskoçyalılar için de geçerlidir. Dr. Mair bu tanımı verirken özellikle Doğu Afrika'yı göz önünde tutuyordu. Huntingford, aynı bölge konusunda, daha da ileri gitmektedir. Ona göre bir Doğu Afrika kabilesi "bütün üyelerinin gurur duyduğu bir ortak soy adıyla, bir ortak dille, bir ortak araziyle, ve kendi adını taşımayan herkesin yabancı, yani düşman olduğu duygusuyla birbirine bağlı bir grup" tur. Bu tanım, doğruya benzemektedir. Ama böyleyse, bir "kabile" bir "millet" ten nasıl ayrılır? Yabancı düşmanlığı ve şovinizmiyle beliren bir Avrupalı halkı bir millet diye sunup Yorubalar gibi bir halka (ilkel ve barbar imâlı) kabile adını yakıştırmak kaba bir yutturmacadan başka bir şey değildir. Bu iğrenç yalandan büyük çapta, antropologların sorumlu olduğunu hatırlamadan edemiyoruz. Gerçekten de antropologlar, Afrika'nın siyasî gerçeklerini dürbünün tersinden görmek eğiliminden bir türlü kurtulamamışlardır.

Söz tanımlarının büyük önemi vardır, çünkü kelimelerin altında çoğu zaman bir takım ön yargılar, işin gerçeğini bilmeden edinilmiş ön fikirler gizlenmektedir. Şu son yıllara gelinceye kadar klâsik kitaplar bize sömürgelik öncesi Afrika'yı —genellikle "fanatik korsan yuvaları" olarak sunulan Kuzey'deki müslüman devletler bir yana— bir durgunluk, ya da bir kaos (evrenin insan var olmadan önce içinde yüzdüğü kargaşa) diyârı olarak tanıtırlardı. Bu kitapların yazarlarının düşüncesine göre, bu derece ilkel insan topluluklarının ilgilenmeğe değer bir siyasî tarihi olabileceğini akıl almazdı.

Bugün hiçbir ciddî tarihçi böyle düşünmemektedir. Son yirmi yıl içinde Afrika toplumu hakkındaki klâsik fikirler baştanbaşa altüst olmuş ve yeni bir terminoloji (bir

bilim, ya da sanat dalına özgü terimlerin bütünü, terim düzeni) ihtiyacı duyulmağa başlanmıştır. İtiraf etmek gerekir ki bugüne kadar, Afrika'ya özgü yapıları tanımlayacak yeni terimler bulabilmiş değiliz, bunun için de Avrupalı söz hazinemizle yetinmek durumundayız. Terimlerimizin bazıları konumuza tıpatıp uygun düşmektedir. Artık biliyoruz ki, gerçekten ilkel yapılardan yola çıkan birçok Afrikalı halk zamanla, Devlet, ya da imparatorluk adını hak eden organizasyonlara ulaşmıştır. Bunlar arasında bazıları basit temel aşamalarda kalmış, bazıları ise karışık bir bürokrasiye dayanan bir merkezî iktidar örgütü kurmuştur. Birçoğunun hükümeti ve devlet hazinesi, feodaliteyi pek andıran bir sisteme, uyrukların dürüstlüğüne ve bir verginin ödenmesine dayanıyordu. Bazı İngiliz araştırıcıları bu feodalite terimini, hiç de geçerli olmayan sebeplerden ötürü kabul etmemektedirler, ama daha uygun bir terim bulamadıkları için de bir takım dolaylama ve geveleme yollarına sapmaktadırlar.

"Feodalite" sözünün kullanımı tartışmalı olsa bile, uzmanlar, birçok Afrikalı halkın devletler hâlinde örgütlendiğini ve bu devletlerden bazılarının, iktidar problemini çözebilmek için, imparatorluk kavramına pek yaklaşan biçimler bulduklarını oybirliğiyle kabul etmektedirler. Bu devletlerin oluşum süreci çok zaman önce, yaya, ya da atlı ulaştırma kolaylıklarının merkezî bir iktidarın ve bir ordunun kurulmasına müsaade ettiği bölgelerde, yani önce Kuzey Afrika'da ve geniş Sudan çayırlarında, sonra Gine ormanlarında, en son olarak da orta ve güneyin ova ve ormanlarında başlamıştır.

Bugün elimizde, Afrika'nın bu siyasî gelişimi hakkında Orta Çağ'daki yabancıların ne düşündüğünü gösteren iki belge var. Bundan bin yıl önce, Hicazlı bir Arap, El Mes'udî, Doğu Afrika kıyısını baştan başa dolaşarak de-

nizcileri ve tacirleri sorguya çektikten sonra **Altın Otlaklar ve Değerli Taş Madenleri** adlı ünlü kitabını yazdı. Bu kitaptan, Zambezi ırmağının ağzı dolaylarında büyük bir Afrikalı devletin varlığını öğreniyoruz. Bu devletin başında, bölgenin birçok "kralcık" larına hükmeden, "memleketi hakkaniyetle yönetmek için" seçilmiş bir kral bulunuyordu. El Mes'udî'ye göre, bu "krallar kralı", beceriksizce hükümet ettiği, ya da iktidarını kötüye kullandığı takdirde tahtından indirilebilirdi. Bu monarşi tipine birçok Afrikalı halklarda rastlamaktayız. Burada söz konusu olan kral hiç şüphesiz ki, Rattray'in yazılarına göre, 1929 yıllarında Ashanti şeflerinin uymak zorunda tutulduğu prensiplere göre davranmakla yükümlüydü. Ashanti şefleri, taht demek olan taburelerine çıktıklarında, halkları onlara şu ihtarda bulunuyor:

"Ona deyin ki
Aç gözlülük etmesini istemiyoruz
Bizi hor görmesini istemiyoruz
Sesimize kulak tıkamasını istemiyoruz
Bizi aptal yerine koymasını istemiyoruz
Aklına estiği gibi davranmasını istemiyoruz
İşlerin Kumasi'dekine dönmesini istemiyoruz
Bize "Vaktim yok, vaktim yok" denip durmasını istemiyoruz
Küfür ve hakaret istemiyoruz
Zorbalık ve şiddet istemiyoruz."

Batı Afrika'da, özellikle Sudan'da, Akdeniz'deki müslüman devletler çok daha uzakta kalan Doğu Afrika'dan daha iyi tanınıyordu. Hastings savaşından bir yıl sonra, 1067'de, El Bekrî adındaki Endülüslü bir Arap, Batı Sudan'ın siyasî organizasyonu hakkında bir rapor yayınlı-

yordu. Gezmenlerin ve askerlerin —o sırada Fas, Batı Sudan'ı zaptetmişti— anlattıklarına dayanan El Bekrî, Batı Afrika ovalarının büyük bir bölümünün uzun zamandan beri, hiç de küçümsenmemesi gereken bir düşman, ya da bir dost olabilecek bir tek büyük devletin yönetiminde olduğunu belirtmekteydi.

"Bu halkın kıallarının sanı sıfatı Gana, memleketlerinin adı da Aukar'dır. Bugünkü krallarının adı Tankamenen'dir. Kral (1026) yılında tahta çıkmıştır. İmparatorluğu geniş, iktidarı sonsuzdur..." Tankamenen'in sarayını ve gözdelerini uzun uzun anlattıktan sonra, El Bekrî, memleketin siyasî organizasyonunu incelemeğe girişiyor. Onun anlattıklarını başka kaynaklardan gelen bilgilerle tamamlayınca görüyoruz ki, Gana'nın kudreti bir yandan feodal sisteme benzer biçimde vergi alan güçlü bir merkezî iktidara, bir yandan da altın ve tuz ticaretinin zekice yürütülmesine dayanıyordu.

Bu sıcak ülkelerde yaşayanlar için tuz, öteden beri hayatî bir üründür. Eski çağlarda en zengin tuz yatakları Kuzeyde, Büyük Sahra'nın bitişiğindeydi. Batı Sudan, çinko ihtiyacını da gene o yöreden karşılamaktaydı. Altınsa Güneyden, ormanın kıyısından, ya da içinden geliyordu. Gana ağalarının büyük kuvvetini doğuran —ki başkaları da bu konuda onları örnek almakta devam edegelmişlerdir— Kuzeye gönderilen altın ve Güneye yollanan tuz kervanları üzerinde kesin siyasî kontrol kurmuş olmalarıydı. Gelirlerini, Kuzey Afrika'dan gelen tuz, çinko ve ürünlerin ithalâtıyla, altın ve fildişi ihracatından sağlamaktaydılar. El Bekrî, kitabının en önemli yerinde şöyle diyor: "Kral, ülkeye giren her eşek yükü tuz başına bir altın dinar, ülkeden çıkan her yük başına da iki altın dinar vergi kaldırır. Her çinko yükü için beş, öteki yükler için de on **mitkal** (mitkal'in ağırlığı ülkesine göre değiş-

mekle birlikte aşağı yukarı 17 gram altındır) ödemek gerekir."

Dahası var. Kralın altın üzerindeki tekeli, altının üretilmesinden başlıyor. "İmparatorluk madenlerinde üretilen her altm külçesi" —burada özellikle söz konusu olan alüvyon depolarıdır— "krala aittir. Hemen her yerde rastlanan altın tozunu ise, kral halka bırakır. Bu kısıtlama olmasaydı, altın öylesine bollaşırdı ki değeri kalmazdı". Gana krallarının iyi iş adamı oldukları anlaşılıyor. Batı Afrika altını bu kralların haleflerinin gelirlerinin de ana kaynağı olmakta devam etmiştir. El Bekrî'den üç yüz yıl sonra bir İngiliz kralı, yeni bastıracağı para için Batı Afrika'dan altın ithal etmeğe karar vermişti, ve biz bugün bile altın külçeleri için "gine" sözünü kullanıyoruz.

Gana yöneticilerinin imparatorluklarını finanse etmek için kullandıkları bu vergi sistemi, onların belirli bir organizasyon ve sağlamlık derecesine ulaştıklarını gösterir. Kelimenin modern anlamında birer diktatör değildi bunlar. Yöneticilere, şeflere, partizan milislerine ve vassal (derebeyine bağımlı) halklara dayanan ve az çok tutarlı bir sosyal yapı içinde bütün bu elemanların yer bulduğu bir çeşit feodal iktidara sahiptiler. Bu sistem, ve sonradan gelen devletler, ya da imparatorluklar, Batı Afrika'nın tarihinde, ve hattâ Afrika'nın bugünkü altyapısında önemli bir yer kaplar.

Siyasî tarih birçok şekilde tanımlanabilir. Bazıları, ve bu arada benim için siyasî tarihin rolü, belirli bir yer ve zamanda iktidarın nasıl örgütlenip işlediğini göstermeğe, yani iktidar problemine şu, ya da bu halk tarafından bulunan çözüm yolunu incelemeğe dayanır.

Konumuz buysa, sadece monarşi aşamasına ulaşmış toplumları incelemekle yetinemiyeceğimiz açıktır. Sayısız halklar mahallî problemlerini belki ilkel ama gene de yüz-

yıllar boyunca sürecek kadar sağlam hükümet biçimleri yaratarak çözmüşlerdir. İktidarın en basit biçimde örgütlenip işlediği ölçüde ilkel olan bu sistemler de tarihin malıdır. Onları gözden uzak tutmak, Afrika'yı eksik kavramak olacaktır.

Özet olarak, Afrika siyasî tarihinin kaynağını insanların çoğu zaman düşmanca bir tabiat ortamına karşı mücadeleye başladıkları Demir Çağı'nın başlangıcına dayatabiliriz. Mızrak, kargı ve belki de tarla çapaları yapımında demirin kullanılmasıyla doğan yeni yeni tarım ve göç teknikleri yeni sosyal organizasyon metotlarıyla elele vererek, şartların hazır olduğu yerlerde, Gana'nınki gibi geniş siyasî sistemlerin doğuşuna yol açmışlardır. Ama bazan da, halkları bir kralın otoritesi altında toplayan birleşme süreci, elverişsiz şartlar tarafından frenlenmiş, hattâ kimi vakit başlamak fırsatını bile bulamamıştır.

Bu son duruma en ilgi çekici ve en iyi örnek, Nuer ve Dinka halklarının yaşadığı, Uganda'nın kuzey sınırı dolaylarına düşen Yukarı Nil'in bataklık bölgeleridir. Doğu ve Batı Afrika'nın bazı kesimlerinde, ve Orta ve Güney Afrika'nın Buşman ve Pigme'ler gibi az gelişmiş toplulukların yaşadığı bölgelerinde bu durumun başka örneklerine rastlamak da mümkündür.

Bu halkların siyasî sistemleri birbirinden gerçi çok farklıdır ama hepsinde bir ortak çizgi göze çarpar: Her türlü devlet ve merkezî iktidar yokluğu. Hattâ çoğu zaman bu halklarda kamu düzeni, savaş, ya da ticaret alanlarında hiçbir organizasyon biçimi görülmez. Bununla birlikte gene bu halklar, kanunlar yapacak ve bu kanunları uygulayacak gücte hiçbir siyasî organizmaya sahip olmadıkları hâlde, gerek kollektif, gerekse bireysel güvenliği sağlayabilecek kadar etkili ve sağlam bir sistem kurma-

yı başarmışlardır. Maire'e göre, Nuer'lerde "hiç kimse, savaşa başlamayı, ya da savaşı kesmeyi emretmek iktidarında değildir". Ama bu, Nuer'lerin "vahşi bir anarşi" ile yetindikleri anlamına gelmez. Tam tersine bu halk, sayısız pratik sosyal kurallar bulmuş ve bunları, herhangi bir otorite aracılığına hemen de hiç baş vurmadan uygulamıştır.

Bu görünürdeki "basit kabile hayatı" na aldanan birçok gözlemci, Nuer'lerin "hiçbir kurala uymadan" yaşadıkları sonucuna varmıştır. Şimdi şimdi görüyoruz ki, Nuer'ler son derece karakteristik bir hükümet sistemine sahiptirler (tabii, bu denli sınırlı ve belirsiz bir otorite hakkında hükümet terimi kullanılabilirse) ve bu sistem çok özel bir tabiat ortamına uzun sürede adaptasyon (kendini uydurma, alışıklık kazanma) 'un ürünüdür. Teknolojik açıdan bakılırsa, Nuer'ler henüz ilkel bir aşamada sayılabilir ama sosyal örgütlerinin ilkellikle yakından uzaktan ilgisi yoktur.

Gerçekten de, yılın altı ayı sular altında kalan bir ülkede hayat nasıl sürdürülür? Kolayca ulaşılabilir cinsinden ne taş, ne de maden bulunmayan bir bölgede ne yapılabilir? Komşularınız da sizin durumunuzdaysalar, ya da size el uzatamayacak kadar uzaktaysalar, kimden yardım istenir? Sonsuz bataklıklar ve ıslak yaylalar ortasındaki derme çatma evlerinin içinde yitip gitmiş olan Nuer'ler ve komşuları gene de yılmamışlar ve bir yandan azgın sularla kızgın güneş arasında, öte yandan da hayvancılığın gerekleriyle tarımın isterleri arasında bir denge kurmayı başarabilmişlerdir. Nuer'leri ille de kınamak gerekirse, her türlü ilerleme imkânını ortadan kaldıran bir istikrar derecesine ulaşmış oldukları belirtilebilir, o kadar.

Bu sürekli adaptasyon ve denge kurma çabalarını inceledikçe, adı ilkele çıkarılmış sayısız kabilenin nasıl olup

da bunca zaman kendi öz kültürleriyle yetindiklerini daha iyi anlıyoruz. Bu insanların yaşayıp yaşamamaları, uzun denemeler ve hatalardan sonra varılıp bulunmuş bir geleneksel davranışlar bütününe harfi harfine uymalarına bağlıydı. Yüzyıllık çabaların çizdiği yoldan en küçük bir sapma, felâket getirebilirdi onlara ancak. Ve yaşadıkları ortamın af etmeyen etkisi bu insanların kafalarında öylesine derinden çakılıydı ki, en basit bir değişiklik bile onlara tehlikeli ve aptalca geliyordu. İşte bu nokta, "kabile hayatı" nın bireylerden bütün alanlarda, son derece kesin ahlâk kurallarına niçin harfi harfine uymalarını istediğini açıklıyor. Nuer'lerin az gelişmişliği bir tek şeyi isbat eder: Siyasî sistemlerinin sağlamlığını.

"Kabile Afrika'sı" nın bu durgunluğuna gereğinden fazla önem yüklemekten sakınmalıdır. Bu toplumların herbiri güç şartlara alışıp uymak için harcanan orijinal çabalardan doğmuştur. Zaman boyunca kudretleri ve etkililikleri değişikliğe uğramıştır. Onlar da yeni problemlerle karşılaşıp çözdükçe bazı alışkanlıklarını bırakmış ve yeni yapılar kurmuşlardır. İçlerinde bunu başarıp hayatlarını sürdürebilenler, adaptasyon gücü yeterli olanlar olmuştur. Afrika'nın Demir Çağı'nın tarihi, insan topluluklarının sürekli hareket hâlinde oluşunun tarihidir. Bu topluluklar geniş iç alanlarda bir bölgeden bir bölgeye durmaksızın taşınırken her seferinde iklim, toprak, bitki örtüsü, yani yaşama araçlarını da değiştiriyorlardı. İstikrar ve ilerleme nağmelerinin son derece zengin bir çeşitlilik içinde birbirine karıştığı bir türküdür Afrika.

Kıtalarının nüfusu arttıkça Afrikalılar da tahıl yetiştirmeye başlıyor, hayvancılığı öğreniyor, madenden silâhları ve aletleri kendi özel kullanımlarına uygun hâle getiriyor, kıta çapında maden ocakları ve dökümevleri ku-

ruyor, başka ülkelerden gelme yeni ekimleri deniyor, nadaslama ve teraslamayı bulup alıyor, ve kendi öz dünya ve insan görüşlerini yaratıyorlardı. Bütün bunlar da, Avrupalılar ilk keşif seferlerine başlamadan çok, ama çok önceleri oluyordu.

Afrika toplumu, ağır ve güç evrimine Avrupalıların gelişinden sonra da devam etti. Fitilli tüfeğin kullanımı gibi yeni durumlar karşısında, eski "minimum yönetim" sistemleri artık yetersiz kalıyordu. Bu sistemler değişerek, bizim devlet, ya da imparatorluk dediğimiz şekle yaklaştılar. Bu değişme olayı, geleneksel siyasî organizasyonu ne olmuş olursa olsun, her yerde baş gösterdi. Yukarda, Batı Sudan'da ve bugünkü Rodezya'yı meydana getiren yaylalarda imparatorluk yapıları değişikliğe uğradı. Öteki uçta, "minimum yönetim" bölgelerindeyse, yeni şartlar küçük köy şeflerini, iktidarlarını genişletmek ve özellikle de halklarını daha iyi savunabilmek üzere "kral ve ağa" olmağa itti.

Bütün bölgelerde ve bütün halklarda, bu politik altüst oluşun sayısız örneklerini buluruz. Örneğin, Habeşistan'ın batısındaki küçük Anuak klanlarında, birkaç fitilli tüfek eline geçiren kimseler bir aristokrasi yaratmıştır. O güne kadar şefsiz yaşayan Tanganyika ovalarının halkları, işin ciddiliğini farkeder etmez kendilerine birer şef bulup seçmişlerdir. Sayısız klanlara bölünmüş yaşadıkları için komşularının zulmünden kurtulamayan Ashanti'ler bir araya toplanmış ve birleşmeleri ünlü altın tabure çevresinde düzenlenen bir âyinle sembollenmiştir. Nijer ırmağının deltasında dağınık yaşayan küçük topluluklar, köle ticaretinin tehdidini duyar duymaz şehirler kurmuş ve kendileri de köle ticaretine başlamışlardır. Zulu'ların canlarından bezdirdiği Drakensberg tepeciklerinde yaşayan klanlar birleşip Basuto ulusunu meydana getirmişlerdir.

Ama bu, barış zamanında da böyle olmuştur: Yeni teknikler halktan halka aktarılıp aşılanmış ve olayların baskısı altında sosyal kurallar ya gevşemiş, ya da büsbütün katılaşıp daralmıştır.

Bütün bunlar, Afrika'nın tabiat ortamının zengin çeşitliliğinin, günlük hayatın ekonomik ve siyasî yapısında nasıl yansıdığını gösteriyor. Bu geniş kıtada bütün sosyal organizasyon aşamaları yanyana ve barış içinde sürebilirler, topluluğun davranış kanunlarına aykırı hareketler de son derece hoşgörüyle karşılanır. Henüz Taş Çağı'nı yaşayan küçük insan topluluklarının yanıbaşında Demir Çağı'na onbeş-yirmi yüzyıl önce girmiş kabileler vardır. Şefsiz yaşayan halkların yanıbaşında da, bir kral, ya da "krallar kralı" tarafından yönetilen Devletler. Çoğu yerde "minimum yönetim" le "maksimum yönetim" yanyana bulunmaktadır.

Bütün bu örnekler, bazı halkların kendilerinden daha "ileri ve gelişmiş" komşularına göre kıt zekâlarından ötürü ilkel yönetim biçimleriyle yetinmiş olduklarını düşünmemizi yasaklamaktadır. Bu noktanın üzerinde ısrarla duruyorum, çünkü çoğu zaman sanılmaktadır ki karmaşık siyasî sistemlere sahip halklar, şeflere ve polislere hiçbir vakit ihtiyaç duymamış halklardan "üstün" dür. "Bugün artık aşılmış olan" bu görüş, Anene'nin deyişiyle "uygarlıkların ahlâkî değerinin siyasî organizasyon ve bölmelenme derecelerine göre ölçülmesi gerektiği varsayımından" doğmuştur.

Çağdaş tarihçilerin Afrikalı devlet ve imparatorlukların üzerinde bunca önemle durmalarında, bu çocukça varsayıma karşı duyulan tepkinin rolü büyüktür. Eskiden Avrupalılar şöyle düşünüyordu: Afrika'da hiçbir zaman ne devlet, ne de imparatorluk olmamıştır, öyleyse Afrikalıların ne (kelimenin şanını hak eden) bir tarihleri, ne de

tarihsel kişilikleri yoktur. Bunun sonucu olarak da Afrikalılar gerçekten Avrupalılarla eşit olduklarını iddia edemezler (ağızlarında gizli bakla da asıl buydu zaten). Böyle düşünmek, tarihin, bir halkı, içinde oluştuğu hayat şartlarına göre yargılayıp değerlendirdiğini unutmaktır. Dünyanın bütün halkları aynı problemlerle yüzyüze kalmış olsalardı, hiç şüphesiz aynı şekilde gelişirlerdi. Ama gerçek bambaşkadır: Her ayrı tabiat şartı, ayrı bir sosyal organizasyon doğurur. Tarihin asıl konusu da, bu ayrımları belirlemektir.

Ama Afrika siyasî tarihinin bu çeşitliliği bize madalyonun ancak bir yüzünü göstermektedir. İşin birincisinden hiç de daha az önemli olmayan bir ikinci yüzü de, derin bir birlik akımının varlığıdır. Sahra'nın güneyinde yaşayan halkların büyük çoğunluğu (ve bir ihtimal —sekizinci yüzyıl Arap istilâlarından önceki— Kuzey Afrika hakları da) kültürlerini ve yaşama tarzlarını ortak bir hazineden çekip almışlardır. İşte bunun içindir ki bölgesel bir inceleme bize hiçbir vakit Afrika'nın geçmişinin anahtarlarını veremez, bütün kıtayı kaplayan bir fikir hareketinin zenginliklerini açıklayamaz.

Dil problemini örnek olarak alırsak —Fortune'a göre Afrika dillerinin sayısı 800 ü aşkındır— bu çeşitliliğin temelinde bir birlik elemanını, üç büyük dil grubunun varlığını buluruz. Bu grupların en önemlisine "Batı, Orta, Doğu ve Güney Afrika'nın hemen bütün dillerinde" rastlamaktayız. Bundan, Kuzey'in, ortak kültür hazinesinin dışında kaldığı sonucu çıkarılabilir. Ama unutulmamalıdır ki, Orta ve Güney Afrika'daki dinsel ve siyasî yapıların birçoğunu uç kuzeyde, ister Nil vadisinde, ister Sahra'nın bitimindeki verimli bölgelerde bulmaktayız. "Sahra'-

nın kuzey ve güneyinde yer alan ülkeler şeklindeki klâsik sınıflandırmaya pek uzun boylu güvenmemek gerekir". Büyük Sahra hiç şüphesiz aşılması güç bir engeldi, ama hiçbir vakit kesin bir sınır değildi.

Kıtadaki halkların çoğunluğunun bir takım ortak etkenler tarafından derinlemesine etkilendiği açıktır. Bu halkların dil ve kavim birliği, iktisadî, siyasî ve ideolojik alanlarda ortak bir kültürle pekiştirilmiştir. Bu ortak temeli bütün detaylarıyla incelemek iddiasında değilim, sadece ana çizgileri göstermek istiyorum.

Asıl mesele, görmüş olduğumuz gibi, hayatı sürdürmek ve mümkünse, çoğu zaman elverişsiz şartlara rağmen refaha ermekti. Başlangıçta sayıları pek sınırlı olan toprak ürünlerine bundan iki bin yıl önce, muhtemelen Güney-Doğu Asya'dan gelen Japon patatesiyle muz, çok sonraları da, Portekizlilerin getirdiği bir takım Güney Amerika bitkileri eklendi. Nil vadisiyle birkaç başka imtiyazlı bölge bir yana bırakılacak olursa, intansif tarım mümkün değildi. Ama bu, ekonominin belirli bir istikrara kavuşmasını önlemedi. Orta-Kuzeydeki, nüfusları artan halk toplulukları, öyle anlaşılıyor ki, düzgün aralıklarla ortaya ve güneye doğru göç ettiler. Aileler, klanlar, hattâ klan toplulukları el değmemiş topraklar arayıp bulmağa yöneldiler. Böylelikle kıtanın bütün orta ve güney kesimi, ormanlar, bataklıklar ve otlaklarla dolu olan bu geniş bölge yavaş yavaş, aynı kavim ve dilden insanlarla nüfuslanmış olacaktı. Bu topluluklar ayrı ayrı halklar hâlinde gelişmiş ve böylece de bantu dilinden, yüzyılların akışı içinde, yüzlerce lehçe doğmuştur.

Çok basit bir şekilde özetlediğim bu evrim aynı zamanda, doktor Audrey Richards'in "siyasî bantu örgütünün ortak karakterleri" dediği şeyin meydana gelmesine

yol açmıştır. Sadece bantu dil grubuyla sınırlanmayan bu karakterler şöyle özetlenebilir: Evlilik ve nesebin yanısıra daha birçok akrabalık dereceleri içeren "geniş" bir aile grubunda zürriyete verilen büyük önem; hemen her yerde rastlanan, siyasî otoriteyi aileye ve soya bağlı kılma eğilimi; en son olarak da, cismanî olduğu kadar ruhanî iktidara sahip şeflere karşı dürüstlük ve saygı.

Bu nokta, başka bir takım ortak çizgileri anlamamıza da yardım ediyor. Özellikle sosyal davranışlar ve dinî inançlarla ilgili çizgileri. Afrika töresinde bunun birçok örneklerine rastlamaktayız. 1912 yılında Batı Tarım Komisyonu'na katılan bir Nijeryalı şef, şöyle diyordu: "Benim için toprak, sayısız ölülerden, birkaç yaşayan insandan ve henüz doğmamış sonsuz varlıklardan kurulu geniş bir ailenin malıdır." Afrika'nın birçok bölgelerinde aynı düşünceyle karşılaşmaktayız. "Bütün Sudanlı ve Bantu Afrikasında, diye yazıyor Elias, her yerli toplumu yakından incelendikçe bu kavramın evrenselliği meydana çıkar". Daha bir yıl önce Londra'da, bir Ugandalı öğrenci grubu "ölülere, yaşayanlara ve gelecektekilere" ithaf edilmiş bir dergi yayınlıyordu.

Artık biliyoruz ki Afrikalılar, hani o eskiden dendiği gibi "taştan, ya da odundan ilâhların önünde yüzüstü kapaklanan" değil, son derece dikkate değer ve çoğu zaman az, ya da çok açık biçimde birbirine bağlı metafizik ve dinsel sistemlere öteden beri sahip insanlardır. Afrikalıların gözünde insan ve dünya, bir üst Tanrı'nın buyruğuna uyan alt Tanrı'lar tarafından yaratılmıştır ve bütün bu manevî kuvvetler, adaklarla ve dualarla şekillenen bir tapmış konusudur. Tanrıların altında çoğunlukla kötü, bazan iyiliksever alt güçler bulunur ki bunlara, tıpkı bir va-

kitler Avrupa'da yapıldığı gibi ve tıpkı bilim çağı öncesindeki bütün toplumların da hiç şüphesiz yapmış olduğu gibi, büyücülük yoluyla hükmedilebilir. Dini, hayatın ve ölümün idealistçe bir açıklaması olarak tanımlıyorsak, Avrupalılar tarafından uzun zaman iğrenç ve ahlâk dışı kabul edilegelmiş olan Afrika dinleri de dünyanın bütün öteki bölgelerinde rastlanan dinler kadar geçerli ve saygı değer sayılmalıdır. Bugün de Avrupalıları dehşete düşüren o korkunç büyücü bile, gerçekte, bizim mahalle doktorlarımızınkine pek benzeyen bir rol oynamaktadır.

İşte bütün bu temeldeki birlik faktörleri çağdaş Afrika'nın siyasî gelişimini büyük çapta etkilemektedir. Bu faktörler en az ayırıcı etkenler kadar, ya da şimdi incelemeğe girişeceğimiz "yabancının getirdiği" kadar önemlidir.

3

Yabancının Getirdiği

1415 yılında Çin sarayına, Doğu Afrika'daki Ma-Lin kentinin elçileriyle birlikte bir zürafa geldi. Hayvancağız öylesine ilgi uyandırdı ki, büyük bir törenle imparatorun huzuruna kabul edildi. Bir "göksel at" (ihtimal bir zebra) ile bir "göksel geyik" (belki de bir oriks) in eşlik ettiği uçsuz bucaksız denizleri aşıp da gelmiş bu garip hayvan bütün dünyamn Göksel İmparatorluk'a beslediği saygının bir tanığı olarak karşılandı. Öte yandan, hayvanın sadece sağ salim getirilebilmiş olması bile, insanın eşyaya karşı bir zaferiydi. Gerçekten de, Hint Okyanusu'nu aştıktan sonra Seylan'da, ya da Hindistan'ın güneyinde, Çin'e götürülmek üzere bir başka vapura aktarma edilmişti.

Bu zürafa tarihteki yerini hak eder, çünkü Çin sarayının o zamanki teşrifat kuralları, uzak ülkelerden gelmiş elçilerin yurtlarına kadar Çinliler tarafından götürülmesini öneriyordu. İşte biraz da bunun içindir ki, ünlü Amiral Çeng-lo 1417 yılında denize açıldı ve Afrika'ya ayak

basan ilk (ya da hiç değilse, gezisi yazılı belgelerle doğrulanmış ilk) Çinli oldu. O güne kadar Çin'le Afrika arasındaki ticaret sayısız aracıların elinden geçmekteydi. Bu geziden sonra, ve bir süre, iki memleket oldukça ender ama dolaysız, doğrudan doğruya temaslarda bulundular. Bu olay Avrupalıların gelişinden önce kıta Afrikasının dünyanın geri kalan parçalarıyla hiçbir ilişki kuramadığı tezini çürütmektedir. Gerçekten de, özellikle orta ve güney Afrika'yı ilgilendiren bu yalnızlık hiçbir vakit tam bir yalnızlık olmamıştır.

Doğu Afrika ve Doğu, uzun zaman, verimli ticarî alışverişlerle bağlıydılar. Fas'tan Mısır'a kadar Kuzeydeki Müslüman ülkeleriyle Batı Afrika için de durum aynıydı. Bu içiçe geçmişliğin bütün önemini, Afrika'nın geçmişini yakından tanıdığımız şu sıra daha iyi kavrıyoruz. Bütün dış etkiler arasında, İslâmlığınki özel bir yer alır. Orta-Nijer bölgesinde Gao yakınlarında bulunan ve Arapça Müslüman yazıtları taşıyan İspanyol mermerinden mezarların da gösterdiği gibi, İslâmlık daha on birinci yüzyıldan başlayarak sayısız Batı Afrikalı şefi ve bunların halklarının bir kısmını kazanmıştır. Muhammet'in başka öğrencileri de Doğu Afrika kıyılarındaki küçük şehirlerle limanları İslâmlaştırmış ve bu bölgelerin halkları yavaş yavaş orijinal bir Müslüman uygarlığı kurmuşlardır. İslâmlığın özellikle siyasî plândaki etkisi belli bir ölçüde devrimci olmuştur. Kabile engellerinin yıkılarak yeni Devletlerin kuruluşu bu sayede gerçekleşebilmişti.

Afrika'ya Doğu'dan ve Kuzey'den ağır ağır giren dıştan gelme fikir ve teknikler geleneksel toplum tarafından oldukça kolaylıkla benimsenip özümlenmiştir. Bunlar temeldeki örgüyü daha karmaşık ve daha zengin kılarak

değiştirmişler, ama bir yandan da örgünün pekişip sağlamlaşmasına ve kendi kendini yenilemesine yol açmışlardır. Sözün kısası, etkilerinin hiçbir yıkıcı sonucu yoktur.

Etkileri çok daha başka karakter ve şiddette olan Avrupa sömürgeciliği için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Tarihi boyunca buna benzer, ya da buna yaklaşan bir şeyle karşılaşmamıştır Afrika. Sömürgecilik, baştan ayağa bir altüst oluş hâlinde gerçekleşmiştir. Bu durum, Avrupalıların kullandıkları metotların vahşetiyle bir dereceye kadar açıklanabilir. Ama asıl, fetih olayının kendisinde, ne zor altında çalışmanın, ne ateşli silâhlar kullanımının ve ne de öteki şiddet gösterilerinin hiçbir zaman olamadığı kadar yıkıcı bir şey gizliydi ki buna ben, Avrupa uygarlığının istilâsı diyorum.

Orta Çağ'da belli başlı Afrika devletlerinin kültür seviyesinin Avrupa'nın büyük ülkelerininkine pek yakın olduğunu göstermek hiç de zor değildir.

İlk Mali imparatorlarının yönetimindeki Batı Sudan'da kanuna ve kamu güvenliğine karşı duyulan bağlılık ve beslenen saygı, o çağın Fransa ve İngiltere'sindekinden herhalde katkat fazla ve derindi. Tombuktu ve Cenne'deki öğretimin kalite ve seviyesi de Oxford ve Paris Üniversitelerininkinden herhalde çok daha yüksekti. Ama gelin ki yüz yıl kadar önce, sömürgelik döneminin hemen başlangıcında, Afrika ile Avrupa arasındaki "kültür uçurumu" öylesine büyük hâle gelmiştir ki, birçok Avrupalı samimî olarak, Afrikalıların tam insan olmadıklarına inanmıştır. Hiç şüphesiz, 1860 yıllarında bu uçurum, çoğu kültürsüz kimseler olan Avrupalı gezmenlerin sandığı kadar derin değildi. Ama gene de iki uygarlık arasında kör inancı bilimden, zanaatçılığı sanayiden, feodalizmi

modern politikadan ve ilkel ticareti kapitalist sistemin karmaşık yapısından ayıran uzaklık vardı.

Afrika'yı istilâ eden Avrupa, Orta Çağ'm Avrupası değildi. Buna karşılık Afrika, gerçekleştirdiği ilerlemelere rağmen, henüz bilim ve sanayi öncesi bir aşamada bulunuyordu. Avrupa'nın bu büyük ilerleyişinin sebeplerini burada incelemeğe kalkmak bizi çok uzaklara götürür. Şunu not etmekle yetinelim: Teknik plânda uzun zaman dünyanın birincisi olan Çin uygarlığının on beşinci yüzyılda niçin ilerleyemez hâle geldiğini bilginler hâlâ tartışmaktadır.

Burada aslolan, istilâcıların Avrupasıyla istilâ edilen Afrika arasındaki büyük farkın, geleneklerin yıkılışına yol açtığıdır.

Yabancının getirdiği şey, ilk olarak, kesin bir etki yapmıştır. Ama bu devrim garip sonuçlar verecektir. Sömürgecilik, Afrika'nın ihtiyacı olan yeni toplumu kurmak şöyle dursun, bu toplumun temellerini bile atmadı. Gelenekleri ortadan kaldırıp ortalığı her türlü yeniliğe açık hâle getirdi. Emperyalizm peygamberlerinin iddialarının tersine, sömürge yönetimi Afrika'yı ne "uygarlaştırma" yı becerebilmiş, ne de elle tutulur biçimde modernleştirmiştir. Afrikalılara miras diye bırakmağa değecek yeni sosyal yapıları kurmaktan ise, hepten âciz kalmıştır. Afrikalıların kaderini düzeltip iyileştirmeğe savaşan insansever kurum ve bireyler çıkmıştır şüphesiz, ama bu gibilerin cömert çabaları da birer palyatif olmaktan öteye geçememiştir. Sömürge yönetimi (tümü de kendi çıkarına olmak üzere) yollar ve demiryolları yapmış, maden ocakları açmış ve büyük tarım işletmeleri kurmuştur. Bunu yaparken de şuraya buraya sosyal ilerleme ve bilgi kırıntıları serpmiş olabilir, ama bütünü içinde göz önüne alınırsa yıkıcı olmuştur. Fethedilen ülkelerde sömürge yö-

netimi, bin yıllık gelenekleri, yerlerine başka hiçbir şey koymayı düşünmeksizin yıkmıştır.

Bu olumsuz etkinin ne kadar kesin bir rol oynadığını şimdi görüyoruz. Bağımsız Afrika bugün hâlâ sömürge yönetiminin dümen suyundadır: Sömürgelik öncesi yapılara geri dönememektedir. Modern dünyayla gecikmesini kapatmazsa yeni bir köleliğe düşecek, hızla yeni bir toplum kurmazsa kaosa ve yıkıntıya saplanacaktır.

Afrika ile Avrupa arasındaki ilişkiler 5 devreye ayrılabilir. Önce Afrika'nın keşfiyle başlayalım. Bu işin öncülüğünü yapan 15 inci yüzyıl Portekizlileri (ki çok geçmeden öteki denizci devletler tarafından izleneceklerdir) uzun Batı kıyısını boydan boya tarayarak Ümit Burnu'nu aştılar. İlk temaslar seyrek ve çok aralıklı oldu ve Avrupalıların birkaç korsanlık destanı daha yaratmasını sağladı. Ama hava düzelip yumuşamakta gecikmeyecek ve sonunda da genellikle barışçıl ticaret ilişkileri kurulacaktır.

Bu ilişkiler dört yüzyıl boyunca iyi kötü devam etmiştir. Başlangıçta Afrika altm, fildişi ve kara biber vermiş ve Avrupa'dan pamuklu ile hırdavat almıştır. Ama çok geçmeden, Afrikalı kölelerin yığın yığın alınıp Brezilya'daki, Antiller'deki, Orta ve Kuzey Amerika'daki yeni tarım işletmelerine ve maden ocaklarına taşınması bu ticarî ilişkilerin ana unsuru hâline gelmiştir.

Afrika'nın felâket çanını çalan bu insan ticareti, Avrupa için büyük bir zenginlik kaynağı olmuştur. Bu ikinci devrede ve biraz da bu sâyede, İngiltere ve Fransa sanayi devrimlerine başlayacaklardır. Avrupalılar Afrika'nın iç bölgelerini taramakta da gecikmemişlerdir. Batı Sudan'ı gezen Park'la Habeşistan'da ve Yukarı Nil bölgesinde dolaşan Bruce bir yana bırakılırsa, kâşifler 1820-1860 ara-

sında sadece Batı ve Güney'le, daha sonraları da orta ve doğu bölgeleriyle ilgilenmişlerdir. Portekizlilerin Angola, Mozambik ve Orta Zambezi'ye inişleri, Boerlerin gittikçe ilerleyen yayılışı ve, daha sonraları, İngilizlerin Ümit Burnun'dan içeri sızışlarına rağmen, burada söz konusu olan henüz bir istilâ değildir.

Üçüncü devrede Avrupa, çeşitli sebeplerden ötürü Afrika ile daha yakından ilgilenmiştir. Bu sebeplerden belli başlıları, köleliğin kaldırılması, Avrupalı emperyalist Devletler arasındaki rekabet, kininin bulunması ve fethi kolaylaştıran siyasî, ekonomik, askerî faktörlerin belirmesidir. Bütün bu şartlar on dokuzuncu yüzyılın yarısından hemen sonra toplu haldeydiler ve bundan aşağı yukarı yetmiş-seksen yıl önce Afrika'nın istilâsını ve sömürgelere bölünmesini sağladılar. Bu, dördüncü dönem oldu. Bugün de, karakterini bağımsızlıktan ve eski sömürgeci kuvvetlerle Afrikalı devletler arasmda karşılıklı saygıdan (hiç olmamasındansa geç olması iyidir) alan yeni bir dönem başlamaktadır. Ama şimdilik bizi ilgilendiren devre (bazı kıyı kesimlerinde sömürgeleştirme daha erken başlamış olmakla birlikte) 1880'den otonomi taleplerinin zafere eriştiği 1960 yılına kadar uzanan dönemdir.

Bütün bu devreler boyunca yabancının getirdikleri, çeşitli tepkiler doğurmuştur. Ama bu getiriler kesin rollerini ancak fetih, bağlanma ve bölünme dönemi olan dördüncü devreden itibaren oynamağa başlamışlardır.

Geleneklerin parçalanışı askerî, siyasî, sosyal ve ekonomik olmak üzere değişik görünümlere bürünecektir. Fizik kayıplar, işlere tarihsel açıdan bakıldığında, şüphesiz daha az önemlidirler ama bu, onların vahşetini azaltmaz. Elimizde istatistikler bulunmadığından ve resmî raporlar da ortadan yok edilmiş olduğundan, kaç Afrikalının kurban

gittiğini tam tamına bilmek imkânsızdır. 1908 yılında Belçika parlamentosu Hür Kongo Devleti'nin kaderine el koyduğunda kral Leopold: "Kongo'mu elimden alabilirler ama orada neler yaptığımı hiçbir zaman öğrenemeyeceklerdir." diyerek bütün dokümanlarını yakmıştır. Bazı raporlar herşeye rağmen bize kadar ulaşabildi. 1919 yılında, resmî bir Belçikalı kurum, Yerlileri Koruma Komisyonu, Avrupalıların işgalinden beri, yani kırk yılda Kongo'nun nüfusunun belki de **yarı yarıya** azaldığını ileri sürüyordu.

Hiç şüphesiz ki sömürgecilerin fethi her zaman ve her yerde bu çapta tahriplere yol açmamıştır. Hattâ eskiden yakıp yıkılan bazı bölgelere bu fethin barış getirdiği bile olmuştur. Avrupalılar işin bu barışçıl yönünü büyültmeğe çalışırken Afrikalılar tersine küçük gösterme eğilimindedirler. Genellikle, zora başvurmalar Avrupalıların itiraflarını fazlasiyle aşar. Bütün sömürgeciler, Almanya İmparatorluğunun Doğu Afrika temsilcisi Carl Peters kadar zorba değildiler şüphesiz. Gogo'ların şefinin barış isteklerine Peters (hatıralarında kendi ağzıyla anlattığına göre) şöyle cevap vermişti: "Sultan istediği barışa yakında kavuşacak... Köyü yağma edin, evleri kundaklayın, yangından kurtulan şeyleri de kırıp geçirin.. Bu sahneler her köyde tekrarlandı. Gogo'lar kaçışırken bizimkiler evlere tutuşturulmuş yağlı bezler atıyor ve yanmayan şeyleri de baltalarla parçalıyorlardı." Tabii bu, son derece uç bir durumdur ama bir istisna değildir. Fransızlar ve İngilizler için mesele daha karmaşıktır. Başlangıçta onlar da hemen Almanlar kadar zorbalık yapmışlardır. On dokuzuncu yüzyılın büyük bir bölümü boyunca güney Afrikalı bantu halklarının İngilizlerden neler çektiğini hiçbir zaman öğrenemiyeceğiz ama Senegal'deki Fransız askerlerinin "savaş kanunları'na saygılı olmadıklarını iyi biliyoruz. Fransızlar, Ekvator'daki sömürgelerini işletmek üzere, Kongo'yu pe-

rişan etmiş olan imtiyazlı şirketler sistemini kullandılar. Brazza, Fransa'ya bırakmış olduğu sömürgelere 1905'te geri döndüğünde şöyle yakınıyordu: "Felâket ve terör ele ele verip bu bahtsız sömürgenin üzerine yüklenmiş".

Ama sosyal yapıların yavaş yavaş soysuzlaşmasının asıl sebebi, bu fizik tahripler değildir. Sömürgecilikten önce de zenci esir satıcıları milyonlarca Afrikalının kanına girmiş ama buna rağmen geleneksel yönetim biçimleri, genellikle, bütün bu "insan ihracatı" devresinde ya hiç sarsılmadan dayanmış, ya da değiştiremediği şartlara uymuştur. Afrika'nın geleneksel yapıları fetih katliamlarına ve hattâ sömürgeci devletlerin siyasî etkisine (sömürgeci yöneticiler, hepsi değilse de içlerinde en açık görüşlü olanları, kabile şefleriyle uyuşmağa çoğu zaman hazırdılar çünkü) de dayanabilirdi. Gerçekte, henüz canlı oldukları yerlerde bile gelenekleri silip süpüren, istilâcıların ekonomik müdahalesi olmuştur.

Avrupalıların etkisi, bu alanda da ülkelere göre değişecektir. Beyaz kolonlar (sömürge çiftçileri) 'ın yerleşmesine elveren topraklarda geniş araziler çitlerle kuşatılmış ve Afrikalılar buralara ancak tarım işçileri olarak girebilmişlerdir. Güney Afrika ve Rodezya ile Kenya ve Cezayir bunun en karakteristik örnekleridir. 1951 de Güney Afrika'da "Afrikalılara ayrılmış" toprakların oranı % 9,6 yı aşmıyordu. Bugün, köylük bölgelerin nüfus yoğunluğundan ötürü bu oran arttırılmışsa da gene de % 12 yi geçmemektedir, geri kalan bütün topraklar Avrupalılara ayrılmıştır. Milyonlarca köylü böyle bir araya yığılınca, bunun gerek onlar, gerekse toprakları için doğuracağı sonuçlar ancak felâket taşıyıcı olabilirdi. 1936 yılında yayımlanmış bir Beyaz Kitap, Güney Afrika'daki "yerli yedekleri", "genellikle aşırı nüfuslu, çıplak, sürü yoğunluğu çok yüksek, toprakları verimsiz ve kötü durumda" olarak

anlatmaktadır. Hükümetin gözünde, Afrikalı köylünün hayatını sürdürebilme şartları işte bunlar.

Kıtanın öteki ucunda Cezayir, büyük arazilerin felâketli sonuçları hakkında bize başka bir örnek sunmaktadır. Burada da, sorumlu tutulması gereken, bireylerin açgözlülüğü değil, kullanılan metotlardır. Fransızlar tarafından intansif şeklinde işletilmeden önce, verimli kıyı ovaları Cezayir'e bol tarım ürünleri (özellikle tahıl) ve koyun eti sağlamaktaydı. Ama Fransız kolonları yerli tüketim için tarımda kazanç görmediklerinden, gelir gelmez, ihraç etmek üzere şarap üretimine giriştiler. 1830 yılında sadece 1.600 hektar kaplayan bağların yüzölçümü 1953 yılında 300.000 hektara yükselmiş bulunuyordu.

Cezayirliler, açlık tehlikesiyle karşı karşıyaydılar. Gerçekten de, 1880 den beri tahıl üretimi aşağı yukarı aynı kaldığı hâlde, modern tıp sayesinde nüfus, aynı süre içinde aşağı yukarı üç misli artmıştı. Orta hâlli Cezayirli başına 1871 de beş, 1900 de dört, 1940 taysa sadece iki buçuk kental düştüğü hesaplanmıştır. 1954 yılındaki büyük ayaklanma arifesinde, güneydeki çöl bölgeleri sayılmazsa, ekilebilir toprakların yedide biri sayıları bini bulmayan Avrupalı mal sahibinin elindeyken yarım milyondan fazla köylü ailesinin bir karış toprağı bile yoktu.

Toprak işletmelerinin ve maden imtiyazlarının el emeğine ihtiyacı vardı. İşte bunun içindir ki Afrikalı köylüler evlerini terkedip Avrupalı patronlar hesabına çalışmağa zorlanmıştır. Tabii, hiç de Avrupalı olmayan bir gündelik ücret karşılığında. İstilâcıların getirip yerleştirdiği ekonomik sistemin en kötü etkileri bu alanda ortaya çıkmıştır.

Bütün sömürgelerde az çok, zorla insan çalıştırma metoduna direkt olarak başvurulmuştur. Ama bu metodun yaygın ve sürekli biçimde kullanıldığı yerler Hür Kongo Devleti (daha sonra da, ilk yıllarında Belçika Kongo-

su), Ekvator'daki Fransız sömürgeleriyle Portekiz sömürgeleri olmuştur. Güneyli Boer çiftçileri Afrikalıları öteden beri birer doğuştan köle olarak görmüşlerdir. Burada bir noktayı belirtelim: Hangi ulustan olursa olsun sömürge yöneticilerinin Afrikalılardan zor yoluyla sağdığı emek miktarı her türlü tahminin üstündedir. Ama İngilizlerle Fransızlar, çok geçmeden, dolayh bir zorla insan çalıştırma biçimine yöneleceklerdir. Metotları basittir: Parası olmayan köylülerden aynî vergi istenecektir. Bu şekilde Afrikalılar ya vergiyi ödemek için para kazanacaklar (ki bunu da ancak Avrupalılar hesabına çalışarak kazanabilirlerdi), ya da vergilerini ödeyemiyecekler, o vakit de Avrupalılar hesabına zorla çalışmağa mahkûm edileceklerdir. Ali Hoca mı, Hoca Ali mi meselesi yani. Bu sisteme karşı Afrikalılardan gelen direnme, Avrupalıların onları yumuşak, tenbel ve inisyatif kabiliyetinden yoksun görmelerine yol açmıştır.

Bu zorunlu çalışmanın milyonlarca küçük çiftçi ve aileleri için doğurduğu sonuçlar üzerinde ne kadar durulsa azdır. Ama Avrupalıların bu durumu umursadıkları yoktu tabii. Böylelikle, geniş bölgeler uzun zaman için "yetişkin ve sıhhatli" insanlarından yoksun bırakılmıştır. Sonunda halk toplulukları, insanların her yıl beyazların şehirlerine, maden ocaklarına ve tarım işletmelerine" göç etmelerine artık alışmışlardır.' Köy hayatı bu yüzden korkunç bir yoksullaşmaya uğramıştır. —Bu temel noktaya yeniden döneceğiz. Bu konuda elimizin altında ciltler dolduracak kadar bol belge bulunmaktadır ama biz iki örnek vermekle yetineceğiz. Bu elemekçisi göçlerinin o vakte kadar istikrarlı bir toplum üzerindeki etkisi, bu sistemin uzun zamandan beri yürütülmekte olduğu Niyasaland hakkında 1935 te yayımlanan resmî bir raporda açıkça görülmektedir. Oldukça ihtiyatlı bir dille yazılmış olan bu

rapor, bir takım ürküntü verici olayları meydana çıkarıyor: "Eli ayağı tutan insanların % 30 ilâ % 60 ının bir anda yerlerini terketmesi sonucu (ki Niyasaland'da durum buydu) toplumun bütün eski yapıları kökünden sarsılmıştır ve göç, yıktığı eski düzene karşılık hiçbir şey verememekte, böylelikle aile kurumu tam bir çürüyüşe doğru sürüklenmektedir".

Üstelik, sanayide çalışmağa gidenler, toplum hayatlarındaki bu çatlayışı ödünleyecek (telâfi edecek) teknik, ya da hiç olmazsa genel bilgileri edinme imkânını da bulamıyorlardı bu çalışma sırasında. Gerçekten de bunlar Rand maden ocaklarında, ya da Rodezya'nın bakırlı bölgelerinde elemekçisi olarak kullanılmaktaydılar ve ırk ayırımı bu insanların yeni sanayi toplumuna aktif şekilde katılmalarını engelliyordu.

Zor yoluyla göç ettirme sisteminin oldukça yumuşak biçimde uygulandığı Niyasaland, uçlardan biridir. Öteki uçtaysa, Portekiz sömürgelerini buluyoruz. Bir Portekiz Sömürgeleri Genel Müfettişinin 1947 tarihli raporuna göre Angola'daki durum "belli bir anlamda kölelikten de beterdir. Kölelik sisteminde, bir yerli tıpkı bir hayvan satın alınır gibi alınır ve efendisi de, tıpkı atı ve öküzü için yaptığı gibi, onun sağlığını korumayı kendi çıkarı bakımından yüklenir. Ama burada yerliler, hür insan sıfatlarına rağmen, devlet tarafından kiralanmaktadır. Ve kiraladıkları yerlilerin hastalığı, ya da iş başında ölümü, devletten daima yeni kiralık işçi istemek durumunda olan patronların umurunda bile değildir tabii".

Sömürgelik dönemi bir takım aşamalara ayrılır. Bunların ilki, fetih ve istilâ aşamasıdır. İkincisi de, sonradan, "asayişi sağlama dönemi" diye adlandırılan aşamadır ki

çok uzun zaman sürmüştür: Belçika Kongosu'nun arşivlerinden öğrendiğimize göre, sadece 1915 yılında Afrikalılara karşı otuz "askerî harekât" olmuştur. 1920 ye doğru "asayiş" sağlanınca, sömürgelik döneminin temel aşaması olan durgunluk başlamıştır. Bu durgunluk, (oyun dışı bırakılmış olan Almanya hariç) bütün sömürgeci devletleri, yani Fransa'yı, İngiltere'yi, Belçika'yı, Portekiz'i, İtalya'yı ve İspanya'yı etkileyecektir. 1919 dan 1939 a kadar, iki-savaş-arası (madenler alanında görülen ilerleyiş bir yana konursa) tamamıyla bir hareketsizlik dönemi hâlinde geçmiştir. Sömürgelerdeki hükümetlerin vergi gelirinden gayrı geçim kaynakları yoktu ve kasalarına o kadar az para giriyordu ki, yönetici kadroları minimum'a indirilmişti. Kurumların parçalanması devam etmekteydi.

İkinci dünya savaşı hatırı sayılır değişiklikler getirdi. Savaş sırasında, sömürgeciliğin ilk zamanlarını andıran amansız bir işletme şekline geri dönüldü. Hiç de ihtilâlci olmayan bir rahibin, peder Van Ming'in 1945 te Belçika Kongosu hakkında yazdıkları birçok başka sömürge için de geçerlidir:

> "Beş yıl boyunca halklarımız son derece yoğun ve çeşitli bir savaş çabası göstermek zorunda bırakıldılar. Bütün zenci nüfus mümkün olduğu kadar çok ve çabuk üretmek, müttefiklerin istediği şeyleri ihraç ve kesilen ithalât maddelerini imal etmek üzere "harekete geçirilmişti" —hangi metotlarla "harekete geçirildiği" ni açıklamaktan dikkatle sakınıyor aziz peder—. "Ana olay işte budur... Bir yanda en dinamik unsurlarından boşalmış köyler, öte yan-

da da genç bekârların derme çatma sitelerde yığılışı..."

Savaştan sonra, kapitalist dünya bir iş çokluğu (aşırı istihdam)) dönemi yaşarken, bu "harekete geçirme" nisbeten az zorbalıkla yürütüldü ama sömürüm devam etti. Ham maddelerin fiyatı yükselivermişti. Yabancı kapitalistler, Afrikalı elemekçilerinin zararına büyük kazançlar sağladılar. Bu dönem belli bir ölçüde, iktisadî gelişmenin başladığı dönem olmuştur ama bu gelişme tabii tek yönlü bir gelişmedir. Gene bu dönemde, şurada burada milliyetçiliğin uyanışı karşısında, bastırma tedbirleri belli bir ölçüde hafiflemiştir. Kıta kımıldamağa başlamıştı artık. Langston Hughes'in sevgili deyimiyle, "uyuyan dev" sonunda gözlerini açıyordu.

1945 yıllarında başlayan bu bağımsızlık mücadelesi döneminde parçalanmanın son bulup yeniden kurma sürecinin başladığı sanılabilir. Ama bu konuda pek de iyimser olmamalıdır. İlerde de göreceğimiz gibi, kurtulan halklar, sömürgeci devletlerin 1945 ten sonraki politikalarının doğurduğu, doğurmadıysa bile şiddetlendirdiği ağır bir sosyal krizin tehdidiyle karşılaşmışlardır.

Avrupalıların lehine belirtmek gereken bir nokta varsa o da, yüksek öğrenime ulaşabilen Afrikalıların sayısındaki hızlı artıştır. 1945 ten sonra "en ilgi çekici olay (Afrika'dan Batı Avrupa'ya gelen) öğrenci sayısındaki müthiş yükseliştir... Bunlar 1939 da 500-600 kadarken (sadece İngiliz sömürgeleri) 1945 te iki misline, 1946 da da dört misline çıkmıştır. Devam eden artış sonunda, 1 Ocak 1955 te Büyük Britanya'da, 3.500 ü 1954 te gelmiş 10.000 sömürgeli yüksek öğrenim öğrencisi olduğu anlaşılmıştır". Buna eş bir ilerleme Fransız sömürgelerinde de görülmektedir.

Portekiz ve İspanyol sömürgeleri bu alanda da öteki ucu temsil etmektedirler. Şu son yüzyıl süresince, Afrikadaki Portekiz sömürgelerinden sadece birkaç yüz zenci öğrenci yüksek öğrenime ulaşabilmiştir ve bugün de durum elli yıl öncekinden daha iyi değildir. Hattâ bazı bakımlardan daha da beterdir. Öteki öğrenim aşamalarındaki durum da iyimser olmağa elvermemektedir. Angola ve Mozambik'teki Afrikalıların okuma oranı ilk öğretim seviyesinde % 1, orta öğretim seviyesinde ise sıfıra yakın olarak değerlendirilmektedir.

Zengin ve sanayide gelişmiş bir memleket olan Belçika'dan bu konuda daha değişik bir politika beklenirdi. Oysa, orta ve yüksek öğretim seviyesinde, Belçikalılar Portekizlilerden daha fazlasını yapmış değildirler. Tamamıyla dinî karakterdeki ilk öğretimse, Belçika Kongosu'nda oldukça yüksek bir seviyeye ulaşmıştı. Afrikalı işçiler yarı-uzmanlık, hattâ bazan tam uzmanlık elde edebiliyorlardı. Ama, eski fikirlerine daima sadık kalan Belçikalılar, hâkimiyetlerinin son yıllarında bile, Afrikalılara sınırlı da olsa bir dünya görüşü vermenin tehlikesine inanmakta devam etmişlerdir. Belçikalıların gidişi sırasında, Kongo'daki Afrikalı üniversite mezunlarının sayısı, yirminin altındaydı ve köylülerin büyük çoğunluğu meydana getirdiği bu ülkede, tarım diploması olan bir tek Kongolu bulunuyordu.

Afrikalılar Avrupa'da yüksek öğrenim görebilselerdi mesele bu derece ciddî olmazdı. Ama Belçikalılar bunu engellemek için ellerinden geleni ardlarma koymamışlardır. Belçikalı Sömürgeler Bakanı 1954 yılında "Avrupa'ya gelip ileri öğrenim gören yerlilerin memleketlerine, uygarlık ve özellikle Ana Yurt hakkında güzel düşüncelerle dönmediklerini biliyoruz" diyordu. Diyebiliriz ki, 1945 i izleyen refah döneminde bile Belçikalıların sömürgelerindeki

çabalarında yapıcı bir yan bulmak oldukça güçtür. Bu tek tük yanlardan biri, Belçikalıların Şavili'lerle Araplar arasındaki köle ticaretine ve bundan doğan hunharca savaşmalara son vermiş olmalarıdır. Yalnız ne yazık ki, bu yararlı iş, söz konusu halkların büyük çapta zararına olarak gerçekleşmiştir. Gene Belçikalılar otomobil, demir ve su yolları açmışlar, maden ocakları, büyük tarım işletmeleri ve hâtta daha sonraları küçük bir imalât sanayii bile kurmuşlardır. Milyonlarca Afrikalının modern işletmeciliğin çeşitli yönleriyle temasa girmesi onlar sayesinde olmuştur. Ama ne yazık ki aynı Afrikalılar, işletmelerin organizmasına her türlü gerçek katılıştan çoğu zaman alıkonmuşlardır. Belçikalı sömürge yönetiminin anahtarı paternalizm (pederşâhilik, ataerkillik) dir, ama öyle bir paternalizm ki "baba" nın "çocukları" nın yetişip büyümesine katiyen tahammülü yoktur. Bütün bunlardan, Belçika'nın Kongo'da, sorumluluklarını bilen değerli idare adamları olmadığı sonucuna varmak yanlış olur. Ama Kongolulara her türlü sosyal, siyasî ve emonomik ilerleyişi yasakladığı ölçüde yaşayabilen bir sistemin kıskaçları arasında kalmış olan bu tek tük kişiler hemen de hiçbir olumlu iş yapamaz duruma düşmüşlerdir.

Gene bütün bunlardan, Belçikalıların, Afrikalı insan potansiyelini saçıp savurmakta İngiliz ve Fransız komşularından daha cömert davrandıkları sonucunu çıkarmak da hatalı olur. Bazı İngilizler, yurtdaşlarının Afrika'da yeni bir toplumun temellerini bile isteye attıklarını düşünüyorlarsa, dünyanın her köşesi için sosyal ilerleyişin en sadık aynası olan ilk ve orta öğretim istatistiklerine bir göz atsınlar. Tanganyika, İngiliz mandasına 1919 da geçti. Kırk yıl sonra, 1959 da, nüfusu on milyona ulaşan bu ülke-

de orta öğretime kayıtlı çocukların sayısı 318 di, orta öğretim sertifikası almışların toplamı da 245. Kenya'da durum biraz daha iyiydi. Yaklaşık olarak sekiz milyon nüfustan kızlı erkekli 799 Afrikalı orta öğretim için başvurmuş ve bunlardan 654 ü okula alınmıştı. Altı milyon nüfuslu Uganda'da 1960 yılında, aynı sertifikayı almış 860 Afrikalı öğrenci bulunuyordu. Bu rakamları toplayacak olursak, 24 milyon nüfuslu Doğu İngiliz Afrikası'nda, uzun sömürge yönetimi yıllarından sonra, orta öğrenime kabul edilen öğrencilerin yıllık sayısının 2.000 den az olduğunu görürüz. 12.000 kişiye 1 öğrenci bile düşmez. Bunlara bir de Makarere'deki Üniversiteler Kolej'de 1959 yılında 878, Nairobi'deki Royal College'de de 290 öğrenci bulunduğunu, başka ülkelerden gelme öğrencilerin sayısını bu rakamlardan çıkarmaksızın, ekleyelim.

Bu sömürgelerin parası olmadığı ileri sürülmüştür. Buna uygun bir gelişme söz konusu olsaydı, bakır madenlerinden her yıl baş döndürücü kazançlar sağlayan Kuzey Rodezya'nın bugün sayısız orta öğretim kurumlarına ve hattâ bir de üniversiteye sahip olması gerekirdi. Oysa iki milyondan fazla Afrikalının yaşadığı bu memlekette 1958 yılında, öğrencilerini üniversiteye hazırlamağa yeterli bir tek orta öğretim kurumu vardı sadece. Malî kaynakları hiç de kötü olmayan Güney Rodezya'da ise, 1958 yılının rakamları gösteriyor ki, ilkokula giren kızlı erkekli 12.148 Afrikalıya karşılık lise son sınıfa geçen Afrikalıların sayısı sadece 13 tür.

Demek ki, 1945 ten sonra geleneklerin çözülüp parçalanması sürecinin az çok yavaşladığı kabul edilse bile (ki bu, bütün alanlar için doğru olmaktan uzaktır), buna karşılık, yeniden kurma çabalarının "en ileri sömürgelerde" henüz başladığı, ötekilerdeyse söz konusu dahi edilmediği gerçeğini de görmek gerekir.

Fikir tartışma ve kavgalarının henüz durulmadığı şu günde, sömürgelik çağının sonuçları hakkında kesin ve hızlı bir yargıya varmak hemen hemen imkânsız gibidir. Bu çağın, Afrika hayatında derin bir çalkanma ve altüst oluşu temsil ettiği muhakkaktır. Bu çalkanmayı, on sekizinci yüzyıl sonuyla on dokuzuncu yüzyıl başında Büyük Britanya'yı dönüştürmüş olan endüstri devrimiyle karşılaştıracak olursak, Afrika hayatındaki bu altüst oluşun çeşitli ve çoğu zaman çelişkin cephelerini daha iyi kavrayabiliriz. İngiltere'de de, bir hayat tarzından bir başkasına geçiş, sorumluluk duygusunun ve yurtdaşlık ruhunun yavaş yavaş uyandığı daha insanca bir uygarlığın doğuşuna yol açmadan önce, geleneksel yapıların çoğu zaman körce yıkımına yol açmış ve toplumda uzun süre yoksulluk, hastalık ve ölümün saltanat sürmesi sonucunu doğurmuştur.

Sömürgecilik kasırgası da bu endüstri devrimine yaklaştırılabilir. Her iki şıkta da eski gelenekler yeniliğin baskısına direnememişlerdir. Her iki şıkta da insanlar, sınırsız bir iktidar ve kazanç hırsından başka ideal tanımamışlardır. Her iki şıkta da sayısız insanların hayat ve mutluluğu saçılıp savrulmuştur. Bugün hayal etmemiz pek güç olan bir rüya ve kâbuslar çağlayanının etkisiyle sürüklenip gitmiştir insanlar. Ahlâk açısından konuşmuyorum. Endüstri devriminin (çocukların bile işe sürülmesi, açlık, vs. gibi) acı sonuçlarını nasıl kabul ediyorsak, sömürgeciliğin de aynı cinsten suçları fazlasıyla işlemiş olduğunu kabul etmek gerekir, diyorum sadece.

Olayların nasıl geliştiğini göz önüne alacak olursak, yaptığımız karşılaştırmanın geçerli olduğunu görürüz. Tıpkı İngiltere'de ve öteki endüstri ülkelerinde olduğu gibi Afrika'da da kurbanlar, durumlarının bilincine ermekte gecikmemiş ve o güne kadar küçük bir azınlığa ayrılmış

avantajlardan onlar da faydalanmak üzere bir araya gelip birleşmişlerdir. Büyük Britanya'nın son yüz yıllık sosyal tarihinin ana unsurunu meydana getiren bu ezilmişlerin mücadelesi, İkinci Dünya Savaşı biter bitmez Afrika'da da başlamıştır.

Afrika'nın kurtuluş hareketi de, tıpkı Büyük Britanya'nınki gibi, birdenbire ortaya çıkmamıştır. Uzun bir siyasî ve ideolojik hazırlığın ürünüdür bu hareket. Afrika milliyetçiliği fikri önce, "sömürgecilik durumu"nun ve sonuçlarının -bazan bu "durum" iki savaş arası durgunluk yıllarının akışı içinde kesin şeklini bile almadan- bilincine ermiş olan belirli kişilerde uyanmıştır.

Afrika milliyetçiliğinin hangi ölçüde sömürgelik öncesindeki bağımsızlığın anılarından esinlendiğini, ve hangi ölçüde dışarıdan gelmiş devrimci ya da liberal fikirlerden etkilendiğini bu kitabın çerçevesi içinde tam tamına belirlemek imkânsızdır. Fransız ihtilâli fikirleri bazı kıyı bölgelerinde, sanıldığından çok daha fazla yankı uyandırmışa benzer. William Wilberforce 1801'de, sınırlı otonomi isteyen Sierra-Leone kolonları hakkında şöyle yazıyordu: "Kralın bunlardan daha kötü tebası olabileceğini düşünemiyorum, öylesine devrimci kesildiler ki Paris'te yetiştirilmiş olduklarını sanırsınız". Ama yitirilmiş bağımsızlığın anısı, daha sürekli ve etkili bir rol oynamıştır. Horton, Blyden ve Hayford gibi ilk milliyetçi düşünürlerin hepsinde bu fikre raslamaktayız. Bundan ötürüdür ki, Afrika milliyetçiliğinin itici fikirlerinin incelenmesine bu düşünürlerden başlayacağız.

4

İtici Fikirler

Afrika milliyetçiliği -yerli gelenekler ya da yabancı etkisi, soylu idealler ya da fırsatçılık, barış ya da savaş, umut ya da umutsuzluk gibi- çok çeşitli eğilimlerden meydana gelmiştir. Bunların bir kısmına işaret etmiştik. Tamamlamak için, yabancı adlarla dolu uzun bir liste yapmak gerekir: Hristiyan şehitleri, Rousseau ve Jakoben'ler, Tom Paine, Marx, Mazzini, ve daha az tanınmış sayısız insan.

Kurtuluş fikirleri en dolaysız, ve bazan da en bilinmeyen yollardan yayıldı. Bu arada, iki dünya savaşında bulunmuş olan Afrikalı askerler memleketlerine eşitlik isteğiyle döndüler ki bunun etkisi kesin ve dayanılmaz güçte olmuştur. Örneğin 1914-1918 arasmda Altın Kıyısı Alayı'ndan 3.000'i aşkın asker Avrupa'da savaştı. Gold Coast Independent gazetesi Savaş'tan sonra: "İmparatorluk uğruna savaşmağa ve ölmeğe lâyık idiyseler, memleketlerinin yönetimine katılmağa da lâyıktılar demektir" diye yazıyordu.

Ama milliyetçi hareket, kendine özgü karakterini Af-

rika'dan almıştır. Hattâ bu konuda, Avrupa uygarlığının bazı temalarının "Afrikalılaştırılmış" olduğunu görüyoruz.

> "Afrika bir vakitler bilimin ve edebiyatın beşiğiydi. Eski Yunan'a ve Roma'ya bunları öğreten Afrika olmuştur, ve denilir ki eski Yunanlılar, Bilgelik tanrıçaları Minerva'yı bir Afrikalı prenses şeklinde resmederlerdi... Sayısız ünlü yazar ve tarihçi, bu eski Habeşlerin Zenci olduğunda fikir birliğine varmıştır... Eski Mısır'ı yönetmiş ve tapmaklar, üniversiteler kurup kültürler yaratmış olan bu ırk, uygar dünyadaki yerini niçin yeniden almasın?"

Sierra-Leone'li bir doktor olan J. Africanus Horton tarafından bundan aşağı yukarı yüz yıl önce yazılmış bir "Afrika ırkının Savunması"nda yer alan bu metin, tarih gerçeğine kesinlikle uygun olmayabilir ama Afrikalıların milliyetçi fikirlerini nerelere kadar dayandırdıklarını bizlere göstermesi bakımından gene de aktüel ve ilgi çekicidir. Kaldı ki, İsa'dan önce beşinci yüzyılda Herodot, eski Mısırlıların siyah derili ve kıvırcık saçlı olduklarını yazıyordu. Ve kaldı ki Kûşî'lerin (Horton'un sözünü ettiği eski Habeşler) İsa'dan önce ikinci yüzyılda kendi alfabeleri vardı ve başka Afrikalı halklar da, İslâmlıkla birlikte, son derece parlak uygarlıklar kurmuşlardı. Afrika dinlerinin, bütün öteki inançlar kadar saygı değer olduğunu da unutmayalım. Görülüyor ki, Horton'da, ilk çağ ve çağdaş dünya, Afrika milliyetçiliğini meydana getirmek üzere elele vermiş durumdadır.

Afrikalıların bağımsızlık mücadelelerinde faydalandıkları sloganları ve siyasî programları kavramak için, milliyetçilik duygusunun bu karmaşık kaynağını gözden uzak

tutmamak gerekir. Afrika milliyetçiliği, Güney Afrika İngiliz Kumpanyası'nın eski başkanlarından birinin deyimiyle "kendilerinden gayrı hiç kimseyi temsil etmeyen bir avuç yönetici ve kışkırtıcı'nın itkisiyle bir anda doğmuş değildir. Böyle bir görüşü benimsemek, dürüst olunmadığını ya da siyasî aksiyondan hiç bir şey anlanmadığını isbat eder. "Kışkırtıcılar", fikirlerine uygun bir alan yoksa iş göremezler. Bunu anlamak için Londra'nın bir burjuva mahallesinde İşçi Partisi adına propaganda yapmayı deneyiniz, yeter.

Bu konuda ısrar etmemin sebebi, bugün bile sayısız insanın Afrika milliyetçiliğinin küçük bir azınlığın eseri olduğuna inanmasıdır. Bunların kimisi iyi niyetlidir, ve Afrikalı liderlerin söz ve eylemlerinin ihtirasa, geçersiz ön fikirlere ya da basit kaprislere dayandığını samimiyetle düşünmektedirler. Bütün bu bireysel faktörlerin varlığı hiç şüphesiz ki doğrudur ama bunlar, kamuoyunun belirleyici ağırlığı karşısında pek önemsiz kalırlar. Afrika siyasî hayatının bu türden "psikolojik" yorumları, meseleyi büsbütün anlaşılmaz hâle getirmekten başka bir işe yaramaz.

Bazı kimseler de, tersine, işin gerçeğini bildikleri hâlde, Afrika milliyetçiliğinin bir avuç kışkırtıcının eseri olduğuna inanmış gözükmektedirler. Böylesi, işlerine uygun geldiğinden tabii. Güney Afrika'nın bugünkü yöneticileri, milliyetçiliğin bir "komünist komplosu" olduğuna kargaları bile inandıramazken Afrika'da yaşayan ve Afrikalı sayılan sayısız Avrupalı daha hâlâ bu yalana umut bağlamış durumdadır. Memleketindeki beyaz uygarlığı kurtarmayolları arayan bir Güney Rodezya'lı yazar, daha geçenlerde şöyle diyordu: "Bazı radyo istasyonlarından, özellikle Kahire'den yapılan kötü propagndayla mücadele etmek için hemen tedbirler almalıyız. Bu propagandalar zehirlyor bizi

ve mücadele etmezsek felâketli sonuçlarla karşılaşacağız". Yazar, "mücadele etmek" dediği vakit yanlış anlaşılmasın: Mücadeleden murad, memnuniyetsizliği ortadan kaldıracak sosyal reformları yapmak değil, söz konusu radyo yayınlarını karıştırıp bozmaktır.

Bu prensip (prensip sözünü hak ediyorsa tabii), Salazar rejiminin Portekiz'e uyguladığı prensiptir. Daha geçenlerde Dışişleri Bakanı, Portekiz sömürgelerinin "bu memlekete bugüne dek yapılmış en büyük suikastla karşı karşıya" olduğunu bildiriyordu. Portekiz yöneticilerinin kırk yılda, suikast ve fesat işler konusunda uzmanlık kazandıklarını göz önüne alarak, hadi diyelim ki bu bakan söylediklerine kendisi de inanmış olsun ama başkalarını nasıl inandıracak?

Gerçekte, Afrika milliyetçiliğinin itici fikirleri, bazan siyasî bazan dinsel karakterde uzun bir soya sahiptir. Şu son yılların politik mücadelelerini incelerken, bu geçmişi gözden uzak tutmamak gerekir. Sör Roy Welensky ile Partizanlarının milliyetçiliği bir komünist hareketi olarak göstermek için çırpınışlarından yarım yüzyıl önce, Niyasalandlı bir Afrikalı keşiş şöyle yazıyordu: "Zavallı Afrikalı, ruhunun selâmetinden çok derisinin rengini düşünüyor. Bir siyahla bir beyaz arasında ne fark vardır? Hepimiz aynı kandan gelmedik mi, Adem'in torunları değil miyiz hepimiz? Çok şaşıyorum: Avrupa hâlâ hristiyan mı, yoksa dinsiz mi oldu?... Avrupa'da sesimizi işittirmek imkânı olsaydı, onlara **Hristiyanlık** adını bırakıp **Avrupanlık** adını almalarını öğütlerdik, Her üç organizmada (Dinsel Kurumlar, Hükümet ve Kumpanyalar) sahtekârlık, hırsızlık ve namussuzluk öylesine alıp yürümüş durumda ki, ahlâk kurallarının "ver" olmaktan çıkıp "al" olduğunu sanırsınız."

Başka bir adamdan da söz etmek istiyorum. Nijeryalı

tarihçi Aderibigbe daha geçenlerde, Afrikalıların sömürge yönetimine karşı direnmelerini küçümseyen bazı Avrupalı yazarlara çatarken bu direnmenin son derece önemli bir psikolojik rol oynadığını belirtiyordu. Gerçekten de bazı tarihçileri okurken sömürgeciliğin bir yılda, ya da on yılda, bir takım "mahallî karışıklıklar"dan gayrı bir engelle karşılaşmaksızın ve herkesin gönül rahatlığıyla karşıladığı bir şekilde gelip yerleştiğini sanırsınız. Ama Afrikalılar asıl olup bitenleri hiçbir zaman unutmamışlardır. Tarihsel olayları çoğu zaman yaşamamış olsalar da, direncin doğurduğu efsaneleri işitmişlerdir. Ve bu efsaneler, güzel tatlı sözlerden küfür ve hakarete atlayan istilacılar karşısında çok uzun ve eşitsiz bir mücadeleyi hikâye etmektedir. Bu direncin anısı, Afrikalı milliyetçilere özel bir güç aşılamaktadır. Zaman zaman hafif bir acılığa bürünse bile, Afrika milliyetçiliği hiç bir vakit "intikamcı" değildir. Onu bu derece bağlayıcı ve yakın kılan da bu özelliğidir zaten.

Afrikalıların bu uzun mücadele hakkındaki görüş açısını bize gösteren çok az belge var elimizde. Ama elimizde bulunan dökümanların hepsinde de, bugünkü Afrikalılarda rasladığımız sömürgeciliğe dirençten duyulan köklü ve büyük gururu buluyoruz. Bir Doğu Afrikalı şef, Alman istilacısı von Wissmann'a Şavili dilinde yazdığı (şans eseri olarak saklanmış) mektubunda şöyle diyor: "Söylediklerinizi dinledim, ama size niçin itaat etmem gerektiğini anlayamadım.. İstediğiniz şey dostluksa, size dostluk sunmağa hazırım. Bugün de, yarın da hazırım. Ama tebanız olmak elimden gelmez..."

Bunları yazan şef, aslında, kendisi de esir tüccarıdır. Ve bundan ötürü de rejimi yok olmağa mahkûmdu. Ve yıkıldı da. Ama Almanlara karşı korkunç savaşlarla yıkıldı. Ama sömürgeciliğin yer yer daha adaletli bir iktidar getirip kurmuş olması, Afrikalı milliyetçilerin gözünde inan-

dırıcı bir delil olmaktan uzaktır. Yabancı istilâsının hiçbir olumlu etkisi olmadığı iddiası Avrupalıları şaşırtmamalıdır. Uzun dirençlerini hatırlayan Afrikalıların gözünde yukardaki delil büsbütün geçersiz kalmaktadır. "Eşitsiz bir savaşta, atalarının külleri ve tanrılarının tapınakları uğruna" ölmüş, İngiliz öğrencilerinin hayran olduğu yiğit Horatius Coclès gibi nice kahramanlarının anısını durmadan tazelemektedir Afrikalılar. Ve sömürgecilerin istilâsı geçmişe doğru uzaklaştıkça direnme efsaneleri bir kat daha alevlenecektir. Bu alanda Afrikalılar da bütün öteki halkların kendilerinden önce davrandığı gibi davranacaklardır.

Meselenin genel manzarasını böylece çizdikten sonra artık Afrika milliyetçiliğinin özlem ve niyetlerini, sonra da realizasvon hamlelerini incelemeğe girişebiliriz. O zaman da, bazı ihtiyatlı ön görüşler ileri sürmek mümkün olacaktır. Şu ana kadar meseleye dolaylı yoldan yanaşmış bulunmamız, öyle sanıyorum ki, sonraki bölümlerin açıklığa kavuşmasına yarayacaktır.

İlkin, her bölgeyi ayrı ayrı alıp incelemek düşüncesindeydim. Çünkü Afrika milliyetçiliğinin itici fikirlerinin mahallî plânda son derece önemli bir tarihsel etkisi olmuştur. İngiliz Batı Afrikası'nda olup bitenle Doğu Afrika'da olup biten şeyler aynı değildir. Fransız egemenliği altında bulunan bölgelerdeki dirençle Kongo'nun kurtuluş süreci arasında da büyük fark vardır. İspanyol ve Portekiz sömürgeleri ise, bugün bile apayrı bir özel durum meydana getirmektedirler... Ama bu ilk tasarım beni sonradan doyurmamağa başladı. Gördüm ki Afrika milliyetçiliği, değişik biçimler içinde de olsa, kıtasal bir karakter kazanmıştır. Öte yandan da, hem mahallî bir incelemenin tatsız tekrarlara yol açacağını, hem de bazı bölgelerin başka bölgelere

olan etkisinin çağdaş tarihin ana unsurlarından biri olduğunu düşündüm.

İşleri basitleştirmek tehlikesini göze alaraktan siyasî olayları, bugün rol oynayan bütün ana fikirlerin içinde yer bulabileceği birkaç basit alt-bölümde sınıflandıracağım. Herşeyden önce, "siyasî ve kültürel" kategoriye girebilecek bir fikirler grubu vardır: Milliyetçiliğin kendisi, pan-afrikanizm, ve dünya politikasının özellikle Afrikalı bir yorumuna bağlı olarak nötralizm (tarafsızlık). Sonra da, "ekonomik meseleler ve gelişme problemleri" diye adlandırabileceğimiz bir fikirler bütünü gelmektedir: Yeni-sömürgecilik ve Afrika sosyalizmi bunların en karakteristik olanlarıdır. Bu fikirlerin bazıları, oluşum ve etki bakımlarından birbirlerine içiçe bağlıdır. Bundan ötürü düşmek kaçınılmaz olan tekrarları, elimden geldiğince azaltmağa çabalayacağım.

5

Politik Temalar

Avrupa'da "milliyetçilik" kelimesi bir zamandan beri biraz da haklı olarak kötü bir anlam kazanmıştır. Milliyetçilik demek, dar, insan düşmanı, kendi imtiyazları konusunda son derece kıskanç, ve gerici bir şovenizm demektir. Oysa, bir yüzyıl önce Avrupalı ezilen halkların temsilcilerinin gözünde milliyetçilik bambaşka bir şeydi. "Başkalarını ezme hakkı" adına değil, "hürriyet hakkı" adına savaşıyordu bu halklar. 1848 Macar ihtilâlinin büyük şairi Pötöfi: "Bundan böyle köle olmayacağımıza and içiyoruz!" diye haykırıyordu.

Belki günün birinde Afrika milliyetçiliği de, bayan Hannah Arendt'in parlak deyimiyle, son çağ Avrupasının tatsız "kabile milliyetçiliği" yoluna sapacaktır. Ama bugünkü durumda Afrika milliyetçiliği, on dokuzuncu yüzyılda Avrupa'daki anti-emperyalist hareketleri andırmaktadır.

Afrika'daki eşitlik ihtiyacı bir zamanlar Avrupa'da olduğu kadar güçlü bir faktördür. Hattâ belki de, buradaki eşitsizlik çok daha büyük olduğundan, Avrupa'dakinden daha da güçlü. Çünkü 1848 de Macarların -Afrikalıların yakın zamanlara kadar, hattâ bazı bölgelerde bugün bile, emperyalistlerin kölesi olduğu anlamda- Avusturya İmparatorunun "köle"si olduklarını iddia etmek mümkün değildir. Afrika milliyetçiliğinin temel fikri, bireysel kurtuluş isteğidir.

Güney Rodezyalı yazar Ndabaningi Sithole bize bu ruh hâlinin yeni bir örneğini vermektedir.

"Hayale kapılmayalım. Siyahlar, beyazlardan nefret ediyor. Onların beyaz derili olmalarını af edemiyorlar bir türlü, çünkü beyaz olmak ellerinde değil." demiş olan Güney Afrika'lı beyaz yazar Stuart Cloete'e yazdığı cevapta, bunun gerçekle hiçbir ilgisi olmadığını belirtiyordu Sithole.

> "İnsanî plânda, Afrikalılar beyazları kabul etmektedir. Çoğu zaman beyazlar Afrikalıları iter. Beyazların bize tam bağımsızlığımızı vermekten korkmalarımn sebebi, bize karşı kullandıkları iğrenç usulleri bizim de kendilerine karşı kullanmak istiyeceğimiz inancıdır.
>
> Afrikalıların beyazlarda nefret ettikleri şey, iktisat, politika ve öğretim alanlarında bizi kendi anayurdumuzda ikinci ya da üçüncü sınıf insan sırasına düşüren ayırt etmecilikleri ve adaletsizlikleridir. Afrikalıların beyazlarda nefret ettikleri şey, küstahlıkları ve bizi kendi anayurdumuzda aşağılamak için manyakça çabala-

yışlarıdır... Politik planda, Beyazlar bize hâkimdirler. Ekonomik planda, sömürmektedirler bizi. Sosyal planda da, insanlık sıfatımızı inkâr ediyorlar... Biz Afrikalıların nefret ettiğimiz şey, Beyazların işte bu yanlarıdır. Kendileri değil."

Bu bildirinin, Güney Rodezyalı bir Afrikalıdan gelmiş olması şaşırtıcı değildir. Gerçekten de bu ülkede Beyazlar -ister maskelenmiş bir paternalizm şeklinde, ister baş döndürücü azınlık avantajlarını korumanın tek yolunun bu yol olduğunu açıkça ve namusluca itraf ederek- Siyahların bir çeşit aşağı insan olduklarını ve hiçbir vakit Beyazlara eşit sayılamayacaklarını "isbat" etmek için uğraşıp durmuşlardır. Ve tabii her türlü ayırımın günlük hayatın bütün alanlarında elle tutulur şekilde ortaya çıktığı bu beyaz kolonlarla dolu ülkelerdeki Afrikalıların eşitlik talepleri de bir o kadar kesin ve ısrarlı olacaktır. Bu eşitlik talebine, daha örtülü bir şekilde, öteki ülkelerde de raslıyoruz. Çünkü bütün sömürge Afrikası, batıdan doğuya, kuzeyden güneye kadar, yukarda sözünü ettiğimiz ayrımlarla karşılaşmış, ve Beyazlar her yerde "doğal üstünlük"lerini iddia edegelmişlerdir.

Bu konuda da, problemin unutulmağa özenilen bir yönüyle karşılaşıyoruz. Şöyle ki: Beyazların üstünlüğü dogması ve üstünlük hakkı sadece, ırkçı kin ve nefretin geçer akça olduğu, Rodezya'nın beyazlara ayrılmış bar ve gece klüplerinde söz konusu olmakla kalmaz, en saygı değer otoriterler bile bu dogmanın sözcüsü kesilmilşerdir. Bundan yetmiş yıl kadar önce, ünlü bir İngiliz antropologu, bu akımın öncülüğünü yapıyordu:

"Çocukluk çağında Afrikalılar, Avrupalı bir çocukla karşılaştırılırsa daha büyük bir ze-

kâ gösterirler. Fizik gelişmelerinin entellektüel gelişimlerini öncelemeğe, ve çoğu zaman da önlemeğe başladığı ergenlik çağına kadar her şeyi kolayca öğrenirler. Aşağı diye adlandırılan başka ırklara mensup insanlarda da raslanan bu özellik (**"toplumun alt sınıflarında da raslanan bu özellik"** diye ekleyebilirdi üstad), bazı fizyolojistler tarafından bunların kafatası kemiklerinin vaktinden önce kaynamışlığına yüklenmektedir... Afrikalıların taklit kaabiliyeti vardır ama icat, ve hattâ pratik uygulama yetenekleri yoktur. Soyutlama ve genelleme gücü ise onlara hepten yabancıdır."

Viktorya çağının ünlü gezmenlerinden Sir Richard Burton, aynı düşünceyi daha kaba bir biçimde dile getirmişti. "Afrikalı ergin hâle geldiği vakit, diye yazıyordu, entellektüel (zihnî) gelişmesi birden durur, ve ilerleyecek yerde gerilemeğe başlar". Bu teorilerin mit karakterini isbat etmeğe bile değmez. Yalnız şu noktayı belirtelim ki, bunlar bugün de kendilerine inanacak kafalar bulmaktadırlar..

Bu türden delilleri cevaplandırmak üzere Sithole, 1959 da yayımladığı bir kitabında, somut, elle tutulur örneklere başvurmaktadır. "Yerlilerin "mersi" karşılığında kelimeleri yoktur, çünkü teşekkür kavramını bilmezler." diye yazmış olan Cloete'e, Ndebele, Şona, Luganda, Hausa, Tsvana ve Soto dillerindeki teşekkür terimlerinin bir listesiyle cevap vermektedir.

Afrikalıyı "istediğini elde etmek için her türlü araca başvurmakla geçmiş vahşi mücadele yüzyılları tarafından şartlanmış" olarak tanıtıyordu Cloete. Bunun Afrikalılara özgü bir davranış olduğu iddiası karşısında, Av-

rupa'nın -bırakın bir yana uzak geçmişi- şu son yüzyıllık tarihini az buçuk bilenler bile kahkahayla güler. Tabii Sithole de.

> "Biz bu olayı inkâr etmiyoruz ki... Bizi burada ilgilendiren şey, Cloete'in bu iddiasının hangi bütün içinde yer aldığıdır. Sadece Afrikalının bu şekilde şartlanmış olduğu gibi gerçeğe aykırı bir duygu uyandırmağa çalışmaktadır yazar. Oysa biz de onun bu yargısını alıp bütün dünyaya uygulayarak, örneğin Avrupalının, istediğini elde etmek uğruna her türlü araca başvurmakla geçmiş vahşi mücadele yüzyılları tarafından şartlanmış olduğunu söyleyebiliriz. Asya'nın, Afrika'nın, her iki Amerika'nın ve Avustralya'nın Avrupalılar tarafından işgali de bu iddiamızın çürütülmez bir delilidir..."

Devam etmekte fayda yok. Mesele açıklandı: Bugün Afrika'da milliyetçilik, bir eşitlik, özsaygısı ihtiyacını ve manevî olduğu kadar maddî nimetlerden de pay almak arzusunu dile getirmektedir. Özellikle de, Afrikalıları yıllardan beri itildikleri bu aşağılık şartından çekip çıkarmaktır burada söz konusu olan. Kıtanın bütün ülkelerinde durum aynıdır, şu farkla ki kurtuluş talepleri net şekilde ilk olarak Batı Afrika'da ortaya atılmıştır. Altın Kıyısı (bugünkü Gana) yazarlarından Mensah Sarbah, bundan altmış yıl kadar önce, o memleketine özgü mizah tonuyla, Avrupalı bir maden müfettişine karşı bir dâvayı nasıl savunduğunu şöyle anlatıyordu:

> "Yerli yollardan, yerli bitkilerden, yerli ırmaklardan, yerli madenlerden ve yerli altından

söz ettiğini görünce, dünyanın her hangi bir yerinde raslanan altın, ırmak, vb. nın yerli vesaireden nasıl ayrıldığını yargıç katında açıklamasını istedim kendisinden. Açıklayamadı tabii, çünkü Avrupalı olmayan her şeye "yerli" sıfatını yakıştırdığını birdenbire farketmişti."

"Yerli" **(doğumlu)** sözü İngiliz Afrikasında uzun zamandan beri öylesine bir tiksinti konusu olmuştur ki bugün bir çeşit aşağılık'lık, handiyse bir namus karası anlamına kullanılmaktadır. Bundan on iki yıl önce, Güney Afrikalı ve oldukça liberal düşünceli bir beyaz hanımla yaptığım konuşmayı hatırlıyorum. Sovyetler Birliği dahil bütün Avrupa'yı dolaşmışmış gençliğinde. "O sırada bile, diye itiraf ediyordu, yerlileri aşağı-insanlar olarak görüyordum. Rusya'da bana Güney Afrika "doğumlu" olup olmadığımı sorduklarında öfkeyle: "Ne münasebet, demiştim, beyaz derili olduğumu görmüyor musunuz!" Afrika milliyetçiliğinin "doğumlu" kelimesini niçin yürürlükten kaldırdığı anlaşılıyor böylece.

Bu eşitlik talepleri politik bir şekle bürünmekte gecikmeyecekti. (...) Ama kelimenin tam anlamında bir milliyetçilik, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra meydana çıkmıştır. İngiliz Batı Afrikası Millî Kongresi ve aynı niyetlerle hareket eden öteki örgütler o sıralarda kurulmuştur. Sonradan ün salacak olan bazı Afrikalı isimlerden o sıralarda söz edilmeğe başlanmıştır. Bunlardan biri, 1920 yılında Freetown'da verdiği bir nutukta İngiliz Batı Afrikası için bir politik aksiyon programı öneren Altın Kıyı'lı gazeteci Joseph Ephraïm Caseley Hayford'dur. Bu programın önemi bugün anlaşılmaktadır:

"Artık çocukluk çağını geride bırakmış bulunuyoruz. Vasilerimize bize yaptıkları yardım-

lardan ötürü teşekkür etmekle birlikte, öyle düşünüyoruz ki memleketimizin kaderinde bizim de olumlu ve etkili bir rol almamız vakti gelmiştir. İngiliz Batı Afrikası Millî Kongresi'nin doğuşuna yol açan ana olay işte budur."

Hayford'un beyazlara karşı saygı dolu havası bugün gerçi aşılmıştır ama o gün sayısız kimse bu tonu yıkıcı ve bozguncu bulmaktaydı. Oldukça bulanık ve belirsiz bir mahallî çerçeve içinde de olsa ulus fikri, açıkça meydana çıkıyordu ve Afrikalılar bu milliyetçiliği bir zorunluk hâlinde duymaktaydılar. Çok daha açık görüşlü bazı kimseler bu zorunluğu daha önceleri de dile getirmişlerdir. 1852 de, Amerikalı bir zenci lider olan Martin Delany: "Bu talepler bir ulus adına ileri sürülmedikçe hiçbir ulus, bir halkın taleplerine saygı göstermez." diyordu.

Bu inanç, Avrupa'nın Afrika politikasına getirip kattığı ana unsur olmuştur. Bununla birlikte dar, tekelci ve kıskanç bir milliyetçilik Afrika'nın durumuna özellikle uygun düşmüyordu.

"Ulus olunuz, başka türlü hür olamazsınız." Avrupa'nın uzun zaman boyunca Afrikalılara aktardığı mesaj budur: Milliyetçilikten yoksun bir halk tarihsiz ve kimliksiz bir halktır. Bunun için de o halk, Avrupa Devletlerinin en yoksullarının bile tattığı eşitlik ve özsaygısına hak kazandığını ileri süremez. Afrikalılar bu mesajdan gerekli dersi almışlardır. (...)

Taleplerini sınırlı bir ulus çerçevesi -ki bu ulus bazan Nijerya gibi bir büyük-ulus (yani birçok ulusların içinde eridiği bir ulus) olabilir- içinde dile getiren Afrikalı liderlerin baskısı gün geçtikçe artacaktır. Durgunluk dönemi diye adlandırdığım 1925-1940 arasında bu liderlere baskı ve şiddet yoluyla cevap verildiğinden kazançları pek önem-

li olmayacak, ama amacının nazi ve faşistlerin temsil ettiği ırkçılığı ortadan kaldırmak olduğu iddia edilen İkinci Dünya Savaşı, Afrika'nın kurtuluşunda çok büyük bir rol oynamakta gecikmeyecektir. Sithole bu konuda bize şu ilgi çekici olayı aktarıyor:

> Afrikalıları Hitler'e karşı savaşmağa kışkırtan İngiliz subayı:
> — Kahrolsun Hitler! diye haykırınca bir Afrikalı sordu:
> — Hitler ne kötülük yaptı ki?
> — Bütün dünyayı zaptetmek istiyor! dedi subay.
> — Kötü bir şey mi bu?
> Afrikalının kabile bilincine seslenmek amacıyla İngiliz subayı atıldı:
> — Ama Hitler bir Almandır, anlamıyor musunuz?.
> — Alman olmak kötü bir şey değil ki!
> Afrikalıların anlayabileceği cinsten bir açıklama bulmak için çırpınan subay:
> — Bakın, dedi, Almanlar tıpkı sizde olduğu gibi bir kabiledir ve bir kabilenin öteki kabileleri yönetmesi doğru olmaz. Her kabile kendi kendisini yönetmeli. Adalet bunu emreder. Bir Alman sadece Almanları, İtalyan İtalyanları, Fransız da Fransızları yönetmelidir.

Bir Afrikalının bunu ne kadar iyi anladığını söylemeğe lüzum yok. Afrika milliyetçiliği savaş sırasında iyice olgunlaşmış ve Avrupalılara duyulan saygı ortadan kalkmıştı. "Vasilere, yardımlarından ötürü teşekkür etmek' söz konusu değildi artık; Afrikalılar, vasilerinin hiç-

bir zaman olumlu bir rol oynamamış olduğu kanısındaydılar.

Batı Afrika'da milliyetçiliğin öncülerinden biri olan Nnamdi Azikive, memleketi bağımsızlığına kavuşmazdan on altı yıl önce şunları yazıyor:

> "Bu canım Nijerya ülkesinde yaşayan bizler artık iyice biliyoruz ki, iktidarı elimize geçirmedikçe, kendi refahlarından ve sosyal prestijlerinden başka bir şey düşünmeyen emperyalist uluslar tarafından ayaklar altında süründürülmeğe devam edeceğiz... Otonomi istediğimizi sananlar, bu düşüncelerinden artık vaz geçmelidir. Durum BÖYLE DEĞİLKEN, İngiliz Tacı'mn bir sömürgesi gibi yönetilmekten bıktık artık. Kanunlarımızı bize sormadan yapan, uygulayan ve yorumlayan bu bürokrasiden usandık. Maaşları bizler tarafından ödenen yöneticilerin bizim efendilerimizmiş gibi davranmaları, ulusumuza ve ırkımıza en büyük hakarettir."

Bu "canım Nijerya" ülkesinde, kelimeyi dar anlamında alacak olursak, ulus adına lâyık sayısız halklar yaşamaktaydı. Ama hiç bir vakit bir ulus meydana getirmemiş ülkelerde bile, birleşmenin zorunluğu duyulmaktaydı. 1956 yılında Kongo'da yayımlanan bir bildiride şu sözler yer almaktaydı:

> "Ulusal birlik şarttır, çünkü bugün bütün nüfusumuzun ulusal bir karakter kazanması gerekiyor... Katoliklerin, Protestanların, Salütistlerin ve Müslümanların, insan adına lâyık herkesin içinde yer etmiş büyük ahlâk prensiplerine

saygı gösteren bir ortak program üzerinde anlaşmalarının mümkün olduğuna yürekten inanmaktayız..."

Bu delillerin yankısı çok büyük olmuştur. 1959-1960'ta Fransızlar, Batı ve Ekvator Afrikası'ndaki topraklarından çekildikleri vakit, sömürgelikten kalma eski idarî ünitelerin birer Devlet hâline gelmesi normal sayılmıştır. Bu parçalanmada, o güne dek seslerini işittirememiş olan halkların kendi benliklerini bütün dünyaya kabul ettirme özlemi, hatırı sayılır bir rol oynayacaktır. Bununla birlikte, yeni bağımsız Devletleri, sömürgelik döneminin sekiz ülke kaplayan Fransız Batı Afrikası (A. O. F.) ve dört ülkeyi içeren Fransız Ekvator Afrikası (A. E. F.) topraklarında kurulacak iki federasyon hâline getirme teşebbüsleri de olmamış değildir. Teşebbüslerin başarısızlığında Paris hükümetinin pasif ve olumsuz tutumu herhalde bir rol oynamış olsa gerektir .

Gerçekten de, milliyetçilik dalgasının en şiddetli olduğu 1950 yıllarında bile bazı kimseler, eski sömürgelerin bir küçük Devletler yığını hâlinde dağınık kalmasındansa bağımsız federasyonlar şeklinde toplanmalarının daha yerinde olacağını anlatmağa çalışmışlardır. Nijerya bu bakımdan şanslı çıkmıştır. A. O. F. 'sının sekiz ülkesi de pekalâ onun yolunu seçebilirdi. Nitekim, Doğu Afrika'da ve Orta -Güney'de de bazı kimseler, "balkanizasyon"un (balkanlaştırma, parçalama) memleketlerini felâkete sürükleyeceğini ileri sürmekteydiler.

Bu düşünceler, Afrika milliyetçiliğinin bir başka ana temasından kaynaklanmaktadır.

Pan-afrikanizm

Afrika'ya bağımsızlığın gelmesiyle, Pan-afrikanizmin ortadan silineceği sanılabilirdi. Gerçekten bu fikir ilkönce, Atlantik ötesi zencileri arasında doğmuştur. Beyaz Amerikan uygarlığı içinde kaybolmuş ve bu uygarlık tarafından itilince birleşme umutlarını Afrika'ya bağlamış zencilerin bir rüyasıydı bu. Martinikli şair Aimé Césaire'in ünlü sözleriyle, "Siyah Afrika, bizim Antil uygarlığımızın anasıdır, ve bize enerjimizi ve umudumuzu verecek olan odur..."

Bir başka şair, Slaude Mc Kay de şöyle diyor:

"Vücudun damından uzanır düşüncem
Babalarımın geldiği uzak ülkeye.
Hiç duyulmadık sözler uyanır dudaklarımda,
Unutulmuş orman şarkılarını söylemek ister ruhum.
Geceye ve barışa dönmek isterim.
Ama dev gibi Batı bir eşya yapmış benden,
Bilirim hürriyet yasaktır bana
Yaban tanrılarına yakardıkça ben..."

Bazıları bu konuda daha da ileri gidiyordu. (...) Bir Amerikalı zenci 1923'te **New York Ages**'te şunları yazıyordu: "Bir gün gelecek, Afrikalı zenciler Amerikalı kan kardeşleri için adalet ve eşitliği sağlayacaklardır." (...) 1900 yılında, yani sömürge fetihçiliğinin en azgın çağlarında, toplanan Birinci Pan-afrikan Kongresi'nde Du Bois, şu peygamberce sözleri söylüyordu: "Yirminci yüzyılın meselesi bir renk meselesidir; Asya, Afrika, Amerika ve Adalar'da yaşayan kara derili insanlarla beyaz derili insanlar arasındaki ilişkilerden doğan meseledir."

Sayılı sınırlı olan, etkileri de sıfır gözüken bu Pan-af-

rikanistlerin sözlerine emperyalist dünya kulak asmıyordu tabii. (...)

Milliyetçilik henüz hazırlık aşamasında bulunuyordu. Afrikalıların çıkıp da açıktan açığa bir otonomi ve bağımsızlık istemeleri söz konusu olamazdı. O sıralarda "asâyişi" yeni yeni sağlamakta olan sömürgeci Devletler, Afrika'dan çekip gitmek fikrine olsa olsa kahkahayla gülerlerdi. (...)

Pan-afrikacı hareket, bağımsızlığın kazanılmasıyla son bulmadı. Tersine, bu fikrin, on altı eski sömürgenin bağımsızlıklarına kavuştuğu "büyük kurtuluş yılı" sayılan 1960'ta iyiden iyiye etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Bağımsız Devletler hâline gelen bütün bu eski sömürgelerin anayasalarında yer alan birlik lehindeki bildiriler aktif ve yapıcı bir yön taşımıyorsa da (...) bütün bu oluşum dönemi boyunca, ilerleme ve gelişmenin ana garantisi şeklinde bellenen Afrika Birliği fikri dindarca beslenip sürdürülmüştür. Bütün çeşitli kültürlerin yönelmesi gereken ve Afrikalılara yeryüzünde kıtalarının çapına değer bir mevki kazandırmağa yeterli bir Afrika uygarlığının varlığı birden anlaşılmıştır. (...)

... 1963 Mayısında Addis-Ababa'da toplanan Afrika Birliği Konferansı, Fas ve Togo hariç, otuz iki bağımsız ülkenin Devlet başkanlarını bir araya getiriyordu. Burada kabul edilen Afrika Birliği Şartı'na uygun olarak, bir Afrika Birliği Organizasyonu kuruluyordu. Buna göre, Devlet ya da hükümet başkanları yılda bir, bakanlar yılda iki kere toplanacak, Addis-Ababa'da bir sekreterlik kurulacak ve bir de arabuluculuk, uyuşmazlıkları çözme ve hakemlik komisyonu meydana getirilecekti. (...)

Bütün bu tedbir, fikirleri, Konferanstan önce bir takım Afrika Devletlerinde memnuniyetsizlik ve muhalefete de yol açmıştı. Örneğin Nijerya, ilk olarak Liberya başken-

tinde toplandığı için Monravya Bloku adını alan bir grubun başına geçmiş, başlarında Fildişi Kıyısı Cumhurbaşkanı Houphouet-Boigny'nin bulunduğu birçok eski Fransız sömürgesi de Brazzaville Bloku'nu meydana getirmişti.

Buna rağmen, bütün bu son derece çeşitli ve çoğu zaman da karşıt düşünceli gruplar Addis-Ababa Konferansı'nda toplanmakla, birleşme yolunda büyük bir adım atmış oldular. Bu konuda en büyük çabayı gösteren, Gana olmuştur. (...)

Bir ortak dümanın, -Dr Verwoerd'ün Güney-Afrika Millî Partisi'nin, Salazar'ın ajanlarının ya da Güney Rodezya Beyazlarının hâlâ sürdürmekte oldukları- sömürgeciliğin varlığı, Konferansın işini tabii çok kolaylaştırmıştır. (...)

Gana Cumhurbaşkanı Nkrumah, Addis-Ababa'da: "Afrika, birleşmek veya ölmek durumundadır." diyerek "ortak fonksiyonel organlar" kurulmasını isterken şüphe yok ki, Fransa'ya ve Ortak Pazar'a yakından bağlı olan Brazzaville Bloku'nu nişanlıyordu. Başkan, şöyle devam etmişti: "Bir anayasa yapısı bulmalıyız ki, birliğin içindeki ülkelerin egemenlik haklarına dokunmadan bizi bu amaca ulaştırsın." Ona göre, her şeyden önce sömürgeci kuvvetlerin boyunduruğundan kurtulmuş hür bir Afrika kendi zenginliklerini işleyebilir, ve üye Devletlerin ilerleyip gelişmesi imkânı da ancak böylelikle sağlanabilirdi. Sömürgeciliğin boyunduruğundan henüz kurtulamamış olan Afrikalılara da muhtaç oldukları maddî ve moral desteği, ancak merkezî bir iktidarla yönetilen bir Afrika verebilirdi.

> "Birleşmemiz, bize sayısız nimetler sağlayacak, ayrı kalmamız ise bizi daimâ sayısız felâketle yüz yüze bırakacaktır...
>
> Yeterince sermaye, teknik eleman, ulaşım

yol ve aracı, ve iç pazardan yoksun olduğumuzu, hattâ kendi kaynaklarımızın en iyi kullanımı konusunda bile fikir birliğine varamadığımızı söyleyenler bulunduğunu biliyorum. Ama gene biliyorum ki, dünyanın bütün borsaları Afrika'nın altınına, elmasına, uranyumuna, platinine, bakırına ve demir madenlerine dönüktür. Bütün Batı ekonomisini sulayıp canlandıran sermaye dalgaları bizim memleketimizden doğup gidiyor. Öyle ki bugün, Birleşik-Devletler'in maden yedeklerini sakladıkları Fort Knox'da bulunan altının yüzde elli ikisi Afrika asıllıdır..."

Aynı deliller, bir Afrika Ortak Pazarı'nın kurulması amacıyla da kullanılmıştır. Addis-Ababa Konferansı'ndan hemen sonra, Ünilever'in kollarından United Africa Compagny yılda 24.000 ton sabun, diş macunu, vb. üretecek olan bir fabrika kuruyordu Gana'da, ve başkan Nkrumah, fabrikanın açılış töreninde fabrikanın daha büyük olmayışının sermaye eksikliğinden değil, yeterince geniş pazar yokluğundan ileri geldiğini belirtiyordu. (...) Bu durumdan yabancı kapitalistler de şikâyetçidir, çünkü "Afrika'nın birleşmesinden Afrikalılar kadar onlar da kazançlı çıkacaklardır".

Afrikalı ülkelerin dar bir milliyetçilik anlayışına artık yüz çevirdikleri, ve Ortak Pazar'la yapılan tek tek anlaşmalara rağmen, kıta çapında bir birleşmeye her geçen gün biraz daha yöneldikleri meydandadır. Bugünkü şartlar göz önüne alınırsa, bu birleşmenin, belki de bazıları aşılmaz olarak belirecek sayısız engelle karşılaşacağı muhakkaktır. Ama işin olumlu yanı, büyük sayıda Afrikalı halkın, en enerjik ve en az yoksul ülkelerin öncülüğünde, birlik meselesiyle ilgilenip uğraşmalarıdır. Enternasyonal

politikanın pek bilinmeyen en ilgi çekici cephelerinden biri de budur.

Bu gelişmenin nedenleri, oldukça karmaşıktır. Panafrikanist propaganda, yeşereceği bir alan bulmasaydı, separatist (ayrılmacı) akımları yenip bastıramazdı. Bu elverişli alanı hazırlayan unsurlardan biri, çoğu Afrikalı yöneticilerin ortak bir öğrenimden geçmiş olmalarıdır (nitekim, A. O. F. 'in birçok yetkilisi Dakar'daki William Ponty lisesinde okuduklarından, görüşlerini rahatça tartışarak bir tek ideale varmışlardır.) Öte yandan, çoğu Afrika Devletlerinin dünyanın geri kalan taraflarına nibebtle aynı politik ve ekonomik durumda bulunduğu ve ana meselelerinin aynı olduğu da açıktır. Sonra da, ve özellikle, bir bütün meydana getirdikleri, aynı değerleri ve aynı temel inançları paylaştıkları, kısacası, bir kimliğe, bir "Afrikalı kişilik"e sahip oldukları ve bu kişiliğin, sömürge boyunduruğundan artık kurtulmuş bulundukları şu gün, olanca gücüyle dile gelmesi gerektiği bilinci bütün Afrikalılarda her geçen gün biraz daha kökleşmektedir.

Afrikalı kişilik

> Gökyüzüne gideydim ve "Aggrey, diyeydi bana Tanrı, geri yollayacağım seni yeryüzüne. Bir beyaz olarak dönmek istemez misin?" Derdim ki: "Beyazlık yerinde dursun! Ne olur, kapkara gönder beni yeryüzüne." Ve soraydı Tanrı bu işin nedenini, ben de derdim ki: "Çünkü benim yapacağım işi hiç bir beyaz yapamaz.. Kapkara yolla beni, ne olur, tepeden tırnağa kara... Gurur duyuyorum rengimden, ve renginden gurur duymayan yaşamağı hak etmez.

Altın Kıyısı aydınlarından Aggrey, bu satırları bun-

dan kırk yıl önce yazıyordu, ve kara ırka duyulan bu güven, Batı Afrika'daki milliyetçi hareketin belli başlı temellerinden biridir. Ama zencilik üzerine asıl önemli metinler, antilli şairler ve Fransızca konuşan Afrikalı dostları tarafından 1940 ile 1960 arasında yazılmıştır. Hareket, 1939 yılında Césaire'in yayımladığı **Silaya dönüş**'üyle başlamıştır. Tıpkı Pan-afrikanizm gibi zencilik de bu şairlerin gözünde bir protesto aracı, eşitlik uğruna verilen mücadelede bir silâh, maddî başarıdan gayrı hiçbir şeye artık saygı göstermeyen dünyaya karşı bir meydan okuyuştu. Politik muhteva gizlemekle birlikte, şiirsel ve giderekten metafizik bir fikir olan zencilik, her şeyden önce, yoksul ve ezilmiş halklarm kendilerine özsaygılarını yeniden bulup edinmelerine yarayacak olan bir kültürdür. Césaire'e göre, "Antiller'e yeniden canlılık ve kişilik kazandırabilecek tek şey, Afrika'dır". Ama bunun için, önce Afrika'nın Avrupan'ın gölgesinden kurtulup kendi kendini canlandırması ve kendi değerlerinin bilincine ererek, insanlık tarihinin kopmaz bir parçası olduğunu bütün dünyaya göstermesi gerekiyordu.

"Yalandır çünkü insanın bitip tükendiği
Yapacak bir şeyimiz kalmadığı dünyada
Asalak geçindiğimiz yalandır
Ve yalandır dünyaya uymamız gerektiği
Şimdi başlamakta insanın işi asıl şimdi...
Ve güzellik ve zekâ ve kuvvet hiçbir ırkın tekelinde
değildir ki
Fetih buluşmasında önceden ayrıldı hepimizin yeri..."

Bu fikir, Avrupalıların kültür yoluyla kendine benzetme politikalarının tehdidi altındaki Afrikalı aydınları bir anda büyülemiştir. Aralarından birçoğu, Césaire'in çağırı-

sına hemen katıldı. Bunlar içinde en parlak gençlerden biri de, bugün Senegal cumhurbaşkanı olan Leopold Senghor idi. Senghor'un şiiri, "Fransız olmak ya da Afrikalı kalmak" ikilemini açıkça ortaya koyması ve Afrikalı kalmak" şeklinde cevaplandırması bakımından ayrıca ilgi çekicidir.

Senghor, dünyayı dolaşıp beyaz şehirlerin sefil ve kahırlı sokaklarını anlatırken ana yurdundaki "sevinç ve toplum ruhunun" özlemini duyacaktır. Beyaz Manhattan ile siyah Harlem'i karşılaştırdığı New York" adlı uzun şiiri, bunun en iyi örneklerinden biridir:

Görmedim bir ana bağrı, naylon bacaklar gördüm.
Tersiz ve kokusuz bacaklarla gögüsler.
İşitmedim tatlı bir söz, dudakları mı yok nedir, pahalıya satılmış yapma yürekler gördüm.
Bilgeliği öğreten tek kitap bile yoktu. Ve ressamın fırçası çiçekler çıkarıyordu mercan billûrlarından.
Uyunmayan geceler oy Manhattan geceleri! Öylesine delik deşik, ölgün pırıltılarla; ve boş saatların geçtiğini uluyordu klaksonlar
Ve taşıyor da taşıyordu karanlık sular sağlığa uygun aşkların artığını, çocuk leşlerini taşır gibi kabaran ırmaklar....
Harlem! seni gördüm Harlem! Dansedenlerin çıplak ayaklarıyla sürülen bir tarla gibiydin...
Ve o basık evlerden dökülen aşkın yemişlerini gördüm atlı polislerin ayakları altında..."

Afrika için yepyeni bir sesti bu. Senghor gibi duyan başka yazarlar da eksik değildi. "Gülünç duyuyorum kendimi" diyordu Leon Damas,

"ayakkabıları içinde
smokinleri içinde

kolalı gömlekleri içinde
takma ayakları içinde
tek gözlükleri içinde
melonları içinde
Gülünç duyuyorum kendimi
sabahtan akşama terlemez
benim ayaklarım ve elbiseleri
bir kundak gibi sıkar beni
yok eder vücudumun açık güzelliğini."

Bu fikir, Fransızcayı kullanan şairlerden İngilizce yazan Afrikalılara geçti. Sierra Leone'li Abioseh Nicol şöyle diyor:

"İşte o vakit geldim
Gine Kıyısı'nı izliyerek.
İçeri yollan, dedi bana,
Görmek istiyorsun Afrika'yı.
Hangi ülkeden olursan ol,
Ana yurdun içerde, dedi.
Ormanda dolaş ve bulacaksın
Ormanda gizlenen yüreğini,
Atalarının dilsiz ruhu orda bekliyor seni.
Sevinçle daldım içeriye,
Hiç gidilmez mi!"

Bu ton, zamanla açıktan açığa siyasî bir havaya büründü ve Ganalı Dey-Anang'ın şu mısralarında olduğu gibi, iki kültür ve iki hayat tarzı arasındaki çatışmayı olanca kesinliğiyle dile getirmeğe yöneldi:

"Asılıp kalmışız işte
Orta yerinde iki uygarlığın.

Geçmişe baksan, tamtam çağını bulursun
Ve bayram danslarını
Güneşin okşadığı palmiyelerin gölgesinde.
Gelecek de var..
Gelecek mi!
Gelecek, yani yoksul konutlar, köpek yuvaları yani
İçinde insanların çâresiz debelendiği!.."

Bütün kıtayı dolaşan bu fikir, en uzak ülkelerde bile yankısını bulacaktı. İşte Angolalı şair Agostinho Neto'nun meydan okuyuşu:

"Anacığım, çocuklarının birer birer gittiğini gören
siyah kadın,
Öğretmiştin ya bana da mutsuzluğun sana bütün
öğrettiğini,
Yani umudu ve bekleyişi öğretmiştin ya
Bak ne yaptı hayat
Nasıl öldürdü gizemli umudu sofuca bekleyişi
Bekleyen değilim artık
Beklenen oldum şimdi
Çocuklarına bak
Çocukların artık Umut'un kendisi...
Aradıkları da hayat."

Zamanla ırkçı muhtevasının büyük kısmını yitiren zencilik fikri, ılımanlaştı ve Afrikalı insanın bir çeşit dile gelişi, anlatılışı hâline girdi. Herkesin kendi gerçeğini bulmağa ve kendi kendisini gerçekleştirmeğe yöneldiği bir çağda sayıları gittikçe artan Afrika rönesansının sanatçılarının tümü de, bu kültür ikilemiyle belirlenirler. Milliyetçi hareketlere katılmadan edemeyen bu sanatçılar, atalarını sömürgeciliğin boyunduruğuna terketmiş olan

geleneksel geçmişi reddettikleri gibi, kendilerini Avrupalı düşünce ve biçimlerin taklidine, yani bir sanat çıkmazına sürüklediğini sandıkları geleceği de kabul edememektedirler. (...)

Sanatçıların içinde bulunduğu bu ikilem, kolay çözüleceğe benzememektedir. Zaten durum, her ülkede ayrı bir şekilde meydana çıkmaktadır. Örneğin Güney Afrika'da mesele bambaşkadır. Gerçekten de, zencilik temasının temel değeri, Avrupalılar tarafından özümleniş'i, onlara benzeyişi kesinlikle red hâlinde beliriyordu. Çünkü Afrikalılar, veya Antilliler, beyazlara yaklaştıkları ve bir çeşit "fahrî beyaz" oldukları ölçüde beyazlar tarafından kabul ediliyorken, Güney Afrika'da ancak beyaz uygarlığın dışında kalmak şartiyle "kabul" edilmektedirler ki bu, onların modern dünyaya girmelerini imkânsızlaştırmaktan başka bir şey değildir. Apartayd (Güney Afrika ırkçılarının beyazlarla siyahların ayrı ayrı, birbirlerine karışmadan gelişip ilerlemesi siyasetine verdikleri isim —Ç.N.) siyahlara, sürekli bir ezilme, bir aşağı-insanlık hâli vâdediyordu, o kadar.

Güney Afrikalı siyah yazarların, kültürün bölünmez karakteri diye adlandırabileceğimiz noktayı savunmuş olmaları bundandır. Onların gözünde zencilik teması ve bu temanın özellikle işlediği "Afrikalılık hâli" beyazların ekmeğine yağ sürmektedir; apartayd, tam tamına bu anlayışın tersinden alınmış şeklidir çünkü. Zencilik temasını bir çeşit ırkçılık olmakla suçlayan Güney Afrikalı yazarların bu tavrı, son zamanlarda Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkan, Marcus Gravey'in o eski "Afrika'ya Dönüş" tezini gerçek bir ırkçılık fanatizmi hâline getirmiş "Müslüman Zenciler" gibi bazı aşırı hareketlerle doğrulanmış bulunmaktadır. Güney Afrikalı Ezechiel Mphahle, bu konuya şöyle dokunuyor: "Çok-ırklı topluluklarda

yaşayan bizler için, zencilik bir aydın gevezeliğinden, bir çeşit dinden başka bir şey değildir."

Mphahle, yeni Afrika sanatının, ırksal özelliklere bağlanıştan değil, hayatın kendisinden doğacağına inanmaktadır. Nitekim, beyaz kültürün sadece yüzeysel (sathî) ve hastalıklı pis yanını tanıyan kendi memleketinden Afrikalılar müzik, resim, ya da edebiyat alanlarında değerli eserler yaratmağı çoğu zaman başarmışlardır. Ve Paris, ya da Londra'da kendilerini kabul ettirmek için çırpınan zavallıların onun gözünde değeri yoktur. (...)

"Afrika'nın kültür birliği" tezi, belirli bir ölçüde, Afrika'nın tarihi boyunca sadece sömürge yönetimi tarafından birleştirildiğini iddia eden Avrupalılara bir cevaptır. Avrupalıların tavrını gösteren yeni bir metne göre, "Afrika'daki ayrı cinsten kabilelere ortak tek faktör, insanların şeklidir." Bu tavır, Afrikalı entellektüelleri, açığa vurduğu tiksintiden ötürü olduğu kadar, birlik hareketinin ortak köklerini inkâr ettiği için de sinirlendirmektedir. Gerçekten de Afrika halkları bir dağınık, hattâ karşıt gruplar yığınından başka bir şey değilse, bu, onların daha uzun zaman yabancı vasiliğinden veya Avrupa'nın da bir vakitler geçirmiş olduğu iç fetih savaşlarından kurtulamayacak kadar zayıf, küçük Devletler kurmağa mahkûm olduklarını gösterir. Afrika'nın kazanmakla övündüğü bağımsızlığın, bu derece felâketli bir evrimin başlangıcından başka bir şey olmadığı varsayımı karşısında Afrikalı düşünürler isyan etmektedir. "Tam tersine, biz geleceği, halklarımızın büyük çoğunluğunun gerçekten katılıp pay aldığı ortak kültür hazinemiz üzerine kuracağız."

Bu "ortak kültür hazinesi", aslında nedir? Bu hazinenin nötralizm (tarafsızlık siyaseti), Afrika sosyalizmi,

v.b. gibi politik cephelerini ilerde inceleyeceğiz. Şimdi bu hazinenin, bugün sanıldığından çok daha büyük bir rol oynamağa aday olan felsefî cephesini gözden geçirelim. Birçok düşünür, Afrika'nın birliğini pekiştirebilmek için Afrika'daki toplumsal düşüncenin öz unsuru olmakta devam eden ahlâkî ve dinsel geleneklerden esinlenmek gerekir inancındalar. (....)

... Son araştırmalar meydana çıkarmıştır ki, yaratılış ve hayat gibi temel meselelere Afrikalılar tarafından verilen cevaplar, dinsel, ya da metafizik bütün öteki açıklamalar kadar zengin ve geçerlidir. Batı Afrika dini örneğin, uzun süre, "fetiş" diye adlandırılan ve önceden kestirilemeyen davranışları günlük hayatın doğurduğu güvensizlik ve kaos duygusunu ispatlayan bir takım imajlardan körce ve akıl dışı bir şekilde korkma olarak tanımlanmıştır. "Batı Afrika'yı dünyanın geri kalan kısmından niçin ve ne hakla ayırıyoruz?" diyor Parrinder. "Fetişizm" tezinin en zararlı etkilerinden biri de, bu ayırma olmuştur. Batı Afrika'da, benzerini veya eşdeğerini başka bir kıtada bulamayacağımız hiçbir dinsel veya büyüsel (majik) görenek veya kılgı (pratik) yoktur. Büyü nesnelerine Asya ve Avrupa'da da hemen her yerde rastlanmaktadır ve Parrinder'in bilimsellikle yürüttüğü bir karşılaştırmalı dinler incelemesi, "fetişizm" teriminin yok yere kullanıldığını ortaya koymuştur. . .

Afrikalı felsefe sistemlerini inceleyen modern analizlerde de aynı tavırla karşılaşmaktayız. Rattray, Griaule, Tempels, Evans-Pritchard ve Fortes gibi öncüler bu sistemlerin gelişigüzel yorumlara ihtiyaç bırakmayacak şekilde var olduğunu gösterdikleri gibi, birbirlerinden çok uzakta ve sosyal bakımdan çok farklı memleketlerdeki felsefe sistemleri arasındaki sıkı akrabalığı da meydana çıkarmışlardır. Tempels, **Bantu felsefesi** isimli ünlü kita-

bmda şöyle diyor bu sistemler hakkında: "Ergin yaşa gelmiş çocuk eğittiğimizi sanıyorduk ve kolay görünüyordu bize. Birdenbire anladık ki karşımızda çocuk değil, yetişkin, bilgeliğinin bilincine ermiş, üniversalist (evrenci) felsefesiyle şekillenmiş koca bir insanlık var."

Bu felsefeyi burada gereğince incelemek mümkün değil. Batı Sudan Dogon'larının bilgesi Ogotommeli, Marcel Griaule'e Evren hakkındaki görüşünü açıklayabilmek için bir ay vermiştir. Ve Dogon felsefesi de, ana temaları dinamizm, hayat gücü ve —"ölüleri, yaşamakta olanları ve ilerde doğup yaşayacakları" içine alan insanlık anlamına— "muntu" olan felsefelerden bir tanesidir, o kadar. Bu ana temaları özetlemek için bile sayfalar gerekirdi, biz burada örnek olarak bir şiir vermekle yetiniyoruz:

"Ölüler toprağın altında değil:
Sönüp giden ateşte ölüler,
Ve ağlayan otlarda,
Ölüler inleyen kayalarda,
Ormanda ağaçta, evde duvarda,
Ölüler ölmedi ölüler..."

Bu fikirlerin bugün Afrikalıların —hiç olmazsa aralarından bir azınlığın— edinebildikleri bilimsel formasyona dayanıp dayanamayacaklarını bilmiyoruz. Belki de yeni bir hümanizma biçiminde gene ortaya çıkacaklardır. Burada önemli olan, Afrika felsefesi (ki bir vakitler "fetişizm" veya "animizm", canlıcılık denilen kuruluşların metafizik temelidir) ndeki üniversalist, evrenci görüşlerin çağdaş yorumudur. Oysa bugün, ortak bir Afrika kültürünün varlığını isbat etmek yolunda bu fikirlere biraz daha sık başvurulmağa başlanmıştır. Bu ortak kültür, dağınık ve ayrı halkları birleştirmek bakımından Hıristiyan-

lık, İslâmlık ve Budizm gibi öteki büyük din sistemleri kadar önemlidir. Afrika birliğinin felsefî yorumuna şimdi vereceğimiz örnek, Ugandalı bir entellektüeller grubu tarafından hazırlanmıştır. Bu aydınlar, Afrika düşüncesinin bu temel fikirlerini —Bantu dilindeki, "insan" ya da "insanlık" anlamına gelen **Ntu**'dan türettikleri— **Ntu**-izm sözcüğüyle karşılıyorlar.

> "Bizce önemli olan, emperyalistlerin empoze etmeğe çalıştığı sınıflama değildir. Hayat, kültür, gelenekler karşısında ortak tutumumuzdur. **Ntu** sözcüğünü seçmekle, bütün Afrika'da rastlanan bir felsefeyi sembol almak istedik. Afrika halklarını Zenciler, Bantular, Şamîler, Nilotlar, v.b. diye sınıflayan Avrupalı metottan kesinlikle ayrılıyoruz... Afrika felsefesinin derinlemesine bir analizine dayanmayan bu gibi ayırmaların bizce hiçbir anlamı yoktur... Geçmişin bütün cephelerini yeniden canlandırmak niyetinde değiliz... Geçmişin sadece geçerli unsurlarını modern hayata ekleyip katmak istiyoruz. Amacımız ne geleneksel Afrikalıdır, ne siyah Avrupalı, amacımız modern Afrikalıdır"...

Bu Ugandalılarm, geleneksel fikirleri ırkçılık ve obskürantizm (halk yığınlarını bilgisiz bırakmak siyaseti)'i değil, birlik ve hümanizmayı aşılamak yolunda kullandıklarını yeniden belirtmek gerekiyor.

Özet olarak söyleyebiliriz ki, "Afrikalı kişilik" sloganı çift muhteva taşımaktadır. Bu kavram, bir yandan

Afrikalıların başka insanlara nisbetle orijinallik ve özelliğini belirterek onları öteki büyük insan gruplarıyla eşit durumda tanımlarken, bir yandan da Afrika hayatının sayısız değişik biçimler altındaki temel birliğini dile getirmektedir. Bu derece geniş ve çarpıcı bir sloganın, beyaz ırkçılığın tepkisi olan siyah ırkçılıktan (Amerika'daki "Zenci Müslümanlar" ın durumu budur) birçok kimselerce Afrika'nın gelişiminin temel şartı sayılan enternasyonalizme kadar sayısız şekilde yorumlanması pek tabiidir. Üstelik bu slogan, derin anlamından habersiz bir takım kimselere de bayrak olmaktadır. Ama "Afrikalı kişilik" için yapılan propagandanın, durumları ne olursa olsun bütün Afrika halklarının "insan" lığını dile getirmek bakımından geçerli bir araç olduğu da doğrudur. Bu kişiliğin gelecek üzerinde hiç şüphesiz çok büyük etkisi olacaktır.

6

Gerçek Sömürge Krizi

Afrikalılar kurtuluş yoluna girdikleri sırada hâkim olan genel fikirlerin en önemlilerini böylece gözden geçirmiş bulunuyoruz. Ama maddî plândaki durum ne âlemdeydi? Yabancı hâkimiyetinin tek sonucu, geleneklerin parçalanıp çöküşü olmamıştır. Avrupa, birçok sömürgeye manevî, ya da pratik alanda sayısız yeni unsurlar getirmiştir. Ne tuhaftır ki, bu yeniliklerin bazıları birbirlerini ortadan kaldıracaklardır: Modern tıp sâyesinde hastaların sayısı azalırken, üretimdeki artış nüfus artışıyla atbaşı gitmediğinden, eksik-beslenenlerin sayısı yükselmiştir... Genel olarak, sanayi, ticaret ve ideoloji alanlarındaki değişikliklik ve dönüşümler (bunun listesi uzun ve ilgi çekicidir), tarihte bir eşi daha görülmemiş bir çatlayıp dökülme süresine yol açmıştır. (...)

Bu derece geniş ve çelişmelerle dolu bir konuda genellemeler yapmak gerçi daima tehlikelidir ama, kurtuluş arifesinde, dolayısıyla da kurtuluşu izleyen ilk yıllarda,

çoğu sömürgelerdeki durum birkaç kelimeyle özetlenebilir: Gün geçtikçe ağırlaşan keskin bir yoksulluk.

Şunu belirtmek gerekir ki, sömürgeci Devletler bu yoksullaşmayı istemiş değillerdir. Geleneksel ekonomiyi yeni temeller üzerinde yeniden organize etmeyi başaramamışlardır. Bu başarısızlık, kaçınılmazdı. Dünyanın birinci kakao üreticisi olan Altın Kıyısı gibi nisbeten zengin sömürgelerde bile bazı bölgeler yoksullaşmaktaydı. (...)

Bu yoksullaşma, ülkelere göre değişmiştir. Maksimum noktasına, yoğun nüfus sömürgelerinde, minimuma da nisbeten iyi durumda bulunan Batı Afrika ülkelerinde ulaşmış gözükmektedir. Ama geçim ekonomisi (zatî ekonomi, pazar için değil de kendi hayatını sürdürmek için üretim sistemi) nin sürdüğü Nijerya'da bile —ki orada geçim ekonomisi, pazarlık tarıma iyi kötü kombine biçimde sürmüştür bazan—, 1951 yılında yayımlanan resmî bir rapora göre, kuzey bölgelerde doğan çocukların % 51 inin altı yaşından önce öldüğü, doğuda ise hastaneye yatırılan çocukların % 70 inin eksik-beslenmeden hastalandığı bildirilmektedir. Son derece kötü şartlar altında, açlık ve hastalık tehdidinde yaşayan Nijeryalıların sayısı 20 milyon olarak (nüfusun hemen de yarısı) değerlendiriliyordu. Ama bu, Güney Afrika'daki çoğu köy topluluklarının feci durumu yanında, bir hiçtir. (...)

... Krallık Komisyonu 1955 yılında Doğu Afrika hakkında şunları bildiriyordu:

> "Bütün anketimiz boyunca, her yerde apaçık bir durumla karşılaştık: Bazı bölgelerde nüfus öylesine fazlaydı ki, tarım üretimi bundan ötürü yavaşlamış, doğal kaynaklar hemen tamamıyla tükenmiş, aileler yeni toprak elde ede-

miyecek duruma düşmüş, nadaslık topraklar durmadan sürülmeğe başlanmıştı... Bu durum gösteriyor ki, ya tarım metotlarını değiştirmek, ya da toprağın doyurmak zorunda olduğu insan sayısını azaltmak zorundayız."

Öteki faktörler arasında, Avrupalıların, mahallî tüketim ürünleri zararına ihraç maddeleri üretimini geliştirme eğilimi de vardır. Bu politikanın Cezayir'deki sonuçlarını gördük (Mısır'ın yarı-sömürgelik döneminde de, besin üretiminden pamuk tarımına geçiş, köy halkı için daha da büyük bir felâket olmuştu). Altın Kıyısı'nda kakao ihracatı çok para getiriyordu ama, öteki tarım sektörlerinde verim durmadan azalıyordu. Öyle ki, 1961 yılında Gana, sadece besin maddeleri ithalâtı için, (çoğu kakao ihracatından kazanılmış) 26 milyon İngiliz lirası ayırmak zorundaydı. (...)

Afrika köylükleri ölmekteydi. Ama bu çöküş, teşebbüs ruhunun getireceği ekonomik dönüşümlerle ve sanayi alanında bir gelişmeyle ödünlenebilirdi. Gerçekte de bütün bu ilerlemeler, Afrikalı işçilere dayanmaktaydı. Yani çoğu zaman, elemekçisi göçlerine. Pan-Afrikanizm lehine en geçerli delillerden biri de budur zaten. Her yıl, bütün kıta boyunca, binlerce insan yayan olarak arazi ve ülke değiştirmekteydi (bazan iyi örgütlenmiş iş sahipleri bunların altına kamyon, tren, ve hattâ Güney Afrika altın madenlerinde olduğu gibi uçak da veriyorlardı). (...)

Her yıl tekrarlanan bu çok yönlü hareketin, sosyal plânda, son derece ağır ve ciddî sonuçları olmuştur. Bir kere, nüfus fazlasına rağmen yoksullaşmamış olan kır kesimlerinin çöküşünü hızlandırmıştır bu hareket. Geleneksel metotlar, bunları en iyi ve verimli şekilde kullanabile-

cek olanların gidişiyle unutulmuş ve ortadan kalkmıştır. (...) Sömürgeciliğin "ekonomik tercih" leri, bu krizi çözmek bir yana, daha da ağırlaştırmıştır.

Afrikalıların yeni şehirlere göçerek bu krizden kurtulmaları mümkün müydü? Yaşamağa yetecek kadar bir gündelikle sürekli bir iş sahibi olmak şüphesiz ki onlar için en iyi çözüm şekliydi, ama şehirlerdeki işlerin çoğu sürekli ve yeter ücretli olmaktan uzaktı. (...)

Gerçekte, bunların büyük bölümü kontratla tutulmuş "mevsimlik" işçilerdi. Madenlerde veya büyük tarım işletmelerinde çalışmağa gelen bu işçiler, yatıp kalkıp beslendikten sonra ellerine geçen küçük gündeliğin bir kısmını (çoğu zaman çok küçük bir kısmını) ailelerine veriyorlardı. En iyi şıkta bu işçiler, yoksul köy bölgelerinin geçimine yardımcı oluyor, en kötü şıkta da kendi geçimlerini ucu ucuna sağlıyorlardı. İhtiyaçlarım ve yeteneklerini hesaba katan yeni bir sanayi sistemine katılmak fırsatını pek ender olarak bulmaktaydılar. Çalışmaları genellikle, sömürge ekonomisinin toptan iflâsını engellemeğe yarıyordu. (...) Bu derece ilkel bir ekonomik sistem, hiçbir açılma ve gelişme imkânı taşıyamazdı tabii. Bir takım insanların bir kıtlık yılını atlatıp bir başka kıtlık yılına ölmeden ulaşmalarını sağlıyordu, o kadar.

Öteki sonuçlar da bunlar kadar felâketli olmuştur. Arşivler, köy hayatındaki istikrarsızlıktan kaçan insanların şehir hayatına tam katılmaktan da yoksun kaldığı bu elemekçisi göçlerine karşı yazılmış protestolarla doludur. Bu konuda da Güney Afrika'yı örnek vereceğiz. (...) Doktor Gale (bundan 15 yıl önce) Güney Afrika madenlerine alınan 300.000 kadar işçinin sağlık durumunun Johannesburg'a gelişlerinde iyi olduğunu belirtiyor. İyi,

çünkü "madenler, ancak sıhhatlı kimseleri çalıştırır". Madenlerdeki sağlık servisleri, tüberkülozun teşhisinde gerçekten dikkatli davranmaktadırlar. Hastalık başlangıç dönemindeyse bakım görmekte, ama ilerlemiş hastalar geri gönderilmektedir. Doktor Gale'e göre, "sondajlar gösteriyor ki, madenleri terkeden hastaların aşağı yukarı % 75 i iki yıl içinde ölmektedir". Tabii bu arada, hastalığı köylerine de bulaştırıp yayarak. Madenlerdeki barakalarda zorla bekâr hayatı yaşayan işçilerin fâhişelerden ister istemez kaptığı tenasül hastalıkları da ayrı bir tehlikeydi. (...)

Bundan başka, endüstrinin köy krizinden kurtulma çâresi olabilmesi için, insanların aileleriyle birlikte yaşayabilecekleri, hayat seviyelerini yükseltebilecekleri, ve modern dünyaya yavaş yavaş adapte olabilecekleri bir şehir toplumunun kuruluşuna yetecek kadar yüksek ücret almaları gerekirdi. Oysa elemekçisi göçleri sistemi, insanların ailelerini birlikte getirmelerine engel olarak, böyle bir toplumun yaratılışını yasaklıyordu. Bazı işçiler şehre aileleriyle geldikleri vakit bile, ellerine geçen para, bir bekâra yetecek miktarda omuştur.

Afrikalıların yoksullaşmasının sebeplerinden biri budur. Bir başkası da, ücretlerin seviyesidir. Daha geçenlerde bazı ülkelerde, ve özellikle Güney Afrika'da, ikinci sektör ücretleri hatırı sayılır ölçüde yükselmiştir ama bu, ücretlerin hayat pahalılığındaki yükseliş oranında arttığını göstermez. Kaldı ki, madenlerde veya çiftliklerde çalışanların büyük çoğunluğunun ücretleri pek düşük bir seviyede kalmıştır. (...)

Durumun bütün sömürgelerde aşağı yukarı aynı olduğunu meydana çıkarmak güç değildir. Belçika Kongosu'nun ikinci savaştan sonra hatırı sayılır bir refaha kavuştuğu kanısı genellikle yaygındır. Maden ve başka ürün

ihracatının tutarı temel alınıp konuşulduğu vakit şüphesiz doğrudur bu. Ama 1956 yılında ÜNESKO'nun yayımladığı bir rapor, Kongo'nun en büyük şehri Leopoldville çocuklarının içler acısı bir durumda bulunduğunu bildiriyordu. "Çocukların yarısı eksik-beslenmektedir." (...)

Ücretlerin düşüklüğü bu durumdan büyük ölçüde sorumludur. (...)

Ücretler niye bu derece düşüktür? Krallık Komisyonu, bunu da açıklıyor. Ücretlerin miktarı, şehre ailesiz gelen mevsimciler için tesbit edilmekteydi. "Ücretler, bir bekârın ihtiyaçları gözönüne alınarak hesaplanır." ve bu, şimdi birçok kimsenin ailesiyle birlikte yaşamasına rağmen "bugünkü ücretlerin temeli" olmakta devam etmiştir. Oysa bu ücretler, işçilerin sadece ailelerini beslemek, oturtmak ve giydirmelerine değil, kendi öz ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için de yetersiz kalmaktadır. Ve Krallık Komisyonu bu konuda, Kenya'daki Afrikalı Ücretleri Komisyonu'nun 1954 yılında yayımladığı bir rapordan şöyle söz etmektedir:

> "Özel sanayide çalışan şehirli işçilerin aşağı yukarı yarısı, kamu hizmetlerinde çalışanların da hemen dörtte biri, sağlık ve giyim alanındaki ana ihtiyaçlarını karşılamağa ve iş güçlerini sürdürmeğe yetmeyen ücretler almaktadır."

Bütün sömürgelerde rasladığımız bu türlü deliller karşısında bir sonuç, kendini empoze etmektedir. Sömürgecilik sistemi sürmüş olsaydı, ekonomik ve sosyal kriz hiç şüphe yok ki, iktidarın **açık** biçimde iflâsına yol açacaktı.

Gerçekte, bu iflâs gözlerden büyük ölçüde uzak tutuldu. Sömürge yönetimi, görünürde sadece politik bir baskı altında Afrika'dan çekilmiş olduğu için dünya, Afrika kurtuluş hareketinin yalnız siyasî cephesini farkedebilmiştir. Tıpkı bir buzdağının yedide birini gördüğümüz gibi.. Ekonomik ve sosyal kriz, büyük bir batık kütle hâlinde, dipte kalmıştır. Sömürgeciliğin Afrika'ya miras bıraktığı en ağır yük olan sömürge krizi işte budur.

7

Temeldeki Mesele

1952 Ekim ayı başlarında, sorumluluk duygusu taşıyan Belçikalı bir misyoner, Aşağı Kongo'nun çalılık ve nemli bölgelerinde, "çocukların bölgesel okullara kaydını yapmak üzere her vakitki turnelerinden birine" çıkmıştı. Aşağı yukarı 25 köyün çocuklarını toplayan bir okulun bulunduğu Makakula Tseke'ye geldi. Burada, ebeveynlerine önceden haber salmış olduğu, ilkokul çağına erişmiş 147 erkek çocuk bulacağını umuyordu. "Bu 147 çocuktan 34 tanesinin, yani yaklaşık olarak dörtte birinin Leopoldville'e gittiğini öğrendiğim vakit şaşırıp kaldım. Ve bu çocukların hiçbiri vergi ödeme yaşında değildi henüz", yani vergilerini ödemeğe yetecek parayı kazanmak için aile ocaklarını terketmeğe zorlanmamışlardı.

Gerçi misyonerin hikâyesinde bu körpe çocukların sonradan ne olduğu anlatılmıyor ama ÜNESKO'nun üç yıl sonra Leopoldville'de yaptığı bir anket, şehirdeki çocukların iki-üç yaşına kadar iyi beslendiklerini, ama sonradan "sayısız çocuğun çok erken yaşta açlıkla yüz yüze kaldı-

ğını" ortaya çıkarmıştır. Raporda "açlığa alışma" diye adlandırılan bu durum, "yoksul ailelerin büyük çoğunluğunda" altı yaşında başlamaktadır.

Makakulu Tseke'yi terkeden 34 çocuktan her halde pek azı gittikleri şehirde okuma imkânı bulabilmiş, çoğunluğu ise amca veya dayılarının yanında gelişi güzel bir işe koşulmuş olsalar gerektir. "Açlığa alışma"dan geçmemiş olsalar bile, iki yakalarını bir araya getirmeleri de her halde pek kolay olmamıştır. Şehirlerde saltanat süren sosyal kaosun sonucu olarak, geçinebilmek üzere her çareye baş vurmuşlardır.

Bu kaosun cephelerinden biri de, çocuk suçluluğudur. Bütün sosyolojik anketler, büyük şehirlerdeki toplum hayatının her gün bir parça daha çürüyüp kokuştuğu noktasında birleşmektedir. Bu yozlaşma ve çürüme, "gençlerin eğitimi konusunda bütün aileye düşen sorumluluk"un, şehir ortamında, hemen de toptan ortadan kalkmasının sonucudur. 1948 de, Altın Kıyısı'nın belli başlı limanı olan Sekondi'deki durumu inceleyen Busia, mahkemelere düşen dâvalardan çoğunun suçlu çocuklarla ilgili olduğunu belirtiyordu. Ve "mahkemeye düşen her genç suçluya karşılık, geride yakalanamayan belki de dört suçlu" vardı.

Söz konusu olaylardan çoğu, küçük hırsızlık dâvalarıdır ama fuhuş olayları da etkisini duyurmaktadır. Nitekim Busia, 150 "pilot"la karşılaşmıştı: "Şimdilik turistlere kılavuzluk yaparak veya fahişelere Avrupalı gemici ve asker bularak, zaman zaman da kumar ve hırsızlık yoluyla işlerini yürüten bu suçluluk adayları"ndan çoğunun belli bir meskeni olmadığından "pazarlardaki sergi yerlerinde, kamyonlarda veya verandaların altında" yatıp kalkmaktadırlar. En tuttukları barın adı "Aşk Kantini"ydi. Ciddi bir mesele hâline gelen fuhuş konusunda da, Busia'ya gö-

re sorumluluk, geleneksel toplum düzeninin çürümesine ve özellikle -Afrikalı aileyi belirleyen- sorumluluk sisteminin bozulmasına düşmektedir. Eski ve yeni değerler arasındaki sistemin bozulmasına düşmektedir. Eski ve yeni değerler arasındaki çatışkı bütün seviyelerde kendini duyurmaktadır ama bunun en açık sonuçları "yeni toplum hayatına adapte olamayış gösterileri olarak niteleyebileceğimiz, sınırsız bir açgözlülük ve ahlâk bozukluğu, çocuk suçluluğu, fuhuş ve cinayet oranının artışı"dır.

Kurtuluşu önceleyen yılarda Afrika'daki şehir hayatı üzerine yapılan bütün ciddi araştırmalar, bu adapte olamayışa işaret eder. Geleneksel düzenle yeni bir toplumun başlangıç kaosu arasındaki sınır çizgisi olanca açıklığıyla meydandadır. Bu araştırmaları incelerken, sanayi devriminin ilk döneminde Avrupa kentlerinin yoksulluğu hakkındaki raporlardan birini okuyormuş gibi olursunuz çoğu zaman. Bu incelemeler daha bilimsel bir biçimde Engels'in 1844 te İngiliz işçi sınıfı üzerine yazdığı ünlü raporunda (sonradan da Booth'un Londra'nın yoksul sınıfları için yazdığı raporda) getirdiğini Afrika için getirmektedir. Genellikle, durumlar birbirinin benzeridir. Her iki şıkta da söz konusu olan, yeni problemlerin baskısı altında geleneksel ahlâk değerlerinin zorla ve hızla ortadan kalkmasıdır.

Brazzaville'in Afrikalı mahallelerinde, kadın sayısının erkek sayısından net şekilde düşük olduğunu söylüyor Balandier. "Bunun sonucu olarak da, kadınlar arasında büyük bir rekabet başlamaktadır. Ve mahkemeye düşen dâvaların aşağı yukarı % 60 ı zina, çocuk bakımı, boşanma, cinsel sapıklıklar ve hattâ yakın akrabalar arasındaki zina ile ilgilidir." Grévisse, Elisabethvile'de buna çok yakın bir durumla karşılaşmıştır. Güney Afrika ve her iki Rodezya hakkındaki araştırmalarsa gene bu cinsten sonuçlara gelip dayanmaktadır. Krallık Komisyonu'nun Do-

ğu Afrika'daki mesken şartları hakkında ne düşündüğünü daha önce de belirtmiştik: Örneğin Darüsselâm'da,7 metreye 5 metre bir odada yaşayan insan sayısının ortalama 5 kişi olduğu, bazan da 12 kişiye ulaştığı hesaplanmıştır. Bu durumun kaçınılmaz sonuçları olacaktır tabii:

> "Afrikalı nüfusun yüksek olduğu şehirlerde, aile hayatının yokluğundan doğan -ayyaşlık, fuhuş ve tenasül hastalıkları gibi- felâketler hüküm sürmektedir. Geleneksel evlilikten kurtulmak için şehre gelen kadınların büyük bir kısmı fuhuş yapmakta veya nikâhsız yaşamaktadır... Aile hayatının yokluğu, şehirlerdeki çocukların çoğunluğunun ebeveyn otoritesinden yoksun bulunduğunu gösterir."

Ama sömürgelik çağını sadece bir bozulup çürüme dönemi olarak belirlemek, çok daha karmaşık olan gerçeğe uygun düşmeyecektir. Çoğu yöneticiler, yoksullukla mücadele etmeğe uğraşmışlardır. Bazı tek tük şehirlerde, en ortada olan darlıklar giderilmiş, mesken yapımına başlanmış, ilkokullara daha yüksek sayıda çocuk alınmış ve en ilkel ihtiyaçların karşılanmasına çalışılmıştır. Ama bütün bunlar, kıyıda çabalar olarak kalmağa mahkûm olmuştur. Çünkü ana mesele, yani yeni bir toplum düzeninin kurulması meselesi, sistemin imkânları dışında kalmaktadır. Doğu Afrika Krallık Komisyonu, açık şekilde dile getirmekten sakınsa bile, bunun farkına varmıştır. Raporda, geleneklerin çöküşü ve modern bir hayat perspektifi arasında altüst olan "kabile üniteleri"nin, "üyelerine hiçbir maddî ilerleme imkânı tanımayan bir geçmişe dönemedik-

leri gibi geleneklerini, kanunlarını ve ekonomik örgütlerini değiştirmedikçe, ilerlemek bir yana, oldukları yerde bile duramayacakları" belirtiliyordu. "Bir vakitlerin geçim ekonomisine dönmek, ya da bugünkü gibi, yani ölmekte olan eski şekillerle doğmakta olan yeni kurumlar arasında sıkışıp kalmak, ekonomik bir felâketin kucağına düşmek olacaktı."

İlerlemenin yolu neydi peki? Bir hükümet kurmak. Ama "ancak bir toplumun üyeleri hükümet kurabilir. Bunun için de insanların, her türlü kabile ve ırk ayrılığından bağımsız olarak, eğitim ve zenginlik seviyesinde birleşmiş sosyal gruplar meydana getirecek şekilde toplanmaları gerekir..." Afrikalılar, "hukuk açısından eşit yurttaşlar durumuna girmedikçe" geçerli hiçbir iş yapamayacaklardır. Ama hukukça eşitlik demek, oy kullanma hakkında eşitlik demektir, bu da sömürge rejiminin sonu anlamına gelir. Apaçık meydandadır ki "bir topluluk düzeni yaratabilmek" için, bağımsızlığın gelmesini beklemekten başka yol yoktur.

Sosyal ve ekonomik kriz, işte bu noktada, siyasî bir kriz şeklinde ortaya çıkmaktadır. En ileri görüşlü milliyetçi şefler, bağımsızlıktan sonra bir toplum düzeni kurabilmek için şehir düzenini yeniden kurmak, köyleri canlandırmak, ekonomiyi geliştirmek gibi tedbirlerin yetmeyeceğini, bunun için herşeyden önce ve özellikle, sağlam bir iktidar kurmak gerektiğini anlamışlardı. Ve bu son görev, en önemlisiydi. Çünkü bütün öteki hedeflere ulaşabilmek için yeni bir siyasî sistem şarttı. Nkrumah'ın ünlü sloganının anlamı budur: "Önce siyasî krallığı arayın, onu bulduğunuzda bütün gerisini de bulmuş olacaksınız." Öteki liderlerin hepsi bu görüşü paylaşmışlardır.

Eski siyasî sistemlerin parçalanışı, Afrika'nın bazı

bölgelerinde, gerçekten çok ciddi bir hâl almıştı. Daha 1946'da zeki bir gözlemci, Belçika Kongosu hakkmda şunları yazıyordu: "Bugün hiçbir yerde, bir şefin kabilesini gerçekten yönettiği ileri sürülemez. Eskiden bir kabilenin üyelerini kendi aralarında ve ortak şeflerine bağlayan bağlar, bugün hemen her yerde gevşemiş, çoğu yerde de tamamıyla kopmuş bulunmaktadır." Bu belki de gereğinden fazla katı bir yargıydı. Çünkü 1946 yılında Belçikalıların Kongo'dan gidişini izliyen kaos bize gösterdi ki, Afrikalılarda kabileye bağlılık bugün bile belirleyici önemde bir faktördür. Ve Kongo'da 1960-1961 yıllarında rasladığımız hunhar "kabile savaşları" bile, kamu güvenliğinin tamamıyla ortadan kalktığı bir ülkede bir bağlantı unsurunun umutsuzca aranışı olarak nitelenebilir. Baştanbaşa kabilecilliğin hükmü altnıda gibi gözüken Kenya'da da durumun bundan farksız olduğu ileri sürülebilir.

1962 sonlarında bir Doğu Afrika'lı lider, "Kenya'daki bu kabilecilik hikâyelerinin etkisinde kalmayın, diyordu bana. Bunun, bir istikrar, hattâ bir ilerleme unsuru taşıyan eski kabilecilikle yakından uzaktan bir ilgisi yoktur. Bu yeni kabilecilik büyük çapta, Kenya'ya empoze etmiş olduğunuz parlemanter sistemin sonucudur. Ne getirmiştir bu sistem? Bir takım kurnazların kaptığı bazı işler getirmiştir. Kimdir peki bu kurnaz kişiler? Çoğunlukla fırsatçılardır. Bunlar Nairobi'de istediklerini elde edemedikleri vakit memleketlerine döner, taraftar toplayıp bir çete kurar -Afrika kırlarında en kolay işlerden biri de budur, biliyorsunuz- ve gürültü etmeğe başlarlar, siz de buna kabilecilik dersiniz. Sanır mısınız ki eski şefler bu türlü fantazilere göz yumabilirdi?"

Bazı Afrikalılar, Kenya'daki bu "kabilecik"te, Afrikalıları bölerek çıkarlarını daha iyi korumağa ve sürdürmeğe uğraşan Avrupalıların parmağını görmüşlerdir. 1962'de

memleketi küçücük Devletlere parçalayarak "balkanlaştırmak"ı teklif eden anayasa tasarısının Kenya'da yaşayan Avrupalılar tarafından hazırlattırıldığı açıkça bilinmektedir. Kongo'da da buna benzer bir olay geçmiştir. Katanga'da Çombe tarafından kurulan koalisyon Partisinin adı Konakat'tı. "Kim getirdi bu birliği, kim yarattı? Hiç çekinmeden söyleyelim ki, biz Avrupalılar yarattık." İşte Çombe'ye ve onun temsil ettiği şeye karşı hiçbir düşmanlık beslemeyen bir Belçikalının bu konudaki fikri. Başka bir gözlemci de: "Kasay'daki Lulua ve Baluba'larm durumunu alm, diyordu. Kasay'daki elmas madenlerini işleten Belçikalı kumpanyanın işine geldikçe bu iki kabile arasındaki çatışkı birden parlıyor ve alışılmadık bir reklâm konusu oluyordu. Ama Forminière'in çıkarları söz konusu olmaktan uzaklaştıkça, bu iki kabile arasında yavaş yavaş bir barışıklık kuruldu."

Kongo ve Kenya'daki durumu, kabileciliğin Afrikalılar üzerinde sürüp gelen etkisinin bir ispatı olarak görmek yanlıştır. Bu etki daha büyük çapta kendini duyursa bile, geleneksel siyasî sistem geçerli bir yönetim temeli olarak alınamazdı. (...)

Aynı gelişmeye öteki ülkelerde de rastlıyoruz. Şefler sistemi, ortadan kalkmağa mahkûmdu. Ayrıca, Afrikalılar modern topluma girmek istiyorlardı ve onların gözünde şefler, kaçıp kurtulmak istedikleri bu cehalet ve boyun eğme dünyasının temsilcileriydiler. Üstelik, şeflerin çoğu sömürge yönetiminin adamları hâline girmiş, dolayısıyla da, yeni bir toplum yaratmak istiyen herkesin düşmanı olmuşlardı. Ya da, sömürgeci Devletlerin gizliden desteğiyle otoritelerini, iktidarı geleneksel kuralları çok aşan birer küçük diktatör olacak kadar arttırmışlardı. Sözün kısası,

şefler, birkaç istisna bir yana bırakılırsa, her türlü siyasî değişikliğe gem olma durumundaydılar.

Ve işin önemlisi de, Afrikalıların çoğu bu kanıdaydı. Şeflerin öteden beri halkla sömürge yönetimi arasında bir çeşit tampon görevi yüklendiği "dolaylı hâkimiyet" bölgelerinde bile. Doğu Afrika'da küçük bir ülke olan Ruanda örneği, bu bakımdan ilgi çekicidir. 1959 sonunda, halkın çoğunluğunu meydana getiren Hutu'lar, sömürge yönetiminin gevşekliğinden yararlanarak, öteden beri efendileri olan Tutsi'lere baş kaldırdılar. Nüfusun 4/5'i kendilerinden olduğu için, Tutsi'lerin hâkimiyetini geçmiş çağlara özgü bir boyunduruk olarak görüyor ve kurtulmak istiyorlardı. Ruanda'yı önce mandası, sonra da vasiliği altında tutan Belçikalıların, 40 yıldan beri sürekli olarak, soysuz saydıkları Hutu'lara karşı "asil" Tutsi'leri kayırdıklarına inanmışlardı.

Tabii Tutsi'ler istilacılarla müttefik olduklarını yalanlamışlardır ama bu meselede Hutu'ların büyük çapta haklı olduğu anlaşılmaktadır. Görevinden ötürü hükümet üzerinde sonsuz etkisi olan, Belçika'nın Ruanda'daki başpapazı Mgr Classe, daha 1930'da şöyle diyordu: "Hükümetin kendi kendine ve memlekete yapabileceği en büyük kötülük, Tutsi'lerin kastını ortadan kaldırmak olur. Bu türden bir devrim, bütün memleketi anarşiye ve anti-avrupalı bir komünizme sürükleyecektir..." 1955'ten sonra Belçikalılar fikir değiştirir gibi olmuştur. Ama bu, geleneksel iktidarı temsil eden Tutsi'lerin, Hutu'larca, sömürge rejiminin kopmaz bir parçası olarak görülmesini engellememiştir. Tutsi'lerin de sömürgecilikle birlikte ve en erkeninden ortadan kalkması gerektiği inancı sürüp gidecektir.

Buna benzer olaylara, şeflerin bir kısım otoritelerini koruyabildiği başka bölgelerde de rastlanmıştır. Tabii

bu durumun istisnaları da vardır. Örneğin Yorubaland'da birçok şefler, bağımsızlık kampanyasında aktif bir rol oynayacaklardır. Öyle ki bugün batı Nijerya'nın dâvalarından biri de, "eski ile yeniyi evlendirmek" ve "şeflere, yeni düzende yerleri bulunduğunu" anlatmaktır. Bir Şefler Meclisi'nin kuruluşu, çoğunlukla son derece kabiliyetli kimseler olan bu insanlara kendi görüşlerini açıklamak imkânını vermiştir. "İlerleme yolunda birer engel meydana getirmemelerine de dikkat edilmiştir tabii. Mahallî plânda, toprak verme yetkisi şeflerden alınarak demokratik konseylere geçirilmiştir..."

Bazı şefler de politik aksiyonun (siyasî eylemin) bayrağı hâline geleceklerdir. Bunların içinde hiç şüphesiz en ünlüsü, Güney Afrika Millî Afrika Kongresi'nden, apartayd'a karşı pasif direnme kampanyasını yürüttükten sonra 1962 yılı Nobel Barış ödülünü alan Luthuli'dir. Güney Afrikalı zencilerin Luthuli hakkında ne düşündüklerini, Afrika Millî Kongresi ve Natal Yerli Kongresi'nin bülteni olan **Flash**'ta 1952 de yayınlanan şu satırlardan anlıyoruz: "Şefimizi sürgüne gönderebilirler. Dünyanın öteki ucuna bile sürebilirler onu. Ama onun ideallerinin ve üstün eylemlerinin bekçisi ve mirasçısı olan halkının yüreğinde yer etmişliğini söküp atamazlar." Bu ateşli sözler, durum göz önüne alınırsa, mübalâğalı değildir. Geleneksel düzenin bir ürünü olan Luthuli'nin değeri, yeni düzenin yolunu sezip halkına gösterebilmiş omasıdır. Buna karşılık, bazı başka şefler her iki tarafa da oynamağı deneyeceklerdir. Bunlar, sömürge yönetimiyle anlaşmışlar ama bu anlaşmanın hiçbir işe yaramaması için de ellerinden geleni yapmışlardır. Okuma yazma bilmeyen bir kimse olan Moshi'lerin Balum Naba'sı 1945 te Fransızlar ve öteki şefler tarafından oyuna getirilerek "milliyetçilerin meşalesi" Félix Houphouët - Boigny'ye karşı seçimlerde

adaylığını koydu. Kazanamadığını öğrendiği vakit de sevincine pâyan yoktu.. Gerçekten de, resmî kimselerin göz hapsinden kurtulur kurtulmaz çevresindeki adamlarına: "Dostum Houphouët'ye oy verin, diye fısıldıyordu. Bu yaşta, 44 karımla Paris'te ne yaparım ben? Tek kelime fransızca da bilmem üstelik." Doğruydu dediği. Gidip de ne yapacaktı aslında?

Bağımsızlığa götürecek kesin siyasî programlar yapabilmek için Afrikalılar bütün bu ekonomik, sosyal ve politik faktörleri hesaba katmışlardır. Geleneksel düzenin dağılması, ilerde sözünü edeceğimiz bir takım yeni mit'lerin ve doktrinlerin doğuşuna yol açmıştır. Ama bu dağılış, meselenin unsurlarından biridir sadece. Gerçekte en temel sorular şunlardı: Halk ne istiyor? Halk ne istediğini kesin olarak biliyor mu?

Bağımsızlık mücadelesinde önemli roller oynayan Afrikalıların hepsi bu meselelerle karşı karşıya gelmişlerdir. Ve bunlara doğru cevaplar vermek kolay olmadığı için de, liderler çoğu zaman parlak konuşmalara ve demagojiye sapmışlardır. Buna rağmen meseleleri yok etmek mümkün olmamıştır. Yabancı gözlemciler Afrika'daki siyasî hareketleri bazan, "basit köylüler" den meydana gelmiş büyük kitleler karşısında umursuz, ve becerikli bir avuç lider arasında oynanan bir piyes gibi tasvir etmişlerdir. Oysa olaylar pek az yerde ve pek ender olarak böyle geçmiştir. Bütün siyaset adamları, içlerinde en düzenci ve kamu yararını en düşünmeyenleri bile, taraftarlarının fikrine son derece dikkat etmek zorundaydılar.

Bu ilk başlangıç yıllarında programlar son derece belirsiz ve bulanıktı. Afrikalı milliyetçiliğin ana unsuru, eşitliği ve özsaygısını talep etmeğe dayandığı için, programlar bu gibi isteklerle doluydu. Kuzey Rodezya'daki Bağımsız Millî Birlik Partisi'nin 1962 Ekiminde bastırdı-

ğı karakteristik bir afişte şöyle denmekteydi: "Federasyona son vermek için U.N.I.P.'e oy verin. Herkes için istikrar ve refah. Yeni okullar, iyi eğitim. Mesken ve hastaneler. Bağımsızlık."

Birçok İngiliz ve Fransız sömürgesinin bağımsızlık kampanyasına aktif olarak katılmış sendikalara gelince, Güney Rodezya'daki **Zimbabwe Labour News** 1961 Eylûlünde "millî", yani ırk ayırımına dayanmadan biçilecek bir "ücret" istiyor ve şunları yazıyordu: "Yeni bir Zimbabwe'de yaşıyoruz. Artık emekçiler, basit ücret artışlarıyla veya daha iyi iş şartlarının kabulüyle yetinemezler. Ekonomik tedbirlerin kararlaştırılmasında söz sahibi olmaları gereklidir." Sonradan bütün Güney Afrika'yı kaplayan P.A.F.M.E.C.A. **(Doğu ve Orta Afrika için hür Pan-Afrikan Hareketi)** nin Hürriyet Şart'mda da şu sözler yer alıyordu: "Hürriyet bizim tabii hakkımızdır, otonomi ise ana baba mirasımız. Çünkü bizler, Afrikalıların Afrika'sını miras olarak yüklenmiş hür kadınların ve hür erkeklerin çocuklarıyız..." Nkrumah gibi keskin bir politik bilince sahip bir lider bile, 1947 de, "Afrika sömürgelerinin millî kurtuluş hareketi" nin hedeflerini, "kurtuluşu ve bağımsızlığı elde etmek" sözleriyle özetlemişti. Bu dönemin bütün bildiri ve demeçleri hep aynı kesinlik ve basitlik içinde hazırlanmıştır.

Ama bunlarda çoğu zaman daha karmaşık fikirlerin gizli olduğu da unutulmamalıdır. Bazı liderlerin milliyetçiliğe gelişlerinde, ırk ayırımından kişi olarak acı çekmişliklerinin payı vardır. Derin istekleri, —Fransa, İngiltere, ya da Birleşik Amerika'da tanımış oldukları— modern toplumları örnek alan ve kendilerinin de başa geçeceği bir Devlet kurmaktı. Bazıları da milliyetçiliğe, marksizmden gelmişti. Bütün bunlara, her söylenene inanmaya hazır

fırsatçı takımını da ekleyin. Ama halk kitlelerinin genellikle istediği bir tek şey vardı: Daha iyi bir hayat.

İlerlemeyi en maddî biçimi içinde istemekteydi halk. Onun gözünde önemli olan, mal sahibi olmaktı. Tabii en önce de en göz alıcı nesnelere sahip olmak. Bununla birlikte bir tehlike çığlığı da yükselmekte gecikmeyecekti. (Hiç değilse) Afrika'da hiç kimsenin okumadığı yazar ve şairlerden geliyordu bu çığlık. Afrika şehirlerinde hayat, gün geçtikçe daha iğrenç bir görünüşe bürünmekteydi. Ama bu sefer söz konusu olan, sadece yoksulluk değildi. Toplum, paradan gayrı bir değer tanımamağa başlamıştı. On yıl önce Kongolu bir yazar, "her şey paranın hükmü altında" diye yakmıyordu. (Evlenilen kızın ana, babasına hediye almak göreneğinden ötürü) evlenmek o kadar pahalıya patlamağa başlamıştı ki, bazı genç kızları istemek "bir mihracenin kızını istemekten" farksızdı. Yalnız bu değildi şikâyet konusu olan.

Fuhuş ve ayyaşlık her yerde alıp yürümüştü. Geleneksel düzen, şehirlerde kelimenin tam anlamıyla, "iflâs" etmiş durumdaydı. 1951 yılında Batı Fransız Afrikası, 1938 dekinden on beş misli fazla alkol ithal ediyordu. Ve 1953 yılında Fildişi Kıyısı ithalâtının % 8'i, Dahomey'inkinin de % 9,6'sı alkole ayrılmıştı. Bunlar, birer istisna değildiler.

Sayıları sınırlı bazı Afrikalılar politik bağımsızlığın, başka bir şey getirmediği takdirde, bir aldanış olacağı duygusuna kapıldılar. "Halkın ahlâk alanı, yitirilmiş inançların artıklarıyla dolu bir çöldür bugün. Şeref veya dürüstlük gibi kavramlar bile geride kalmıştır, ve bunların yerine konacak hiçbir şey de bulunamamıştır." 1962 İngilteresi için yazılan bu metin, Afrika'ya daha uygun düşmektedir. Bağımsızlığın sadece bir oy hakkıyla bir par-

lâmento değil, aynı zamanda bu sosyal kaostan bir kurtulma yolu da getirmesi gerekiyordu.

Öte yandan bazıları, "Afrika'daki bu Avrupalı uygarlık" karşısında duydukları tepkiyle, Afrikan'ın kendi çıkış yolunu gene kendi öz geçmişinde araması gerektiğini ileri sürdüler. Bu duygu, örneğin, Senghor'un Manhattan'la Harlem'i karşılaştırdığı şiirde açıkça belirmektedir. İşin bu noktasında, Afrikalı kişilik temasını buluyoruz. Eski Afrika, paranın getirdiği bu çılgınlıktan habersizdi. Niçin yeni Afrika bütün dünyaya bir sağduyu örneği vermesin?

Genel bir açıkgözlülük atmosferi içinde bu fikirlerin pek uzun boylu etki göstermediğini belirtmek gerekir. Zaten öylesine palavra ve budalalıklarla eşlenerek ileri sürülüyorlardı ki, bu fikirlerin pratik önemi de kalmıyordu. "Afrika değerleri" hakkında sayısız konferans verdikten sonra "adım başında afrikalı lâfı" işitmekten bıkıp usandığını ve genel kültür konusunda tartışmak istediğini söyleyen Afrikalı yazara sempati duymamak elde değildir. Gana Konvansiyonu Halk Partisi'nin merkez binasında, modern bilimlerin bir çoğunu Afrikalıların nasıl icad etmiş olduklarını gösteren tablolar asılıdır. Geçen gün elime ulaşan bir "tarih" broşüründe de, tarihin bütün büyük adamlarının, ister Afrika'da ister başka yerde yaşamış bulunsunlar, hemen hepsinin zenci olduğu "açıklanmak" ta"ydı.

Bu patolojik durumlar bize, "Avrupalı değerler'in son derece ciddi bir yeniden değerlendirme çabasına konu olduğunu unutturmamalıdır. Nitekim 1961 sularında, siyasî plânda, bir "Afrika sosyalizmi"nden söz edilmeğe başlanmıştır. "Özel teşebbüs'ün Avrupa ve Amerika için olduğu kadar Afrika için de geçerli olduğunu ileri süren Batılılara karşı yönelmektedir bu sosyalizm. Ünlü bir Afrikalı lider, daha geçenlerde şöyle yazıyordu bana:

"Yoksulluğu ortadan kaldırmak istemekle, sonsuz zenginliklerin elde edilmesini bir topluma amaç olarak teklif etmek arasında fark vardır. Bu ikincisini hedef kabul ettiğimiz takdirde, insanî değerleri deforme etmek durumuna düşeriz. Gerçekten de, bu zenginlik dini değil midir ki, değerleri bozup yıkması sonucunda, bazı toplumların zengin strip-tizci kızı veya genç "rock" şarkıcısını bir ressam veya bir müzeyyenden daha üstün tutmalarına yol açan? Bütün bir toplum, zengin olmayı bir prestij meselesi sayarsa, tek tek bireylerin de öyle düşünüp ona göre davranmasını önlemek zordur."

1959'a doğru, aklı başında kimselerin büyük çoğunluğu, o sıralarda Afrika şehirlerinde çok hızlı ilerlemeler kaydeden "özel teşebbüs olayları"nı eleştirmeğe başlamışlardı. (....)

Afrikalıların Avrupa'dan uzaklaşmaları için bir başka sebep daha vardı. Milliyetçilerin ilk ideali "bağımsız uluslar ailesine girmek"ti. Oysa bu ailenin derinlemesine bölünmüş olduğu da apaçık ortadaydı. "Vasilik" çağının sona ermesinden önce bile Afrikalılar, Doğu'ya karşı Batılıların kampında kesinlikle yer almaları için, eski efendilerinden gelen ağır baskılarla karşılaştılar. Gerçekte, sayısız lider ve hareket, her iki termini de kabûl etmek istemedikleri bir seçim karşısında bırakıldı. Taptaze bağımsızlıklarını, büyük devletlere bağlanarak gölgelendirmek istemiyorlardı. Bunun için de, Hindistan'ın izinde nötralizm'de karar kıldılar.

Bu tavır, önce Batı tarafından bir maskeli komünist tutumu olarak, sonra da Doğu Bloku tarafından eski sö-

mürgeci Devletlerin oyununa gelme olarak ilân edildi. Her iki davranış da, kendi kanatlarıyla uçmak isteyen bağımsızlık hareketlerinin enerjisini ve kararlılığını iyi değerlendirememekti. Sonuç olarak yöneticiler, bu geçiş döneminde karşılaştıkları ciddi meseleleri çözebilmek için kesin bir seçim yapmak zorunda kaldılar. Kurtuluştan önce, vasi Devletin bütün pürüzlerini önceden yok etmiş olacağı "güzel hürriyet yolu"na girmekten başka yapacak hiçbir şey leri bulunmadığı vaad edilmişti kendilerine. Gerçekteyse, öncekinden de beter bir kaosla karşılaşıyorlardı. Bundan kurtulabilmek için, hızla bir hareket çizgisi belirlemeleri gerekti. Oysa yöneticilerin bir çoğu, bu türlü bir sorumluluğu yüklenmeğe hazır değildi. İçlerinden sadece birkaçı, -sömürge sisteminden alınma verilerden, kişisel ihtirastan ve geçmişin kalıntılarından meydana gelmiş bir çorbadan farklı- gerçek bir siyasî doktrine sahipti.

Öte yandan da halk kitlelerinin, bağımsızlıkla geleceği söylenen daha iyi bir hayat isteği, baskısını gün geçtikçe arttırıyordu. İşte bu baskı altında, bir takım yepyeni çözüm yollarının sanıldığından da erken ortaya döküldüğü görüldü. Afrika'nın bulanık özlemleri yavaş yavaş biçimleniyordu.

8

Yeni bir topluma doğru

Görüldüğü gibi milliyetçilik, sömürge yönetimi karşısında bir tepki değildi sadece, aynı zamanda bir toplumsal yenilenme, bir yeniden doğuş hareketiydi.

Bu açıdan milliyetçilik, bütün halk hareketlerine benzer. Başlangıçta politikayla pek az iliglenen halk kitleleri, birdenbire kendi güçlerinin bilincine varmışlardır. Ama politikayı genellikle polis ve "kışkırtıcı unsurlar" arasında bir çeşit saklambaç oyunu şeklinde görüp bilen sömürge yöneticilerinin bu yeni olayı anlayıp değerlendirmeleri mümkün değildi. Nitekim göremediler ve büyük bir gönül rahatlığıyla, bütün taleplerin sorumsuz elemanların eseri olduğu sonucuna vardılar. Bu tavır da, en azından, birtakım yanlışlık ve tersliklere yol açtı.

1952 başlangıcında, o vakitler Fransız Batı Afrikası denilen araziyi dolaşıyordum. Eski Fransız İmparatorluğu'nun liberal torunu Union Française (Fransız Birliği, Fransa Cumhuriyet olduktan sonra ana yurt, sömürge ve mandalarına verilen toplu isim) başlangıçtaki cesaret verici,

yumuşak tavrını terketmiş ve yöneticiler eski otoriter anlayışı yeniden benimsemişlerdi. Yüzlerce "kışkırtıcı unsur" hapisteydi. Fildişi Kıyısı'nda bir yıl önce olagelen şiddetli çatışmalarda, resmî rakamlara göre 53 Afrikalı ölmüştü. Hava gergin, hattâ düşmancaydı. Bir yabancının Afrikalı liderlerle karşılaşıp konuşması son derece güçleşmişti. Dekar'dan, o zamanlar Sudan'ın, şimdi de Mali Cumhuriyeti'nin başkenti olan, Orta Nijer bölgesinin eski şehri Bamako'ya geldim. İki milliyetçi liderle, Abdullay Diyalu ve rahmetli Mamadu Konate ile tanışmak istiyordum. Gerçi yanıma bir tavsiye mektubu almak tedbirliliğinde bulunmuştum ama bu mektubu kime vereceğimi bilmiyordum. Bamako telefon rehberinde Afrikalıların oturduğu mahalleler hakkında en küçük bir işaret bulmak İmkânsızdı. Kime akıl danışabilirim? diye düşünerek küçük bir bara girdim. İçerisi boğucu sıcaktı. Sonunda dayanamayıp Afrikalı Barmana yanaştım ve:

— Abdullay Diyalu'yu mutlaka görmeliyim, dedim.

Tepkisinden söz konusu kimseyi tanıdığı anlaşılıyordu. Önce merakla gözlerini açmış, sonra da susup sıkıntıyla önüne önüne bakmıştı. Düğmesi çevrilmiş bir lâmba gibi birdenbire sönmüştü sanki. Avrupa'da Alman işgali sırasında onun bu durumuna sık sık düştüğümü hatırlayarak hemen tavsiye mektubumu çıkardım. Somurtarak aldı mektubu, dikkatle okudu. Aptalca davrandığım kaygısına kapıldım birdenbire, çoğu barmenlerin ele verici (polise adam gösteren, endikatör) olduğunu unutmuştum. Elinde mektubumla sokağa çıktı, nereye gittiğini sorduğumda hiçbir yere gitmediğini, sadece bir bisikletli geçmesini beklediğini söyledi. Çok geçmeden de eski bir bisiklete binmiş yamalar içinde bir erkek çocuğu göründü. Barmen, çocuğu yıllardan beri tanıyormuşçasına bir güvenle durdurup mektubumu verdi, kesin olduğu-

nu sezdiğim birtakım tariflerden sonra bara girerek beklememi işaret etti.

Bir yarım saat, sonra bir yarım saat daha bekledim. Barmen hiç oralı değildi ama ben sabırsızlanmağa başlamıştım. Derken çocuk, bu sefer yayan ve bisikletini iterek geldi. Yanında iki yurttaşı vardı. Bunlardan biri bana yaklaştı ve:

— Yürümek zorunuza gelmezse sizi Diyalu'nun yanma götürebiliriz, dedi.

Bisikletli çocuğu tanımıyordu barmen ama bir bisikletlinin bir mesajı yerine çabucak ulaştıracağını biliyordu.

Bu Bamako molası, ilk olarak, seçkin bir zümre tarafından başlatılan siyasi aksiyonun nasıl bütün bir halkın malı olduğunu gösterdi bana. Daha başka şeyler de öğrendim. İki-üç gün sonra, yerli mahallesindeki büyük kerpiç evinde Mamadu Konate ile konuşuyordum. Mücadele arkadaşları ve dostlarıyla doluydu evin için, ama Konate hiç de bir demeç vermeğe gönüllü görünmedi. Doğrusu anlayamamıştım bu tavrı. Otelime döndüğümde, resepsiyonist bana bir kâğıt uzattı.

— Yanılmıyorsam polisten.

Polistendi evet, Emniyet Müdürü'nü görmeğe çağrılıyordum. Resepsiyoncu, elinden geldiğince tabii konuşmağa çabalayarak:

— Pasaportunuz için olacak, diye mırıldandı.

Emniyet Müdürü, terbiyenin canlanmış hâliydi. İri yarı bir adamdı ve hemen parlayıverecek duygusunu uyandırıyordu. İlkin, Mamadu Konate ile görüştüğümden haberli olduğunu söyledi. Sonra da, Konate gibi insanların ya önemsemeğe değmeyen basit unsurlar, ya da "tamamiyle bizim gibi düşünen" kimseler olduğunu, kendi iyiliğim ve herkesin iyiliği için bilmemi istediğini.

Mamadu Konate, Mali Cumhuriyeti'nin kurucuların-

dan biridir ve bugün Bamako'nun en güzel caddelerinden biri de onun adını taşımaktadır. Emniyet Müdürü, burnunun dibinde duran politik gerçekleri bile görüp değerlendirmekten uzaktı demek ki. Yalnız o mu? Bütün Afrika'da Emniyet Müdürleri hep aynı hatayı işlemişlerdir.

Daha da öğreneceğim şeyler varmış. Ertesi gün iki-üç dostum uçak alanına beni uğurlamağa geldiler. Onları haberli kılmak amacıyla:

— Konate ile konuştuğumuz gün espiyonlar da varmış, dedim. Dikkatli olun.

Kahkahayı bastılar.

— Pis bir durum tabii. Ama biliyorduk. Büyük pencerenin önünde duran iki adam vardı.

— Niye bana haber vermediniz?

— Konate'ye haber verdik ya. Size de söylemiş olsak, hafiyeler kendilerini tanıdığımızı anlayacaklardı. Tabii polis de. Ve espiyonlarını değiştirecekti. İşte bu çok kötü olurdu, çünkü espiyonların kim olduğunu anlamak kolay değil, vakit istiyor.

Sözün kısası, 1950 sularında, politika bir azınlığın işi olmaktan çıkmış ve etki alanı eskiye göre son derece daha geniş, şevkli bir halk hareketi hâline girmişti.

Sömürgelerdeki çözülmenin tek olumlu yanı işte bu olmuştur.

Ve tekrar edelim ki, halkın bu baskısı, liderlerin bir bekleyiş politikasıyla yetinip halkın sırtından şişmanlamalarına engel olmuştur. Tabii tek tük istisna unutulmamak şartiyle.

Nice ünlü kişinin, şu son yılarda bütün vaktini, memleketi için çalışmağa değil, kamu gelirlerini kendi yararına kullanma yolları bulmağa ayırdığı da, ne yazık ki doğrudur.

Henüz kabarık sayıda olmakla birlikte bu kötü kulla-

nım olayları genel kuralı meydana getirmemektedir. Hiç olmazsa en önemli ve en dinamik ülkelerde durum böyle değildir. Şüphesiz şurada burada birtakım skandallar patlak vermektedir daha, ama bir yandan kamu oyunun baskısı, bir yandan da bugünkü sistemin su gibi ortada olan yetersizliği, yöneticileri ülkelerinin siyasî yapılarını derinlemesine gözden geçirip değiştirmeğe zorlamaktadır. Bu dönüşümlerin en önemlisi de, şüphe yok ki, çoğunlukla sosyalist eğilimli bir tek-parti sisteminin kuruluşudur.

Tek parti sistemi

Bütün tek partilerin sosyalizan (sosyalizme yakın) olmadığı muhakkaktır. Liberya'yı küçük aralıklar bir yana, aşağı yukarı yüz yıldan beri yöneten Gerçek Vig Partisi'nin, sosyalizanlıkla yakından uzaktan ilgisi yoktur. Tıpkı bunun gibi bir başka devletin de, tek partinin teorik olarak değilse bile pratik olarak saltanat sürdüğü Fildişi Kıyısı'nın siyasî yapısı, fikirleri sosyalizmden alabildiğine uzak olan Afrikalı plantokrasi (toprak zenginleri yönetimi)nin çıkarlarını yansıtır. Bir Fransız gözlemci şunları yazıyor: "Çevresindeki zenciler tarafından olduğu kadar yazarlar tarafından da, yaşayan bir Buda'ymış gibi kutlulanan ve korunan, halk tarafından olduğu kadar resmî kişilikler tarafından da hiçbir vakit arayıp istemediği bir tapınmayla karşılanan Başkan Houphouët-Boigny, ne bir diktatör ne de bir kral gibi davranmamıştır." Bu belki de doğrudur ama Fildişi Kıyısı'nda hiçbir önemli kararın Başkan'ın teşebbüsü veya onayı olmadan alınamadığı da doğrudur, ve "H.B.", 1946 da Fransız solcularıyla birleşmiş olmasına rağmen, sosyalist (hem de hiç) değildir. Bunun başka örnekleri de var: 1963 Ağustosunda Kongo-

Brazzaville Başkanı Yulu, tek parti sistemini getirmek istediği vakit karışıklıklar çıkmıştı. Bu kararın sosyalizmle hiçbir ilgisi yoktu, Yulu kendi kişisel itkidarını sağlamlaştırmak istiyordu o kadar.

Ama Afrika'da tek parti sistemini savunanlar, eşitçi bir toplum yaratma yolunun bu sistemden geçtiğini düşünenlerdir. Bu kimselerin gerçek düşünceleri değilse bile hareket noktaları bayan Margery Perham tarafından özlüce açıklanmıştır. "Afrikalılar için ilk zorunluk, bir dış otorite tarafından empoze edildiği için birden bire ortadan yok olan düzen ve birliği memleketlerinde yeniden kurmaktı." İngiliz, ve belli bir ölçüde Fransız topraklarında sömürge iktidarı, arkasında Avrupa modeline uygun olarak kurulmuş ve az çok gelişmiş bir parlemanter sistem bırakmıştı. Çoğu yerde bir hükümet partisi, bir de muhalefet vardı. Ya da Fransız nisbî temsil usulüne uygun olarak, bir koalisyon hükümetiyle onun karşısında küçük partilerden meydana gelen bir muhalefet bulunuyordu.

Bu sistem, Afrika ülkelerinde bir araya getirilmesi imkânsız belirli birtakım şartların varlığına dayanmaktaydı. Her şeyden önce, toplumun bazı kesin sınıflara bölünmüş olması gerekiyordu ki bu, Mısır hariç, Afrika'nın hiçbir yerinde yoktu. Köylü, işçi ve burjuva sınıfları fiilî olmıyan bir varlığa sahiptiler. Sınıf ayrımının Güney Afrika gibi çok net göründüğü memleketlerde de, gerçekte söz konusu olan sınıf değil ırk ayrımıydı. Güney Afrikalı beyaz maden işçisi, tıpkı madenin beyaz sahibi gibi, hâkim sınıftadır. Hiç olmazsa bu sınıfın bir parçası olduğu duygusunu taşır. 1913 yılında Rand bölgesinde çıkan karışıklıklar sırasında ortaya atılmış olan şu acayip slogan, bu bakımdan pek ilgi çekicidir: "Bütün dünya proleterleri, Beyaz bir Güney Afrika için birleşiniz!"

Bazı gözlemciler, ve yazarlar Afrika ülkelerinde, ve özellikle Batı Kıyısındaki ülkelerde bir "millî burjuvazi"nin varlığını isbat etmek için epeyce terdöktüler. Örneğin Fildişi Kıyısı'nda bir yerli "plantokrasi" 'nin ve Nijerya ile Gana'da son derece dinamik tüccarların, hattâ birkaç bankerin de bulunduğu yalan değildir ama bu adamlar, bir hâkim sınıfın üyeleri gibi davranmamakta ve kendilerini öyle saymamaktadırlar. Sınıf fikrinin bizde uyandırdığı o dayanışma ve bütünlük yoktur bunlar arasında. Bunlar sadece, sosyal durumları bakımından burjuvaziye yönelmiş kimselerdir.

Demek ki, İngiliz tipi bir parlemanter demokrasi kurmak için gereken temeller burada yoktur, çünkü bu sistem öteden beri, kesinlikle belirlenmiş "sınıf çıkarları" arasındaki çatışmalara dayanmaktadır, büyük bir ihtimalle bundan böyle de ona dayanacaktır. Julius Nyerere, bize bir Afrikalının bu problem hakkındaki görüşünü vermektedir:

> "Avrupa ve Amerika'da partiler, varlıkları su götürmez ekonomik ve sosyal bölümlerden doğmuştur. İkinci parti, bir aristokrat veya kapitalist grupun elindeki siyasî iktidar tekeline saldırmak için kurulur. Bizdeki partilerin doğuşu ise, tamamiyle başka sebeplere dayanmaktadır.
>
> Bizdeki partiler, gene bizim halkımızdan olan kimselerin meydana getirdiği bir hâkim sınıfa değil, bizi ezen yabancılara saldırmak için kuruldu. Demek ki bunlar, komita anlamında birer siyasî "parti" değil, milliyetçi hareketleridir. Ve daha ilk günden beri, tüm ulusun özlem ve çıkarlarını temsil etmişlerdir.

Örneğin biz Tanganyika'da T.A.N.U.'yu, İngiliz Muhafazakâr Partisi'ne muhalefet etmek veya İşçi Partisi'ni desteklemek üzere kurmadık. İngiltere'deki siyasî bölünmelerin hiçbir anlamı yoktu bizim için. Bizim açımızdan, bunların topu da sömürgeciydi ve biz T.A.N.U.'yu bir milliyetçi hareket olarak, sömürgecilikten yakamızı kurtarmak için kurduk.

Sömürgecilerin gittiği ve memleketin ezenler ve ezilenler hâlinde ikiye bölünmekten kurtulduğu şu gün, iktidar küçük bir grupun tekelinde bulunmadığma göre, partilerin var oluş sebebi de ortadan kalkmıştır."

Ama o zaman, milliyetçi hareketten ayrılmış olan partiler ne işe yarıyor? Nyerere'nin bu konudaki cevabı son derece karakteristik:

"Muhalefetin pek az bazı üyeleri, demokrasinin sağladığı -basın hürriyeti, toplanma hürriyeti, eleştiri hürriyeti gibi- hakları, karışıklıklar çıkarmak yoluyla hükümeti halka karşı olan görevlerini yapmaktan alıkoymak için sömüren kimselerdir!"

"Bizimki gibi bir memlekette bu türlü partilerin bir tek kuruluş sebebi vardır: Bizimkinden baştanbaşa farklı bir toplumun siyasî yapısını taklit etme hevesi. Ama, şartları bizimkinden ayrı bir ülkeyi bu taklit hevesi bizi birtakım sıkıntılarla karşı karşıya getirebilir. Bir

parlemanter muhalefet fikrini Afrika'ya ithal etmeğe kalkışmak demek, bazı şiddet gösterilerini göze almak demektir, çünkü muhalifler halkın büyük çoğunluğu tarafından birer hain olarak görülecektir. En iyi şıkta, muhalefet grupları "demokrasiyi yaşatmak" için, küçük fikir ayrılıklarını sunî şekilde şişirmek yoluna sapacaklardır ki, bizim bu entellektüel oyuna girmemiz söz konusu olamaz: Yapacak çok iş var, oysa zaman sınırlı."

Avrupalı ve Amerikalıların, muhalefet yokluğunun, böyle bir durumun (tabii Avrupa ve Amerika'da) taşıdığı bütün aşırılıklarla birlikte, bir tek kişinin veya bir küçük grupun diktatoryasıyla sonuçlanacağı şeklindeki eleştirileri, Afrikalı tek parti taraftarlarını etkilememektedir. Şimdiye kadar Afrika'daki durum da bu eleştirileri haklı çıkarmış sayılmaz. Örneğin Güney Afrika, uzun zamandan beri çok partili sistemle işlemektedir. Güney Rodezya için de durum aynıdır. Ama bu ülkelerdeki halkların ezici çoğunluğu "demokrasi"nin kokusunu bile duyamamışlardır henüz ve bu memleketlerdeki durum, Angola veya Mozambik'te olduğu gibi açık bir diktatörlük rejiminden pek az farklıdır. Entansif biçimde zorla çalıştırma sitsemi bugün Angola'da kaldığı hâlde Rodezya'dan kalktıysa bu, İngilizlerin, Portekizlilerin tersine, bir sanayi kurma zorunluğunu kabul etmelerinden ileri gelmiştir o kadar. Yoksa Parlemanter sitsemin zorunluğunu duymalarından değil.

Kaldı ki, bugün kıtayı büyük çapta etkileyen eski siyasî gelenekler, Avrupalı parlemanter rejimlerin bir taklidine pek izin verir görünmemektedir. Unutmayalım ki, kabile sistemi gerçekten demokratik bir sistemdi. Clutton-

Brock'un tanımına göre: "Eskiler, bir ağacın altına oturur ve fikir birliğine varıncaya kadar tartışırlardı." İşin sonunda anlaşamayanlar veya bir grupun hâkimiyetine katlanamayanlar, ya seçilmiş şefi tahtından indirmeğe çalışır, ya da mızraklarını sırtlarına vurup yeni topraklara göçerdi.

Bu sömürgelik öncesi demokrasisi üzerinde duranlar, sadece Afrikalılar değildir. 1951 de Hailey şunları söylüyor: "İngiliz Afrikası'nda, yerli hükümet sisteminin otokratik (mutlakıyet şeklinde) sayılabileceği bölgeler pek azdır, sistemin gerçekten otoriter olduğu bir bölgeyse -klasik bir istisna meydana getiren Zulu'lar hariç- hemen yok gibidir." 1837 de Angola Ovimbundu'larında (Bailundu'lar) aynı şeye raslayan bir Portekizli gezmen olayı başka bir biçimde anlatıyor: "Bailundu'ların demokratik bir hükümeti var. Bu payen (hıristiyan açısından kâfir)'lerde, Doğululara özgü o iğrenç aşağılama eğilimiyle İngiltere'deki seçimlerde raslanan ölçü tanımaz kabalık biribirine karışmış. Krallar danışmanlarına boyun eğiyor, hattâ onlara dalkavukluk bile ediyorlar. Çünkü tahta çıkışları olduğu gibi tahttan inişleri de danışmanlara bağlı."

Rattray, Ashanti'lerin anayasasının, iyi uygulandığı takdirde net şekilde demokratik olduğunu ileri sürüyordu. Dr. Margaret Field'e göre de, Batı Afrika'ya demokrasiyi İngilizlerin getirdiği fikrine kanmamak gerekir. "Tam tersine, İngiltere yerli demokrasisini ortadan kaldırmıştır. Muhalefet fikri de Afrika için yeni bir şey değildir. Her şefin yanında bir "mankrado" bulunuyordu ki, bunun görevi şefe muhalefet etmekti." Burada söz konusu olan muhalefet, geleneksel kurumların öngördüğü bir muhalefettir. Bunun dışında bir muhalefetse Afrikalılar tarafından bir açık ihanet sayılmışa benzemektedir.

Afrikalı siyaset adamları, memleketlerinin geçmişin-

de çağdaş Avrupalı sistemler kadar geçerli demokratik gelenekler bulmuşlardır. Hiç şüphesiz istisnalar olmuştur, ama istisnalar Avrupa'da da olmuştur. Bizim kıtamız o kadar diktatör tanımış ve tanımaktadır ki, Avrupalıların bu konuda dünyaya ders vermeğe kalkmaları biraz tuhaf olur. Bunun farkında olan Afrikalı liderler, geleneksel demokrasiyle tek adam hâkimiyetinin kombine olarak yürütüldüğü geçmişlerinde, modern demokrasi ile tek parti sistemini bir arada götürme örneği bulduklarına inanmaktadırlar. Yeni bir toplumun yaratılması için gerekli bütün enerjileri toplayıp seferber edebilecek bir demokratik tek partinin kuruluşuyla iktidar meselesi çözüldükten sonra da, geriye yaratılmak istenen yeni toplum için bir modelin seçimi kalmaktadır.

Bir Afrika sosyalizmi var mıdır?

Geçenlerde, bir Amerikan senatörü Fildişi Kıyısı Maliye Bakanının büyük bir "serbest teşebbüs" taraftarı olduğunu bildiriyordu. Bu bakan, bir nezaket cümlesi dışında sözler ettiyse, şüphesiz bir istisnadır. Afrikalı liderlerin "bugün toptan sosyalist" oldukları söylenebilir. Ama bunların birbirinden ne kadar farklı olduğunu ilerde göreceğiz. Şimdi bu liderlerin tavır almalarına yol açan sebepleri incelemek istiyorum. İki ana fikirden esinlenmiştir bu liderler. Birinci fikir, halk kitlelerinin daha iyi bir hayat için yaptığı bir baskı göz önüne alındıkta, benim gerçek sömürge krizi diye adlandırdığım meseleyi çözmeğe elverişli bir ekonomik ve sosyal yeniden kuruluş hamlesiyle beslenmediği takdirde siyasî bağımsızlığın hiçbir gerçek istikrar getirmeyeceği fikriydi. Sonra da, bu yeniden kuruluş hamlesinin hangi biçimde gerçekleştirileceğine karar kılmak geliyordu.

Kapitalizm veya sosyalizm alternatifi karşısında kalınca, meseleye cepheden bakmak cesaretini gösteren bütün politika adamları, hiç duraksamadan sosyalizmi seçmişlerdir. Bu seçimlerini de bir takım sebeplerle açıklayıp haklı göstereceklerdir. Herşeyden önce bu siyasîler, Latin Amerika örneğine dayanmaktadırlar. Nitekim, Güney Amerika'daki İspanyol ve Portekiz sömürgelerinin ana yurda karşı ayaklanmalarının üstünden neredeyse bir yüzyıl geçtiği hâlde bu eski sömürgelerin hemen hepsi, senatör Ellender'in "serbest teşebbüs sistemi" diye adlandırdığı sisteme bağlı kaldıklarından bugün yoksul, kaotik ve bozulup çürüyerek bir diktatörün eline düşmeğe mahkûm durumdadırlar. Bunların hiçbiri, sömürge köleliğinden gerçekten yakasını sıyırabilmiş değildir. Bu örneği göz önüne alınca, kendilerine eski efendilerinden miras kalan ekonomik sistemi yeni baştan organize etmekle işe başlamadıkları takdirde, yeni Afrika Devletlerinin de Güney Amerikalıların akıbetine uğramaktan kurtulamayacağı sonucuna varmak güç olmasa gerektir.

Tanganyika yasama konseyi üyesi bir Avrupalı, 1960'da, bu fikri çok güzel dile getiriyordu: "Tanganyika, hayat seviyesi son derece alçak elemekçilerinin gücüne dayanan bir tarım işletmesi ekonomisine mahkûmdur" ve bir yoksullaşmadan başka birşey getirmeyecek olan bu sistemi değiştirmek gerekir. Batı Afrika'da, Liberya'nın verdiği durgunluk örneğinden yararlanan yöneticiler, daha çabuk karar vermişlerdir. Doktrini, 1959 yılında, ilk belirleyen Kvame Nkrumah olmuştur: "Siyasî iktidarm halkın eline geçmiş bulunduğu şu anda, memleketimize yüz yıldan beri dal budak salmış olan ekonomik emperyalizmin kalıntılarına karşı toptan hücuma geçmek imkânlarına sahibiz." Gana'nın ikinci gelişme plânını da şöyle tanımlıyordu Nkrumah: "Halkın, ekonomik az-gelişme duvarını

mümkün olduğu kadar geniş bir cephede aşma ve ulusal üreticiliği (millî prodüktivite) elden geldiğince çok arttırma iradesinin dile gelişi." Üç yıl sonra da bu fikirler, gerçekten sosyalist bir program hâlinde kristalleşiyordu.

Gerçekten de, özel işletmelerin millî ekonomiyi ilerletip geliştirmekten âciz olduğu meydana çıkmıştı. Batı Afrikalılar kapitalizmle muhakkak ki uzun zamandan beri ilgilenmekteydiler. Daha 1880'de Africanus Horton ve Altın Kıyılı başka kimseler, altın çıkarmak için bir şirket kurmayı denemiş ama başaramamışlardı.

"Kolayca tahmin edilebileceği gibi, Afrikalılar sermaye bulmakta güçlük çektiler. Birkaç zengin tüccar ve avukat bir yana bırakılırsa, sermaye birikimi henüz başlıyordu ve birikmiş parayı iş alanına yatırmak da yepyeni bir fikirdi." Bir yıl önce Batı Afrika Demiryolu, Tramvay ve Kanal Kumpanyası kurulmuş "ama şirkete para yatıracak kimse bulunamamıştı".

1951-1961 arası, Gana'daki özel teşebbüs için son derece verimli bir dönem oldu, sayısız insan servet yaptı. Ama bunlar paralarını, kapitalizmi geliştirecek yatırımlara bağlamaya hazır değildiler. Oysa kapitalist yetişmeden kapitalizm olamaz.. Ganalı bir lider, Koyo Botsioda bana şöyle diyordu: "Tüccarlarımız ve iş adamlarımızdan sermaye bulmanın imkânı yok, yatırım yapmak istemiyorlar. İşin aslında biz, şu son yıllarda, işletmelerini geliştirmeleri için iş adamlarımıza büyük çapta borç vererek yardım ettik ama bütün bu paranın hemen hepsi hebâ oldu." Çok önemli bir nutkunda Nkrumah da aynı sonuca varıyordu: Gana gelişmek istiyorsa, "bu ancak kooperatifler veya eş organizmalar yoluyla mümkündür. Çünkü geçmişteki denemeler ortaya koymuştur ki, ganalı iş adamları yabancı firmaların seviyesine yükselememekte, ya da bunu istememektedirler."

Oysa Gana, Afrika Devletlerinin en zenginlerinden biridir. Bağımsızlığını elde ettiği sırada bu ülkenin elinde 200 milyon İngiliz liralık yedek akça bulunuyordu. Tanganyika gibi gerçekten yoksul memleketlerin durumuysa berbattı. Tanganyika 1961 yılında bağımsızlığını kazandığı vakit, memlekette bir tek Afrikalı kapitalist bile yoktu. Yabancı aksiyonerlerin kontrolünde olan bir avuç Avrupalı şirket, ve küçük bir Afrikalı tâcirler topluluğu vardı ortada. Birincilerin memleketle olan bağları sıfırdı, ikincilerse kapitalizmi ancak en ilkel şekliyle tanıyıp uygulamaktaydılar.

Demek ki, kapitalist yol seçilmiş olsaydı, ya bir takım insanların sonradan memleket onların zenginliğinden faydalansın diye servet sahibi olmalarını uzun zaman beklemek ya da, gene uzun zaman, Afrika'nın içine yuvarlandığı kaostan sorumlu olan batılı Devletlerin vasiliği altında kalmak gerekecekti. Her iki şıkta da, ne ekonomik gelişmeyi, ne de yeni bir sosyal örgütü istenen hızla gerçekleştirmenin imkânı yoktu. Öyleyse otoriter, muhalefeti susturup memnuniyetsizliği bastıracak, yani emniyet supaplarını tıkayabilecek kadar güçlü bir hükümete ihtiyaç vardı. Sözün kısası, demokratik kapitalizm Afrika'da mümkün değildi. Nasıl ki bundan yüz yıl önce Avrupa'da da mümkün değil idiyse. Ve Afrika'da, Batılıların telleyip pullayarak sunduğu serbest teşebbüs sistemine sadık kalmak, gerçek demokrasi için büyük bir tehlike olarak beliriyordu.

1961 yılında, küçük azınlıklara değil de büyük kitle hareketlerine dayanan bütün hükümetler -bu arada özellikle Batı Afrika'dan Gana, Gine, Mali; Doğu Afrika'dan Tanganyika; Kuzey Afrika'dan da, değişik şekillerde bazı ülkeler olmak üzere sosyalizmi seçmiş durumdaydılar.

Bu liderlerin inançlarını anlamak için bir parça geriye dönmek gerekir. Aralarından birçoğu 1955'ten önce Avrupa'da bulunmuş ve sosyalist fikirlerin etkisi altında kalmıştır. Örneğin 1945 yılında yayınlanan pan-afrikanist bildiride "kapitalist tekeli ve bir avuç insanın çıkarı için özel servetler prensibi" mahkûm edilmekteydi. 1949'da Nkrumah tarafından bağımsızlık için mücadele etmek üzere kurulan Konvansiyon Halk Partisi (C. P. P.) nin altı noktada toplanan programında sosyalizmden söz edilmiyordu ama partinin statüleri, kuruluşunu yöneten fikirler hakkında açık bilgi vermekteydi. C. P. P. "emperyalizmi, sömürgeciliği, ırkçılığı, kabileciliği ve her türlü baskı ve ekonomik eşitsizlik biçimlerini yıkmak üzere bütün milliyetçi, demokratik ve sosyalist hareketlerle işbirliği yapmağa" hazırdı.

Bir takım başka ülkelerde bu eğilim daha da net gözüküyordu. 1943'te Batı Fransız Afrikası'nda Dakar, Konakri, Abican, Bamako ve Bobo-Diyulasso şehirlerinde küçük markist inceleme toplulukları kurulmuştu. Fransız ya da Afrikalı sosyalistlerin yetiştirip yönettiği bu topluluklar bölgenin siyasî hayatına devrimci bir unsur eklemekteydiler. 1945'ten ve Afrikalı milletvekillerinin Fransız Millî Meclisi'ne girişlerinden sonra bunların birçoğu, özellikle Demokratik Afrikalı Toplanma kanadından olanlar (ki bu kanat, sömürgelerin çoğunu içermekteydi) o sırada hükümet koalisyonunda bulunan Fransız Komünist Partisi ile sıkı işbirliği hâlinde çalıştılar. Sonradan parlamentodaki komünist gruba katılan bu kanat milletvekillerine göre (ben o sıralarda **Times**'in Paris muhabiriydim) başka hiçbir parti kendilerini kabul etmek istemediği için komünistlerle birleşmişlerdi. Ama muhakkak olan nokta, o günden bu yana anti-komünist kesilen Houphouët-Boigny dahil, bu kanattaki liderlerin çoğu marksist tezlerin son derece etkisi altındaydılar.

Ama sömürgecilik çağının ve sömürgelik sonrası döneminin şartları elverişli bir durum yaratmamış olsaydı, marksizm Afrika'da yaşayamazdı. Pratikte, Afrika'daki sosyalizm bilidirileri, Avrupalı marksistlere pek de ortodoks (doğru yolcu, kurallara tıpatıp uygun) görünmemektedir. Sömürgelik çağının sonlarında şehirleri bir hastalık gibi sarmağa başlayan paranın korkunç kudretine karşı bir tiksinmeyle doludur bu sosyalizm.

Şüphe yok ki bir takım yöneticiler için "sosyalizm" bir oyalamadan, "Afrika sosyalizmi" diye vaftiz edilmiş bir kötü taklitten başka bir şey değildi. Ama bazı memleketlerde Afrika sosyalizmi demagojik bir aldatmacadan başka bir şey olmuştur. Bu ülkelerde sosyalizm, sosyalist olmayan kimseler tarafından kapitalist olmayan bir sistem bulmak için gösterilen, belki bulanık ama samimi çabayı dile getirir .

Afrika sosyalizminin en iyi teorisyeni, hiç şüphesiz Julis Nyerere'dir. Geleneksel toplumda, diyor bize Nyerere: ·

> "Herkes çalışmaktaydı. Topluluğu yaşatmak için başka yol yoktu. Görünüşte hiçbir şey yapmayan, ve bütün ötekilerin kendisi için çalıştığı Eski bile, gençliği boyunca durmadan ve çok sıkı çalışmış olurdu. Görünürde sahibi bulunduğu servet ona kişi olarak değil, kendisini yetiştirmiş olan grubun Eski'si olduğu ölçüde aitti. Yani O, kendisinin gibi görünen servetin, aslında bir çeşit mutemedi, bekçisiydi...
>
> Toplumumuzun en büyük değerlerinden biri de, üyelerine verdiği güvenlik duygusu, ve bu üyeleri her yerde kucaklayan kıtasal konuk-

severliktir. Ama bugün kolayca unutulmaktadır ki bu güvenlik duygusunun altında, çocuklar ve sakatlar hariç topluluğun tüm üyelerinin, servetlerin üretimi için payına düşen emeği vermesi prensibi vardı... Kapitalist sömürüm imkânsızdı bu toplumda, tenbellikse utanç verici bir sapıklık."

Ve Nyerere, bir şavili atasözünü zikrediyor: "Konuğu iki gün ağırla, üçüncü gün eline bir çapa tutuştur."

Şüphe yok ki bütün bunlar, gerçek bir sosyalizm olmaktan uzaktır. Ama burada, apolitik (siyaset dışı) bir idealizmden sonra gelen geçici bir aşamayı, Afrika geleneklerinde derinlemesine kök salmış bir fikri yaşatan bir aşamayı buluyoruz. Çoğu Afrika ülkelerinde raslanan bu fikirle ilgilenmeğe değer, çünkü gelecekte şüphesiz büyük etkisi görülecektir bu fikrin. Afrikalı geleneklerin sosyalizmin bir temel unsurunu, yani kooperatif sistemini taşıdığı açıktır. Sömürge yönetimi altında bile, sınırlı satış kooperatiflerinin, özellikle Tanganyika'da büyük başarı kazanması, sosyologların haklı olarak bu alanı, geleneksel davranıştan modern ekonomik hayata mantıkî geçiş şeklinde görmelerine yol açmıştır. İsrail'deki realizasyonların bazı Afrikalı Devletlerin saygısını kazanması, kooperatif sisteminden ötürüdür. (İsraillilerin Afrika'da yatırım için kullandığı usta metodların da bu saygıda büyük rolü vardır.)

Nyerer'de ve öteki teorisyenlerde, işbirliği (giderekten de kooperatifçilik) fikri, aile grubu fikrine bağlanmaktadır. Nyerere şunları yazıyor:

"Afrika sosyalizminin temeli ve alanı, ekstansif (geniş, yaygın) ailedir. Gerçek Afrika sosyalizminin gözünde insan toplpulukları kardeş ve doğal düşman diye ayrılmaz. Bütün insanlar kardeşlerimizdir, gittikçe büyüyen ailemizin üyeleridir. İşte bunun içindir ki T.A.N.U. 'nun ilk inanç maddesi "Binadamu vote nin dugu zangu, na Afrika nimoja" der. Yani: "İnsanlar arasında kardeşliğe ve Afrika'nın birliğine inanıyorum'.

"Ujamaa" kelimesi, yani aile ruhu, bizim sosyalizmimizi dile getirmektedir. Bu sosyalizm, insanın insan tarafından sömürülmesi temeli üzerine mutlu bir toplum kuracağını sanan kapitalizme karşı olduğu kadar mutlu toplumu, insanlar arasında bir mücadele felsefesinin temeli üzerine kuracağını söyleyen doktriner sosyalizme de karşıdır..."

Kondoa'dan bir memurla Uganda içlerinde arabayla dolaşıyordum. Bu Afrika sosyalizminin, bu Ujamaa'nın tam tamına ne demek olduğunu sordum kendisine. Arabayı yavaşça durdurarak: "Karşıya bakın, dedi. Ujamaa işte budur." Kerpiç ve sacdan bir ev kurmakta olan bir takım insanları gösteriyordu. Aralarından birisi yanımıza gelerek açıkladı: "Ev şu adamındır, biz komşularıyız." Gösterdiği kimse, iki koltuk değneğinin üzerinde sürüklenen bir sakattı. Yanımdaki memur, biraz da gururla, ekledi: "Afrika'da hiçbir şey yoksa iyi komşuluk vardır. Ujamaa da işte bundan başka bir şey değildir."

Bu insansever ve idealist sosyalizmi bırakıp Gana ve Mali gibi, ekonomilerini dönüştürmeğe çabalayan ülkelere

geçelim. Bunların sistemi, ekonomik hürriyet olmadan politik bağımsızlığın kurulamayacağı prensibinden hareket etmekte ve plânlamaya dayanmaktadır.

Demek ki, ekonomik ve sosyal alanlarda yeni bir örgüt kurulmadığı, yani toplum yeni baştan yapılıp düzenlenmediği takdirde politik bağımsızlık boş bir kavram olarak kalacağına göre, eski sömürgeci kuvvetlerle olan ilişkilerin de değişikliğe ve dönüşüme uğraması gerekir. Mamadu Dia gibi son derece muhafazakâr bir "sosyalist" bile (ki eski Senegal başbakanıydı) 1960'da şöyle diyordu: "Politik kurtuluşun ekonomik bağımsızlık getirmediği ve Batı yardımlarının, karşılıklı gelişim prensibine uygun şekilde gerçek bir ekonomik ve teknik destek olacak yerde çoğu zaman ticarî kaygıların stratejik ve hattâ politik hesaplarla beslendiği bir pazarlığın sonucu olduğu bilindiği vakit, bir bilançodan nasıl söz edilebilir?"

Bu türden sayısız açıklama bulabiliriz. Bu açıklamalar, her Afrika Devletinin tam bir iktisadî hürriyet kazanıp kendi yağıyla kavrulması anlamına gelmez, minimum zorunlu hürriyet kavramının çeşitli sistemler arasında bir seçme yapma hürriyetini de içerdiği anlamına gelir.

Bu problem ancak planlama yoluyla çözülebilirdi. Yöneticilerin gözünde planlama, milliyetçi hareketin politik alandan ekonomik alana geçmesine yarayacaktı. Bu sâyede hükümet, bu halk hareketine de dayanarak, daha geniş bir iktidar sağlayabilirdi. Ekonominin dağınık parçalarını bir araya toplayıp tutarlı bir bütün meydana getirebilirdi. Ve böylece hedefler tesbit edilir, gerekli kaynaklar bulunur, halkın beklediği bütün reformlar da yavaş yavaş gerçekleştirilirdi.

Planlama, bir çeşit her derde devâ hâline gelmekte gecikmedi. Ama planlama hakkına sahip olabilmek için seçme hakkına sahip olmak gerekiyordu.

Nötralizm

Bağımsız Afrika Devletlerinin büyük çoğunluğu nötralizmi seçmiştir. Bu seçme, pratikte, NATO sembollü batılı savunma sistemine olduğu kadar komünist blokla da benzer herhangi bir engajmana girmemek anlamına gelir. Dayanakları şudur: "Çevremize bakalım önce, ve herkesin ne yaptığını görelim. Ancak bunu görüp anladıktan sonra, hoşumuza giden formülü -hangi memleketten gelirse gelsin- alıp kendi meselelerimize uygulayabiliriz." Nijerya federal başkanı Sir Abubakar Tafava Baleva, nötralizm (tarafsızlık siyaseti, tarafsızcılık)'in ille de tarafsızlık anlamına gelmeyip yalnız, seçme hürriyeti demek olduğunu belirtenlerin başında gelmektedir.

Böylesi de normaldir zaten. Siyasi bağımsızlık, işin başında, ancak bir nötralizm çerçevesi içinde mümkün olabilirdi. Bir başka Nijeryalı, Sir Ahmedu Bello, bunu şöyle açıklıyor:

> "Pan-afrikan planda durum ne olursa olsun, bizim için en akıllıca tavrın tarafsızlık olduğuna derin inancım var. Commonwealth (İngiliz Milletler Topluluğu) 'nun aktif üyeleri kalarak nasıl tarafsız olabileceğimiz sorulacaktır. Hindistan her ikisini nasıl bağdaştırdıysa biz de bağdaştırabiliriz, diye cevap vereceğim. Baştan sona kadar bütün noktalarda anlaşmadığımız bir politikayı uluslararası planda desteklemek zorunda kalmamalıyız.' '

Tarafsızlık demek, pasifizm (her türlü savaştan, şartlar ne olursa olsun kaçınma siyaseti) demek değildir. "Bi-

zim anladığımız anlamda "tarafsızlık"ın, sadece angajman (anlaşmalarla ve sonuna kadar bağlanma)'dan kaçınma olduğunu belirtmek gerekir. Bu da, herhangi bir savaşa katılmayı kesinlikle red anlamına hiçbir zaman gelmez... Barış zamanında tarafsız olduk diye savaş zamanında da tarafsız kalacağımızı sanmak yanlıştır. Ama bir savaşta körü körüne ve otomatikman Commonwealth'ı izleyeceğimizi sanmak da bir o kadar yanlıştır."

Gerçekte de, birçok Afrikalının gözünde Commonwealth, uluslararası politika hayatına girmelerine yetecek kadar geniş bir çerçeveden başka bir şey değildir. Ne yazık ki çoğu İngilizler bu iyi niyetin farkına varamamıştır. Hiç kimse Başkan Nkrumah kadar, İngiliz basını tarafından şiddetle eleştirilmemiştir. Oysa Commonwealth'ı Union Française'le karşılaştıran Nkrumah 1960'ta şöyle diyordu: "Bizim için Commonwealth, egemen, hür ve tamamıyla bağımsız uluslardan meydana gelmiş esnek, bükülgen ve modern bir kurumdur." Ama Britanyalı eleştirmenlerin Gana'ya bir türlü bağışlayamadıkları şey, belki de bu ülkenin bağımsızlığıdır. Haklı ya da haksız, bugün birçok Afrikalı böyle düşünmektedir.

İşin ucunda bu nötralizm, vakit kazanmağa yarayan bir diplomatik kurnazlıktan ibarettir. Ve bugüne kadar da, soğuk savaşın etkilerini azaltma bakımından pratik ve önemli bir rol oynamıştır. 1960'ta, sekiz yıllık bir ayrılıktan sonra Bamako'ya döndüğüm vakit, birçok şeyin değişmiş olduğunu gördüm. Geçen zaman içinde, bu iç Fransız sömürgesi Mali Cumhuriyeti olmuştu. Coğrafî durumu hesaba katılırsa, Mali'nin nötralist bir tutumu benimseyecek kadar bağımsız kalamayacağı sanılabilirdi. Ama hayır. Kaldığım otel, Birleşik-Devletler'den, S. S. C. B. 'nden, Çekoslovakya'dan, Yugoslavya'dan, Gana'dan ve Fransadan gelmiş iktisadî yardım heyetleriyle dolup taşıyordu.

Doğu ile Batı, oturma salonunda kucak kucağa değildi gerçi ama aynı dam altında uyuyordu. Ve Malili bakanlar, "Amerikalılardan, Ruslardan, Fransızlardan ne koparabiliriz?" konusunda tatlı tartışmalara dalıyorlardı. Bu nötralizm, tam bir başarıydı yani.

Özet olarak, nötralizm, önemi yere ve zamana göre değişebilen esnek bir sistemdir. Tıpkı Afrika sosyalizmi gibi o da, her zaman samimi değildir. Büyük Sahra'daki Fransız atom denemeleri önemli Batı Afrika Devletleri tarafından (Addis Ababa Konferansı'nda da hemen bütün Afrikalı ülkeler tarafından) şiddetle mahkûm edilmiştir. Hattâ bu yüzden Nijerya, Fransa ile diplomatik bağlarını koparmağa kadar gitmiştir. Oysa Nijerya'da nötralizm öteden beri, kapitalist sisteme tam bağlılığı gizleyen bir propaganda aracı olagelmiştir.

Bazı hükümetler nötralizmi, hem Doğu hem de Batı'dan para koparmak için bir yol şeklinde görmüşler; bir takım başka hükümetler de nötralizmde yeni bir tehlikeye karşı, yeni-sömürgeciliğe karşı bir kalkan bulmuşlardır.

Yeni-sömürgecilik

Sayısız tanımlar içinde en açık seçiğini yapan Nkrumah'a göre yeni-sömürgecilik, "Afrika'ya bir elle bağımsızlığını verip öteki elle geri alma metodudur". Gene Nkrumah'a göre yeni-sömürgecilik, "yeni-sömürgeci devletin eski sömürgesine, onu bir müşteri-devlet hâline getirip politika dışı yollarla kontrol altına alabilmek için bir çeşit egemenlik tanıdığı yalancı bir bağımsızlıktır".

Dr Nkrumah bu tanımları yaparken ihtimal ki, aksiyon hürriyetleri bugün bile son derece sınırlı olan Nijer ve Ekvator ülkeleri gibi bir takım eski Fransız sömürgele-

rini düşünüyordu. Ama bu kavram, birçok başka ülke için de geçerlidir.

> "Bugün Afrika'yı tehdit eden en büyük tehlike, yeni-sömürgecilik ve onun favori silâhı olan balkanlaştırmadır. Eski Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlardaki topraklarını çok sayıda küçük, güçsüz ve rakip Devlete bölerek en küçük bir kıvılcımın ateşleyebileceği bir barut fıçısı yaratan batılı büyük Devletlerin politikasını dile getiren bu son terim, Afrika'nın küçük ve zayıf Devletlere bölünüşüne de özellikle uygun düşmektedir."

Nkrumah, aynı zamanda, Akra Millî Meclisinde: "Her türlü bölgesel gruplaşmalar, Afrika'nın birliği için ciddî birer tehlikedir." diyordu. Ona göre bu gruplaşmalar, kıtayı, eski sömürgeci kuvvetler yararına bölmekten başka bir şey değildi.

Yeni-sömürgecilik tehlikesi Afrikalıların, "kapitalist ülkeler örneğini izlemek"ten kaçınmaları için yeni bir delil kaynağı olmuştur. Devrimci düşüncelere sahip olduğu çağda Seku Ture şunları söylüyordu:

> "Bir hâkim ve sahip sınıfın yokluğu göz önüne alınır ve yabancı şirketlerin Afrika'da kendi ülkelerinde elde ettikleri kazançtan daha büyük bir kazanç aradıkları hesaba katılırsa, bağımsız Afrika'nın, ekonomik gelişmesinin kaderini zengin partönerinin ellerine teslim et-

mek şartıyla kapitalist sistem içinde kalabileceği kolayca anlaşılır."

Serbest teşebbüs taraftarı bir İngiliz yazarı, geçenlerde aynı düşünceyi geliştiriyordu. Ona göre, az gelişmiş bir ülke yabancı özel yatırımları avantajlı şartlarla teşvike devam ederse, "on-on iki yıl içinde memleket sanayiinin büyük kısmı yabancı firmaların kontroluna", yani bir yarı -sömürgecilik hâkimiyetine girmiş olacaktır. Demek ki eski ekonomiyi, gerçek bir yayılma ve gelişme yaratmağa elveren yeni bir sistemle mutlaka değiştirmek gerekir. Ama böyle bir istek, -her ne kadar memleketin gelişimi için çalışmakla görevli sayılsalar da- yabancı firmaların çıkarlarıyla çatışmaktadır.

Buradaki ana mesele, yatırımların verimliliğidir. Kendisine sürekli ve yüksek bir verim garanti edilmeyen hiçbir yabancı iş adamı, Afrika'ya yatırım yapmayı ciddi olarak düşünemez. Ama hiçbir ciddî Afrika hükümeti de ona, bu yüksek verimin ülkesinin çıkarlarıyla hiçbir vakit çatışmayacağını garanti edemez.

Afrikalılar için bu, biçimsel bir delil olmaktan çıkmıştır. Çünkü milliyetçiler, her yıl Afrika dışına aktarılan kârların toplamını artık hesaplayabilmektedirler. Hattâ denilebilir ki, milliyetçilerin sömürgeciliğe öfkesi bugün artık, sömürge yönetiminin, Hunter'in deyimiyle "Afrika'daki topraklarını" geliştirmemiş olmasından değil, bu toprakları Afrikalılar yerine Avrupalı ya da Amerikalıların yararına geliştirmiş olmasından ileri gelmektedir. Afrikadaki bazı şirketlerin baş döndürücü kazançları kamuoyuna açıklanmadığı için, yabancılar bu öfkeyi gerektiği gibi değerlendirememektedir. Örneğin, Afrika'ya yatırılmış İngiliz sermayelerinin tutarı 1,5 milyar İngiliz lirası olarak tahmin edilmektedir, ve bu sermayeler her

yıl milyonlarca liralık kazanç sağladığına göre başlangıçtaki yatırımların çoktan amorti edildiğini söylemek hatalı olmaz. Son bir değerlendirmeye göre, İngilizler tarafından Güney Afrika'ya yatırılmış olan 860 milyon İngiliz lirası yılda ortalama % 15, yani yaklaşık olarak 130 milyon İngiliz lirası kâr getirmektedir.

Bu mesele üzerinde biraz daha durmağa değer, çünkü Afrikalı yöneticilerin yeni-sömürgecilik dendiği zaman ne anladıklarını ancak böyle anlayabiliriz. Kuzey Rodezya'da, sosyal hizmetler ve eğitim alanındaki eksiklikler kendilerini Afrikalılara zalimce duyurmaktadır; bu da, idare adamlarının ısrarla belirttiğine göre, para yokluğundan ileri gelmektedir. Oysa, en az yirmi yıldan beri, maden şirketlerinin ettiği kârın büyük bir kısmı dışarıya taşınmaktadır: Üretim bakımından normal sayılan 1956 yılında, 60 milyona yakın İngiliz lirası, yabancı aksiyonerlerin kârına olarak Kuzey Rodezya'dan çıkmıştır. Gelişimden söz edilebilir evet, ama pek özel bir anlamda söz edilebilir.

Aynı olay, maden bakımından zengin Afrika ülkelerinin çoğunda tekrarlanmaktadır. Altın Kıyısı hakkındaki, kamu oyuna açıklanmayan resmî bir rapor, 1949 daki durumu şöyle tasvir etmektedir:

> "Altın ihracatından kazanılan 6 milyon 400 bin İngiliz lirasından 3 milyonunun memleketten çıktığı tahmin edilebilir. Manganez alanında dışarıya transfer edilen fonlarda da (4 milyonluk ihracat tutarının yarısı olan) 2 milyon İngiliz lirasıdır. Boksit konusunda elimizde kesin rakam yok ama bu alanda yapılan her üç tahmin de, genel ihracat tutarının yarısı civarındadır..."

Genel olarak bu tahmin bütün kıta için geçerli gözükmektedir.

Bu çapta bir sermaye kanaması artık kabul edilmez hâle gelmiş ve bunu azaltmak için çareler aranmıştır. Yeni-sömürgeciliğin hasımları, her ne olursa olsun bundan böyle sermaye ihracatını arttırmak söz konusu olamaz, demektedirler. Bunu küçültmek gerekir ,ama bunun için de ekonomik plânda belli bir hürriyet sağlanmış olmalıdır. Ayrıca, ilerde, ekonomi devletleştirilmek istense, çıkarlarını savunmağa kararlı olan yabancı aksiyonerlerle çatışmak kaçınılmaz hâle gelecektir.

Afrikalıları, "serbest teşebbüs"e dokundukları takdirde gıda maddelerini kesmekle açıkça tehdit eden yabancı kapitalistlerin tavrı, bütün bu korkuları doğrulamıştır. Orta Afrika Federasyonu hükümeti hesabına bir İngiliz kamu ilişkileri (relations publiques, ticarette: İki biribirini tanımayan kişi ya da kurum arasında bağlantı kurma işi) firması tarafından 1962 de yayımlanan yarı resmî bir broşürde şunlar okunmaktadır:

> "Federasyon'dan her hangi bir kopma, tahmin edilmesi pek kolay ekonomik sonuçlar doğuracaktır. Federasyon'a yatırılmış sermayenin % 50 sinden çoğu yabancı aksiyonerlere aittir. Kontrolu sıkılaştırsak bile, bu yatırımların çok büyük bir kısmı kendi memleketine geri dönecek ve bu yüzden de yeniden-yatırım (réinvestissement) hacminde hatırı sayılır bir düşüş baş gösterecektir... Bu durumda, Merkez Bankası'nı ve öteki iş bankalarını içine alan koca bir ekonomik sistem, bütün faaliyetlerine yeni bir yön vermek zorunda kalacaktır..."

Bu türden ihtarlar biribirini kovalamaktadır. Afrikalıların gözünde bu, yeni-sömürgeciliğin bir hayal değil, tam tersine, eski sömürgelerin ekonomik hürriyeti için gerçek bir tehdit olduğunun isbatıdır. Örneğin, Orta Afrika Federasyonu ülkeleri iktisadî gelişimlerini "sermayenin % 50 sinden fazlasını" ellerinde tutan yabancı aksiyonerlerin kararlarına bıraksalardı, bağımsızlık, kaba bir göz boyamadan başka bir şey olmazdı. Sözün kısası, ya aksiyonerler kârlarında bir azalmayı kabul edecekler, ya Orta Afrika gülünç derecede az okula, hastaneye, mahallî endüstriye sahip olmakta devam edecektir.

Kaldı ki, Afrika hükümetlerinin işlerin yabancı aksiyonerler tarafından kontrolunu kabul ettiklerini farzetsek bile, bunun Afrikalılara büyük bir kazanç sağlamayacağı meydandadır. Gerçekten de, sürekli olarak beyazlarla nüfuslarındırılan topraklar bir yana yatırım payının son derece küçük olduğu görülür. 1960 ta Amerikalılar tarafından yapılmış güvenilir bir araştırmaya göre, (Güney Afrika hariç) Afrika'daki özel Amerikan yatırımlarının üçte ikisi madenlere giderken, imalât endüstrisine ayrılan pay, sadece ellide bir oranındaydı. Kamu hizmetlerinin payı ise, hemen hemen sıfır. Bu durum şaşırtmalıdır bizi, kâr sağlamanın yolu okul yapmak değildir.

Böylece, her gün biraz daha net şekilde anlaşıldı ki, Afrika'da serbest teşebbüsün gelişimi demek, dolaylı bir sömürgecilik demekti. Bu genel duygu, yabancıların verdiği demeç ve bildirilerle dê durmadan desteklenecekti. Nitekim, eski Fransız sömürgelerinin birçoğu Ortak Pazar'a girdiği vakit, Batı Almanya yetkilileri, "Afrika'nın başka uluslara da kapılarını açması"ndan duydukları sevinci belirtmişlerdir. Gerçi bu anlaşmaya göre, Afrikalı ülkeler de Avrupa'da yatırım yapma imkânına kavuşuyor-

lardı ama, hangi tarafın bu konuda daha baskın çıkacağı önceden belliydi.

Zaten özel Alman yatırımları bu anlaşmayı beklemiş değillerdi. Daha 1958 sonunda Deutsche Bank'ın 100 den fazla Doğu, Orta ve Güney Afrika şirketinde hisse senetleri bulunmaktaydı. Aynı zamanda Almanya, Afrika'nın gelişimine hiç de uygun olmayan rejimleri desteklemekte sakınca görmüyordu. 1959 da bir yandan, ayakta kalabilmek için umutsuzca çırpınan Belçika Kongosu hükümetine büyük bir kredi açarken öte yandan Portekizlilere Angola'da kullanılmak üzere silâh satıyordu. 1963 Ekiminde Angola ve Gine'deki gerilla savaşları sırasında yaralanan Portekizli askerler Batı Almanya hastanelerinde bakım görmekteydi. Salazar hükümeti de böylelikle, savaş kayıplarının bir kısmını Portekiz kamuoyundan gizlemek fırsatını bulduğu için pek memnundu tabii.

Afrikalılar için sonuç meydandaydı: Yabancı aksiyonerler, bir sömürge veya yarı-sömürge rejimine dayandıkları takdirde yatırım yapacaklardır. Aksi takdirde, ekonomik yayılma zararlarına olacağından, memleketin gelişimini frenlemeğe çalışacaklardır. Politika plânında bu tavır, Afrikalı hükümetlerin "tedbirsiz denetlemeleri"in riskine girmeden statükoya bağlı kalmaları için yapılacak baskılar şeklinde kendini gösterecekti.

Sonuç olarak Afrikalılar, yabancı hükümetlerden gelen yatırım ve kredilere tercih hakkı tanımışlardır. Gün geçtikçe de bir devlet kapitalizmine doğru yönelmektedirler. Başlangıçta % 6 ya da 5 faizden aşağı borç vermeyi reddeden batılı hükümetler, Sovyetler Birliği'nin % 2,5 faizle kredi açması üzerine, faiz hadlerini indirmişlerdir. Afrikalı hükümetler, serbest teşebbüsü kısıtlayıcı tedbirler aldıkları takdirde, sermayesiz kalmaktan artık korkmamaktadırlar. Nötralizm, bu alanda da iyi etkisini göster-

miştir. 1962 yılında Gana, endüstri gelişimine yatırmak üzere Birleşik Devletler'den hem de Sovyetler Birliği'nden inanılmaz miktarda büyük krediler almayı başarmıştır. Bağımsızlığı su götürür hâlde olan Nijer (Nijerya değil) bile, Moskova ile bir kültür anlaması imzalamaktan çekinmeyecektir. Cüret sahiplerinin verdiği örnek, her zaman ve her yerde olduğu gibi, ürkeklerin de en sonunda gözünü açmıştır.

İdeal Devlet

İki-üç yıldan beri, ideal Afrika devletinin imajı yavaş yavaş beliriyor. Burada söz konusu olan, bölge ve kabile çerçevesini aşan bir siyasî birliğe sahip halk topluluklarının bütününü temsil eden tek bir partinin yönettiği devlettir. Bu devletin görevi, sosyal hizmetleri hızla geliştirmek ve sömürge ekonomisinden, kooperatiflere ve kamu yatırımlarına dayanan ulusal bir ekonomiye geçmektir.

Dış politika plânında bu ideal devlet, komşularıyla iyi ve anlayış içinde geçinecek, yabancı ülkelerle hiçbir anlaşma yapmayacak ve kendi öz kişiliğini büyük bir Afrikalı Kişilik içinde eritmeyi kabul ederek Afrikan'ın birliği için çalışacaktır. Bu devlet ayrıca, geleneksel bölünmelerini unutmak ve dünyanın arta kalan kısmına da açılmak görevindedir.

Bağımsızlık arefesinde Batı Fransız Afrikası Büyük Konseyi başkanı olan Gabriel d'Arboussier, 1958 de "Kıskanç ve cimri milliyetçiliğin vakti geçti artık" diyordu.

"Afrika'nın tarihi çoğu zaman, büyük ünitelerin tarihi olmuştur. Geçmişte sözü geçen bü-

tün Afrika Devletleri büyük, hattâ çok büyük tüler ve sayısız halkları barındırıyorlardı. Bu, Mali için olduğu gibi Songhay için, ve kıtanın başka bölgelerindeki öteki devletler için de geçerliydi. İşte biz, bu ortaçağ devlet kuruculanının fetih yoluyla yaptığını, federalizm yoluyla ve kendi rızamızla gerçekleştireceğiz."

Yeni Afrika devletleri bu hedefe ulaşmış olmaktan henüz uzaktır. Ama iki-üç yıllık bir zaman süresinde, bu amaca doğru hatırı sayılır adımlar attıkları da bir gerçektir. Separatizm (ayrılmacılık) ve şovinizm gene yaygın haldedir ama ikinci plâna düşmüştür artık. Bildiriler, demeçler ve siyasî slogonlar, gerici bir milliyetçiliğin etkisiyle değil, hümanist bir ruhla hazırlanmaktadır. Çağdaş Afrikan'ın değerliliğini ortaya koyan bir nokta da budur. Dolu geçen iki-üç yıl sonunda birliğin gene bir umut aşamasında kalmış oluşu, bu umudu ve bu umudun uyandırdığı coşkunluğu küçümsemeyi gerektirmez.

Sayısız ilerleme işareti görüyoruz. Nitekim birçok gözlemci, "kabile çatışmaları"nın kurbanı olan Uganda'nın bağımsızlığını elde eder etmez çözüleceğini ileri sürdüğü hâlde, separatist akımlarla ustaca mücadele eden başbakan Milton Obote, 1963 ortasında kesin başarıyı kazanmış olmakla övünebilmiştir. Obote'nin yönetimindeki Uganda Halk Kongresi, memleketin birliğe kavuşturulmasında büyük rol oynamış ve Baganda separatizmini etkisiz kılmayı becermiştir. Başbakan Obote'nin, ekonomik ve sosyal reformlar yoluna girip girmeyeceğini zaman gösterecektir. Şimdilik meydanda olan Uganda'nın yıkılmayıp ayakta kalabildiğidir.

Afrika birliğinin kurulması, belki de septiklerin sandı-

ğı kadar uzak değildir. Hattâ belki, siyasi gerçeklerin bilincine ermiş Afrikalıların çoğunluğu, daha şimdiden ve bugünkü yöneticilerin fikirlerine aykırı olarak, sadece Afrika birliğinin kendilerini ilerleteceğine inanmaktadırlar. Bu, benim kişisel duygumdur gerçi ama bugüne kadar bana bunun tersini gösteren hiçbir şeyle karşılaşmadım.

9

Engeller

Ama Afrikalılar da bütün öteki insanlar gibi daima akıllarıyla davranmazlar, şu son yılların basın haberlerine üstün körü bir göz atmak bunu kavramağa yeter.

"Kadınları ve çocukları dahil 29 Avrupalı, memleketimize resmî bir ziyaret yapmakta olan Gine Cumhurbaşkanına karşı terbiyesizlik ettikleri için, otellerini bir saat içinde terke dâvet edilmişlerdir". Bu Avrupalılar, Başkan Seku Ture Tanganyika'da kaldığı otelin holünden geçerken ayağa kalkmamışlardı, herhalde Başkan'ı tanıyamadıkları için.

Başkan Ture'nin Maliye bakanı, Konakri'de son görüşmemizden önce beni tam bir buçuk saat bekletti, sonra da özür dilemeğe bile lüzum görmeksizin ve adetâ istemeye istemeye on dakikasını verdi. Afrika'yı dolaşanlar kendi yaşantılariyle bilirler ki, bütün öteki milliyetçiler gibi Afrika milliyetçiliği de, çoğu zaman hastalıklı bir alınganlık şeklinde meydana çıkmaktadır. Yıllarca sürmüş bir ezilme

ve horlanmanın sonucu olan bu tavrı anlamak kolaydır ama doğru bulmak kolay değildir.

Öz saygısının doğurduğu bu çeşitten tepkiler, aslında daha derindeki bir hastalığın gösterileri olmasıydı bu kadar ciddî sayılmayabilirdi. Gerçekten de, sömürgeci kuvetler Afrika'yı terketmeden önce, Fransızların "muteber muhataplar" dediği (tek başına bu deyim bile meseleyi açıklamağa yeterli ya) bir seçkinler zümresi yaratmağa giriştiler. Amaçları, iktidarlarının devamını sağlamaya yarayacak "mutedil Afrikalıları köşe başlarına yerleştirmekti. Hastalığın asıl sebebi işte budur. Çünkü bu seçkinler zümresi genel olarak, bağımsızlıktan bu yana tamamıyla yıkılmıştır. Bunlardan bazıları ahlâkça bozulurken bazıları görevlerini yurttaşlarına zulmetme yolunda kullanmış, bir kısmı da Avrupalılarda örneğini görmüş oldukları bürokratik rutine kendilerini kaptırmıştır. Son bir parçası da, kişisel tutkularını doyurabilmek için kabile separatizmine başvurmuştur. Ve bu seçkinler zümresinin halkın gözünde büyük bir prestiji olduğundan sayısız Afrikalı bunları taklide başlamıştır. Bunun, bazan garip sonuçları olmuştur.

Afrikalıları tutan bir Fransız ekonomisti, René Dumont, geçenlerde şunları yazıyordu:

> "Afrikalı seçkin zümrelerin büyük çoğunluğu için bağımsızlık demek, Beyazlardan boşalan yeri alıp o güne dek sömürgecilere ayrılmış göz kamaştırıcı avantajlardan yararlanmak demek olmuştur. Yüksek aylık ve ödenekler, iyi döşenmiş güzel villalar, yöneticiler için saraylar, sayısız bir uşak ve hizmetçi takımı... Bütün bunlar hep Devlet bütçesinden ödenmektedir.

403'leri bağımsızlıktan sonra, Abican'da Chevrolet'ler, Yaunde'de Mersedesler kovalamıştır. Ayrıca bu arabalar, yoksul kişilerin dişlerini gıcırdatmalarını haklı çıkartacak şekilde, her 6 ayda bir yenilenmektedir..."

Bunun benzerlerine İngiliz Afrikası'nda da bol bol raslamak mümkündür.

1961 Mayısında, Kamerun'lu bir köylü R. Dumont'a "Bağımsızlık bize değil şehirlilere yaradı" diyordu.

"Afrikalılaştırma" da, çoğu zaman, yetkili yabancıların yerine fırsatçı Afrikalıları koymak şeklinde gerçekleşmiştir. Bu olay özellikle eski Belçika Kongosu'nda maksimum noktasına ulaşmış bulunuyordu. 1963'te Kongo'da sayısız Afrikalı için, görevlerini yapmaktan tamamıyla âciz olduklarından, bir mevkie değil de "bir aylığa yükseldikleri" söyleniyordu.

Şaşılacak bir şey yok. Aynı durumda Avrupa'da da sık sık raslanmıştır. Elinin altında bütün memlekette topu topu 17 üniversite diplomalı yerli bulunan Kongo hükümeti iki şıktan birini seçmek zorundaydı: Ya Belçikalıları alıkoyacak, ya da onların yerine kalifiye olmayan Afrikalıları getirecekti. Ayrıca, 1960 sonlarına doğru Belçikalılar ve müttefikleri İngilizlerle Amerikalıların etkisiyle, Kongo'da örgütlenmiş tek milliyetçi hareketin yıkılması da, yurt sevgisinin ortadan kalkmasına yol açtı. Kongolular "Gemisini kurtaran kaptan" diye düşünmeğe başladılar. Bundan ötürü onları kınamak zordur.

Yarı-Sömürgeci bir vasiliğin sürdüğü başka devletlerde de aynı sonuçlar meydana gelmiştir. René Dumont, eski Fransız sömürgelerinin bazıları hakkında şunları ya-

zıyor: "Bu ülkeler, bizim zararımıza yaşadıklarından, henüz yoksul olduklarının bilincine varamamışlardır. Bunların yatırımlarının ezici çoğunluğunu (Yukarı Volta'da % 86'sını örneğin) biz sağladığımız gibi bütçelerini denkleştiren de biziz..."

Nitekim, Gabon gibi yarım milyondan az nüfuslu küçük bir ülkede, parlamentonun 65 milletvekili vardır. Yani her Gabon milletvekili 6.000 seçmeni temsil etmektedir. Oysa İngiliz Parlamentosunun her üyesi ortalama 56.000 seçmeni, her Fransız milletvekili de aşağı yukarı iki mislini temsil eder. Üstelik, bir Gabon milletvekilinin aylığı bir İngiliz milletvekilininkinden üçte bir nisbetinde fazladır. "Cumhurbaşkanlığının, parlamentonun ve çoğu faydasız gezileriyle gabonlu bakanların, memleketin millî gelirine nisbetle mâliyetine gelince, 1788'de 16. ıncı Louis sarayının o zamanki Fransız millî gelirine nisbetle giderlerinden daha fazladır."

Siyasî sistemleri Avrupalı örnekler üzerine kurulu ülkelerde, hükümet, üyeleri biribirlerine bazan kabile bağlarıyla, çoğu zaman da bir karşılıklı yardım ve özel çıkarlar ağıyla bağlı bir oligarşi (zenginler ve seçkinler takımı yönetimi)'nin ellerindedir. Nitekim Gana'da da, ilk bağımsızlık yılları bazı kimselere hayatları boyunca hayal bile edemeyecekleri bir lüks getirmiştir. Daha önce hiçbir servet sahibi olmayan bir milliyetçi lider, beni bir gün evine yemeğe götürdüğünde; akıl almaz bir sefahatla karşılaştım Ne mutlu ki, o günden bu yana, Gana'da işler tamamıyla değişmiş durumdadır.

1963 balarında, Cezayir dergisi **Révolution Africaine**'in bir röportajcısı, Gérard Chaliand, Başkan ile yediği bir öğle yemeğini şöyle anlatıyor:

"Masada beş ya da altı kişiydik: Merkez komitesinden bir üye, bazı Gineli büyükelçiler, Dışişleri Bakanı... Dâvetliler kalkmağa hazırlanırken Seku Ture, Merkez Komitesi arkadaşına:

— Arabanız yanınızda mı? diye sordu.

— Hayır, Başkanım.

— Öyle ya, unuttum: Arabanızı satmış, parasını da bankaya yatırmıştınız.

— Sizden bir şey saklamanın imkânı yok, Başkanım."

Başkan, bu kısa konuşmayı şöyle yorumluyor:

"İdare sistemindeki bu türlü sakatlıkların çok çeşitli sebepleri var. Herşeyden önce de ekonomik güçlüklerimizi söylemek gerekiyor. Öyle kimseler var ki, durumu bir türlü kavrayıp ona göre davranamıyorlar. Bunların gözünde, bağımsızlık bir aşama olmaktan çıkmış, ulaşılmış bir amaç, yani yolun sonu hâline gelmiştir. Siyasî bağımsızlık yetmez, iktisadî bağımsızlığımızı da kazanmamız gerekiyor. Bazı parti üyelerimiz için bağımsızlık, eski sömürgeciden boşalan yeri alma fırsatı sayılmıştır."

Ama, gene Bşkan Ture'ye göre, partinin altıncı kongresi:

"Siyasî eğitimi sağlamlaştırarak, pratik kollektif görevleri bütün seviyelerde belirleyerek, kritik ve otokritik'i yerleştirip yaya-

rak, ve özellikle de, aşağı kademenin iktidar adamları üzerindeki kontrolunu sıkılaştırarak, devrimci dönemin kapılarını açacaktır."

Bundan bir süre önce, radyoda yaptığı ünlü bir konuşmada Başkan Nkrumah, lükse düşkünlüğü mahkûm etmiş, ulusal servetlerin kötüye kullanılmasına karşı ateş püskürmüş ve kamu ahlâkında bir temel reform gereğini savunmuştu.

Ama bütün bunlar sabahtan akşama başarılacak işler değildir. Bununla birlikte bazı istisnalar da vardır. Tanganyika hükümetinin aldığı ilk tedbirlerden biri, bakanların yıllığını 3.100 İngiliz lirasından 1.800'e düşürmek olmuştur. Başbakan Nyerere'nin en önemli kararlarından biri de (Nyerere bugün Başkan'dır), imtiyazlı hâle gelmeyi uman "kadrolar"a örnek olmak üzere mevkiinden vaz geçip milliyetçi hareketin temeldeki örgütüyle kendisinin uğraşmasıdır.

Bir başka engel de, "kabilecilik"tir. 1963 Mayısında Kenya'da, ilk demokratik seçimler yapıldı. Ekonomik durgunluk içinde yüzen, zengin maden kaynaklarından yoksun, üstelik de işsizlik ve gizli işsizlik altında ezilen bu 8 milyon nüfuslu küçük ülke, iki merkez kamarasının 151 sandalyesi için 715 adayın ve 7 bölge parlamentosu için de 185 üyenin masraflarını karşılama yükü altında bırakıldı.

Bu demektir ki Kenya sadece 8 parlamento ve hükümetin masraflarını değil, aynı zamanda sekizer polis, sınır bekçisi, adalet mekanizması, vb. teşkilâtının giderlerini de karşılamak durumundadır. Bu sistem içinde sekizle çarpılacak olan hısım-akraba kayırıcılığından hiç söz etmeyelim. Dumont, bugün idareciliğin bazı eski fransız sömür-

gelerinde belli bir gelir kaynağı, hattâ bir endüstri hâline geldiğini yazdığı vakit Dahomey'in bütçe giderlerinin % 60'ını memur aylıkları teşkil ediyordu. Bu durum Kenya için fazlasıyla geçerlidir. Anlaşılmaktadır ki Kenya, ulusal gelirinin büyük bir kısmını idare mekanizması ve parlamentolardaki mevkileri çoğaltmakta kullanılacaktır.

Kenya'nın, yeni bakanların etkisiyle hafifleyen bu "balkanlaşma"sı kısmen, ama sadece kısmen, Avrupalılar tarafından kışkırtılmıştır. Bunun belli başlı sorumlusu, kabilecilikle birlikte bir siyasî parti, Demokratik Afrika Birliği'dir. Bir İngiliz gözlemcinin pek doğru olarak belirttiği gibi:

> "Burada da, bütün tarihi doğuran bir temel beşerî çatışma içinde iki ana prensip karşı karşıya gelmiştir; Bir yanda ilerleme, risk, bireysellik ve mücadele prensibi; öte yanda ise gerileme, muhafazacılık, camiacılık (kollektivite) ve kökleşme. Bilinç bilinçsizliğin, erkek kadının, mızrak yüregin karşısında mücadele etmektedir burada. Seçim diliyle konuşacak olursak, merkezî Devlet fikrine karşı çıkan, kabiledir, etnik ailedir. Bütün Afrika bununla paramparçadır işte."

Demek ki, Avrupalılar "hükmetmek için bölmek gerekir" formüllerini uygulamaktan vaz geçip kışkırtmamış olsalardı bile, gene de kabileciliğin önemli bir rolü olacaktı. Bağımsızlığı çoğu zaman bir gevşeklik, geleneklere sığınarak yeni güvenlik arama eğilimi izlemiştir.

Bu tavrı çeşitli açılardan açıklayabiliriz. İlk olarak,

sömürgelik çağının uzun kişiliksizliğinin tepkisi olan bir etnik kimlik özlemi. Sonra, akrabalık bağlarının ve mahallî geleneklerin gücü. En sonra da, şeflerin öteden beri dine dayanan otoritesinin sürüp gelmiş oluşu. İnsanlar kırallarına Tanrı'nın bu yeryüzündeki temsilcisi gözüyle bakıyorlarsa, ona karşı çıkmaları iki kere güçleşir. Oysa, tanrısal krallık fikri, bazı bölgelerin günlük hayatındaki yerini bugün de korumaktadır. Buganda'ların Kabaka'sı tıpkı Kraliçe Elisabeth gibi, Kilise'nin de şefidir. Ama bu dinsel fonksiyon, çoğu İngilizlerin gözünde artık pek bir şey ifade etmediği hâlde, Afrikalı Kralın kulları için her gün elle dokunulur etkiler şeklinde meydana çıkar. Gerçekte mesele, daha da karmaşıktır. Bana öyle geliyor ki Avrupalılar, Afrikalının geleneksel hiyerarşiler karşısında duyduğu saygıya gereğinden fazla önem veriyorlar. Demek istiyorum ki, Afrikalı halkların çoğunluğu, fikirleri sorulmuş olsaydı rejimlerinin değişmesinden yana çıkarlardı. Şu son yıllarda hemen bütün ülkelerde kabilecilik, gelişmesini büyük ölçüde, sömürgelikten kurtuluş şartlarına borçlu olmuştur.

Gerçekte, milliyetçi entellektüellerin de kabûl ettikleri gibi, iktidarın bu balkanlaşması, merkezci olmaktan çıkması, bazan kaçınılmaz bir zorunluk olmuştur. Sömürgeci kuvvetlerin vasiliğinden sonra da devam eden eski devletlerde kralın etkisi, halâ çoktur. Uganda'da ve Nijerya'da bunun örneklerini görmüştük. Ama bu durum, on dokuzuncu yüzyıl boyunca savaşmış olan büyük halkların yaşadığı bütün ülkeler için doğrudur. Örneğin Kenya'nın bazı bölgeleri için. Bütün bu memleketlerde kabilecilik, kolay kolay çözüleceğe benzemeyen ciddi bir problem hâlinde bugün de ortadadır.

Ama çok eski rekabetlerin kalıntısı olan bu çatışmalar, sömürgeci kuvvetler tarafından alevlendirilmiştir.

Bundan ötürüdür ki, bugün bu çatışmaların siyasî etkisini değerlendirmek güçtür. Belçikalılarla müttefikleri Kongo'da kuvvetli bir merkezci hükümet fikrini bütün gücüyle desteklemiş olsalardı, 1960-1962 arasındaki kabile savaşları ya hiç patlak vermez, ya da şüphesiz bu kadar hunharca geçmezdi. Uzun süreden beri memleketin politikasına hâkim olan Kenya'daki Avrupalılar, Nairobi'de kuvvetli bir hükümetin yerleşmesini gerçekten istemiş olsalardı, 1962'de, yani bağımsızlıktan önce hazırlanmış olan anayasa, memleketi herhalde balkanlaştırmayacaktı.

Kenya, birçok halkı barındırmaktadır. Tanganyika, daha da çok. Ama Tanganyika, bu kabilecilikten habersizdir. Memleketin kuzeyinden gelmiş memurların güneyi, güneyinden gelenlerin de kuzeyi idare ettiğine sık sık raslanır.

— Evet ama, sizin birleşmiş bir millî hareket yaratma şansınız olmuştur.

— Doğru ama eksik. 'Bizim asıl şansımız, memleketimizin can evinde, öteden beri büyük iktidara sahip önemli bir Avrupalı azınlığın bulunmaması olmuştur. Kenya'nın durumu budur çünkü. Ve işlere biraz yakmdan bakacak olursanız, Kenyalı Avrupalıların olanca güçleriyle kabileciliği destekleyip kışkırttıklarını farkedersiniz. Niçin mi? Sebebi belli."

İktidarlarını ve imtiyazlarını yitirmek tehlikesiyle karşılaşan Avrupalıların böyle bir tepki göstermesi normaldir. Bugün bu tepkinin bir başka örneğini de Güney Afrika'da görmekteyiz. Afrikaner Millî Partisi, orada da, Bantustan adını verdiği ve bir takım bölge veya kabile ayrılıkları üzerine kurulu küçük Devletler yaratarak zaman kazanmakta ve milliyetçi kuvvetleri bölmeyi tasarlamaktadır.

Fransız Afrikası da aynı durumu yaşamıştır. Şefe ve-

ya kabileye karşı dürüstlük prensibi, Fransızlar sömürgelerini İngilizlerden daha direkt biçimde İdare ettiklerinden, sarsılmış ve ayakta kalmakta bayağı zorluk çekmiştir. Yani sömürgeciler, geleneksel hiyerarşileri parçalamak, hattâ yok etmekten çekinmemişlerdir. Ture'nin yönettiği Gine milliyetçi hareketinin Futa-Calon'daki Fransız dostu şeflerden yakasını kolayca sıyırabilmesinin sebebi budur. Gerçekten de, şeflerinin Fransızları tuttuğunu bilen bu bölge ahalisi, milliyetçi hareketin demokratik şekilde seçilen köy komitelerinin ardından gitti. Gene bu sebepten ötürüdür ki bir süre Sudan'da (bugünkü Mali) Sudan Birliği aynı sonucu elde etti. Fransızlar, şefleri otoritelerinin temel direkleri olarak kullanmaktaydılar, ama bu direkler "işbirliği"nin divikleri tarafından kemirilmekte gecikmedi.

İstisnalar bile bu kuralı doğrulamaktadır. Cibo Bakari'nin Savaba ((Hürriyet) Partisi, Nijer bölgesi parlamentosunda çoğunluğa sahip olduğu hâlde, Başkan de Gaulle tarafından 1958'de düzenlenen referandumda bağımsızlık için çalıştığından devrildi, çünkü şeflerin Nijer'de halâ büyük siyasî etkisi vardı. Ama bu siyasî kuvvet onlara Fransızlarla anlaşmış olmalarından geliyordu ve bu şefler de, tıpkı öteki ülkelerde olduğu gibi, imtiyazlarını koruyabilmek için yabancılara dayandıklarından, politik bağımsızlığa karşı idiler. Fransa, bu memleketi şefler sâyesinde elinde tutabilmiştir. Nijer bugün bağımsızlığını kazanmış durumdadır ama kendi kaderine komşusu Nijerya gibi hâkim olduğu söylenemez.

Senegal'in durumu daha karmaşıktır. Fransa'ya uzun zamandan beri bağlanmış olan bu memleketin Fransız Afrikası'nda ayrı bir yeri vardır. Daha 1914 yılında Fransız Parlamentosu'nda Senegal'in bir milletvekili bulunuyordu ve şehirli Senegallilerin çoğu da iki yıl sonra Fransız yurt-

daşlığım elde ettiler. Bununla birlikte Senegal, daha hafif bir şekilde de olsa, modern milliyetçilikle geniş müslüman derneklerinin mahallî şefleri olan büyük marabut'ların temsil ettiği geleneksel şeflik düzeni arasındaki mücadeleye yabancı kalamamıştır.

Bu enerjik adamlar, bugün de, statükonun korunması yolunda belirleyici bir rol oynamakta ve tabii Fransızlar tarafından da desteklenmektedirler. Senegal hükümetinin Afrika sosyalizminin değerlerini övdüğü 1961 yıllarında bile, Mürid Derneği'nin şefi köy okul ve dispanserlerinin yapılmasına karşı çıkıyordu ve bir Fransız yazarı, Mürid şeflerinin toprakları üzerinde bir yarı kölelik düzeninin sürmekte olduğunu söylerken mübalağa etmiş sayılmazdı.

Senegal ile Sudan, Mali Federasyonu olarak birleştikten sonra, yöneticileri arasında baş gösteren fikir ayrılıkları yüzünden ayrılmakta gecikmediler. Mali'de şeflerin saltanatı yıkılmıştı, ve memleketi yöneten kitle partisi sosyalist bir program uygulamak kararındaydı. Senegal ise, Parlemanterlerinin iri demeçlerine rağmen henüz, gelenekleri savunan şeflerin ve mezheplerin egemenliği altındaydı.

Bize bunun başka bir örneğini de Fas'ın yakın tarihi sunmaktadır. Fransızlar, Sultan Muhammed Bin Yusuf'u bağımsızlık partisi İstiklâl'i inkâr etmeğe zorlayamamışlardır. Memleketinin uzun zaman egemen bir devlet olduğunu unutmamıştır Sultan. Ve İstiklâl Fransızlar tarafından kapatıldığında, hiç değilse sembolik bir şekilde, partinin yerini Sultan almış ve bunun için de önce Korsika'ya, sonra da Madagaskar'a sürülmüştür. Bu, Sultan'ın yerine Ben Arafa adlı bir kuklayı getiren Fransızlar için sonun başlangıcı olacaktır. Sultanlarına geleneksel bağlarla bağlı olan Faslılar, kuvvete boyun eğmeyerek milliyetçilerle

birleşecek ve 1953 yılı sona ermeden silâhlı direnmeyi başlatacaklardır.

Fransızlar bunun üzerine alışık olduğumuz metodlarına başvurarak iktidarlarını kabileciliğe dayandırmayı denemişler ve Atlas dağlarındaki berber şefleriyle anlaşma yoluna gitmişlerdir. Bu şeflerin en önemlisi, "Marakeş Paşası" denilen El Glavuy idi. El Glavuy ve taraftarları Fransızlar tarafından, berber geleneklerine bağlı ve "Arapların boyunduruğu'ndan kurtulmağa azimli kimseler olarak tanıtılmıştır. Ama olaylar onları yalancı çıkartacaktır. Rabat'taki sarayından 18 aydır dışarı çıkmağa bile cesaret edememiş olan kukla Ben Arafa, 1955 sonunda Tunca'ya kaçmış ve ayaklanma tehdidi karşısında dayatamayan Fransızlar, Sultan Muhammed'i geri getirmek zorunda kalmışlardır. Ya El Glavuy? Profesör Massignon'un bir gün bana dediği gibi, bu "kerhane ağası", Sultan,a ve İstiklâl'e karşı çıkmayı göze alamayacak ve, zaten hiçbir zaman bir şevk gösterememiş olan berber kabileciliği de onunla birlikte yitip gidecektir.

Sömürge yönetimi Fas'ta, kendi tarihine sadık kalmasını bilen bir geleneksel krallık tarafından yenilmiştir. Ama işte bu geleneksel iktidarın büyük gücünden ötürü de, milliyetçi hareket bağımsızlıktan sonra birliğini koruyamayacaktır. 1959 başlangıcında, hareketin El Mehdi ben Barka tarafından yönetilen sol kanadı, gericilikle suçladığı İstiklâl hükümetinden çekilecek ve Hal Kuvvetleri Millî Birliği'ni kuracaktır. O günden bu yana memleketin iç politikası, U. N. F. P. 'nin sol kanadı ve müttefikleriyle Muhammed bin Yusuf'un oğlu Kral II. Hasan arasındaki çatışmanın sahnesi olmuştur. Sonunda da, 1963 Temmuzunda, kraliyet polisi, muhalifleri tevkif etmeğe başlayacak ve aynı yıl içinde Fas, bir mutlakiyet rejimi hâlini alacaktır.

Cezayir'de ise, geleneksel şefler sömürge işgâli sırasm-

da eriyip gitmişlerdi. Fransızlar bir yerli burjuvazinin yetişmesini önlemiş, olduğundan, ortada birkaç muhafazakâr müslüman ulusuyla bir avuç zengin toprak ağası vardı. Bu kategorilerin ikisi de, birer siyasî kuvvet olmaktan uzaktılar. Fransızların Cezayir'i Fransa'nın ayrılmaz, kopmaz bir parçası diye görmek inadı karşısında, milliyetçilik için tek çıkar yol ayaklanma idi. 1954 yılında önce girişilen sayısız ayaklanma teşebbüsleri felâketle sonuçlandı ama o yıl başlıyan büyük mücadele, yedi yıllık bir direnmeden sonra, en korkunç şiddet ve bastırma tedbirlerine rağmen başarıya ulaşacaktır. Cezayir 1962'de, Millî Kurtuluş Cephesi (F. L. N.)'nin yönettiği bağımsız bir cumhuriyet olmuştur.

Bütün bu verdiğimiz örnekler göstermektedir ki kabilecilik çeşitli şekillerde meydana çıkmakta ve oynadığı siyasî rol de, her zaman değilse bile çoğu zaman, sömürgeci kuvvetlerin bağımsızlıktan önceki tavrına bağlı olmaktadır. Ama kabileciliğin gene de belirli bir önem taşıdığı söylenebilir, Çünkü bugün karşımızda bir yalancı kabilecilik vardır, bir de gerçek kabilecilik. Ve bu sonuncusunun gelecek yıllardaki etkisi, bir yeni toplumun kurulmasında atılacak ileri adımlara iyiden iyiye bağlıdır.

Seçilecek yol

Uzun süreli tahminlerde bulunmak boşunadır. Çünkü Afrika'nın geleceği, şimdiden belirlenmesi güç bir takım baskılara bağlıdır. Ama bugünden kesinleşmiş bir nokta varsa o da, asıl baskının, işlerin şimdiki durumuyla her geçen gün biraz daha yetinemez hâlde olan kamuoyundan gelecektir. Halkın bu baskısının gittikçe büyüdüğünü şu sözler meydana çıkarmaktadır: "Yöneticilerimiz anlasınlar

ki, biz onları bugünkü yerlerine, kendi kişisel tutkularını doyursunlar ve kocaman Kadillak arabalarda kibarlar gibi giyinip dolaşsınlar diye koymadık... Fırsatçılar ve bencil-ler ortadan çekileceklerdir." Aynı protestoya, daha dolaylı biçimler altında bütün kıtada raslanmaktadır. Bu konuda benim yapabileceğim en faydalı iş, Afrika kamuoyunun yöneldiği belli başlı eğilimleri açıklamak olacaktır. Bu eğilimler dört tanedir.

İlk eğilim, iktidar meselesini, politik aksiyonu bir tek organizasyonun, bir "yeni baştan kurma" hareketi hâline gelen bir "kurtuluş hareketi"nin ellerinde toplayan bir tek parti yoluyla çözme eğilimidir. Yöneticiler, bu eğilimin gücünü gün geçtikçe biraz daha kavramaktadırlar. Sardauna Sokoto, 1962 sonlarında Nijerya hakkında şunları söylüyordu: Bugünkü duruma bakarak, bir ortak hükümet kurulmasına karşı bölgesel muhalefetin gittikçe zayıfladığını söyleyenler aldanmış sayılmaz...."

İkinci eğilim, sosyal ve ekonomik gelişim meselesini, angaje ülkelerde sosyalizme çalan bir Devlet kapitalizmi sistemiyle çözmeğe yönelmektedir. Üçüncü olarak, soğuk savaş karşısında Afrika, az çok kesin bir nötralizme kaymıştır. Son olarak da, Afrikalı devletler arasındaki ilişkilerin çözümü konusunda bugünkü eğilim, kurumlarm ve politikaların birleştirilmesi yönündedir.

Bağımsız Afrika uygarlığının ne olacağını kestirmek için vakit henüz pek erkendir. Ama bugünden belli olan, yarınki iklimin şovinizme, hoşgörüsüzlüğe ve savaşçılığa genellikle yer vermeyeceğidir. Bu noktada, bazı örneklerin şu iddiamızın tersini isbat eder nitelikte olduğunu belirtmeliyiz. Beyaz ırkçılık, Güney Afrika'da görüldüğü gibi, bazan bir siyah ırkçılığın doğuşuna yol açmıştır. Ama bu Afrikalı ırkçılık duygusu, Avrupalıların bizleri inandırmak istedikleri kadar yaygın değildir. Nitekim, Niyasa-

land'da Malavi Kongresi Partisi bir Avrupalı katliâmı hazırlamakla suçlanmış, ama İngiliz yargı organlarının araştırması sonunda bu iddianın temelsiz olduğu ortaya çıkmıştır.

Bir İngiliz gazetesinden aktardığımız şu pasaj, böyle şovinizm ve şiddet suçlamaları karşısında aldanışa kapılmaktan sakınmamız gerektiğini göstermektedir:

> "Niyasaland'daki son seçim kampanyası sırasında İngiliz basınının bir kısmıyla Parlamentodaki muhafazakârlardan bir grup, Dr. Banda'nın Malevi Partisi'ne karşı, bu partinin rakiplerinin evlerini ateşe vererek terör yarattığı iddiasıyla, şiddetli bir kampanya açmışlardır. Bu kampanya kısa zamanda o kadar alevlenmiştir ki (o sırada Orta Afrika Federal başbakanı olan) Sir Roy Welensky bu yüzden seçimleri ertelemekten bile söz edebilmiştir.
>
> Söylendiğine göre en ciddi olay, Sir Roy Welensky'nin Federal Birleşmiş Parti'sinin mahallî seksiyon başkanı olan bay Şijalo'nun eviyle birlikte iki evin daha ateşe verildiği Mbobo'da geçmiştir. O zaman Dr. Banda'nın taraftarı bilinen iki kişi bu yangınlardan sorumlu tutularak yakalanmış ve içlerinden genç olanı da on iki değneklik bir falaka cezasına çarptırılmıştı.
>
> Söylendiğine göre en ciddi olay, Sir Roy adalete yalan söylemekten yakalanmış ve 18 ay hapse mahkûm edilmiştir. Şijalo ayrıca, Federal Birleşmiş Parti'nin iki başka üyesiyle birlikte kendi evini kendi ateşe vermekten de suçlanmaktadır. Malavi Partisi'ne karşı suçlamala-

ra büyük yer veren gazetelerin, bu gerçeklere aynı önemi vermekten kaçınmaları son derece üzücüdür. Haksız yere dayak yiyen delikanlı, on İngiliz lirası tazminat alacaktır."

Avrupalıların bağımsız Afrika ülkelerinde, kırıcı ve öfkelendirici davranışlarla karşlıaştıkları şüphe götürmez. Ama ne olursa olsun, Guardian gibi ağırbaşlı bir gazetenin "Afrika henüz kıtayı bir bir ırk savaşmaları meydanından daha başka türlü göz önünde tutan yeni bir yöneticiler kuşağını yetiştirecek kadar vakit bulamamıştır." diye yazmasını anlamak güçtür. Olaylar bu iddiayı çürütmektedir: Cezayirliler zaferi kazandıktan sonra Fransızları kılıçtan geçirmiş değillerdir, bağımsızlıklarını elde eden Batı Afrikalılar sayısız beyazla işbirliği yapmakta devam etmişlerdir, kurtuluştan sonra Doğu Afrikalılar Avrupalıların dostluğuna yüz çevirmemişlerdir. Kenya'daki "Mau Mau" isyanı sırasında tam on dört toplama kampında yedi yıl geçiren ve her türlü işkence ve hakarete uğrayan Kariuki, "Yarının yeni Kenya'sı bir intikam ruhuyla lekelenmeyecektir." diye yazmaktan çekinmemektedir. Ve Kariuki'nin kitabına yazdığı önsözde Dr. Margery Perham, siyah liderin "kendisine işkence eden Afrikalı ve Avrupalılara karşı art düşüncesiz bir barış isteğiyle" hareket ettiğini belirtmektedir. Bugün Afrika'ya sağlıklı ve umut verici bir hoşgörü iklimi hâkimdir.

Ama gelecekte birtakım tehlikelerin gizli olduğu da unutulmamalıdır. Tek parti sistemi, izlenecek politikanın iyi olmasını garantilemez. Bu sistem, bugün bazı ülkelerde olduğu gibi, geniş ve demokratik bir temele dayanırsa -halkın desteğini sağlamış olan hükümet, cüretli ve tutar-

lı tedbirler almağa yönelebileceği için- sosyal ve ekonomik dönüşümü kolaylaştıracaktır. Ama bu sistem, görevine ihanet eder veya kendisine yapıcı bir ideoloji bulmazsa, fikir ve çıkar çatışmaları baş göstermekte gecikmeyecektir. Hükümet bu çatışmaları hızla çözmediği takdirde, hareket kaabiliyeti felce uğrayacak ve bundan doğacak durgunluk, memnuniyetsizliği daha da arttıracaktır. Ya da iktidardakiler kendilerini savunmak için tedbirler almağa koyulacaktır ki, bu tedbirlerin genellikle demokrasinin sonu demek olduğunu artık biliyoruz. Yani Afrika'ya diktatoryayı getirecek olan, tek parti sisteminin kendisi değil bu sistemi toplumu değiştirmek için kullanmada gösterilecek kaabiliyetsizlik olabilir. Bonapartizm (Napolyon Bonapart'ın diktatörlük sistemi) tehlikesini yaratan, ilerleme değil hareketsizliktir. Bunu anlamak için bugün çok partili sistemlerin yürürlükte olduğu memleketleri incelemek yeter. Yeniden söylemek gerekiyor: Gerçek demokrasi ancak, rejimin yeni bir toplum kurma yolunda gerçek adımlar attığı yerde vardır. Bugün hemen bütün Afrika'yı canlandıran daha iyi bir hayat isteği göz önüne alınırsa, memleketi yeni baştan kurmakta güçsüzlük gösteren bir rejimi hiçbir şey (ne partilerin sayısı, ne de parlemanter kuralların karmakarışıklığı) devrilmekten kurtaramaz. Asıl tehlike, Latin Amerika'da olduğu gibi, bir grupun iktidarı kampanyası ve bir ikinci grup kendisini oradan itip defedinceye kadar da iktidarda çöreklenmesidir. Ve bir de bu grup, Liberya'daki **True Whig Party**'nin geçmişte yaptığı gibi, statükoculuğa saplanırsa, o zaman memleket durgunlukta da kalamıyacak ve gün geçtikçe ağırlaşan bir yoksulluk çemberinin içine yuvarlanacaktır.

Dahası var. Devlet kapitalizmi de ekonomik gelişimi garantilemeğe yetmez. Unutmamalıdır ki bu kapitalizm bazan bir azınlığın çıkarları yolunda işletilmiştir. Nitekim,

Mussolini İtalyasında bazı temel endüstrilerin millîleştirilmesi, özel sektör yatırımlarının verimini arttırmağa yaramıştır. Bugün de, rejim demokratikleştirilmedikçe, Mısır'ın bu türden bir diktatorya hâline gelmesi mümkündür. Devlet kapitalizmi, Afrika için kaçınılmaz bir yoldur. Ama bu sistem, bir küçük azınlığın değil de bütün ulusun çıkarlarına hizmet ettiği takdirde başarı sağlayacaktır. Sonuç olarak, rejimin dirilik kazanabilmesi için, özel sektörün, yani bugünkü durumda yabancı özel yatırımlara ortak küçük yerli kapitalizmin, hükümet kontrolu altındaki kamu sektörünün hâkimiyeti altında bulunması şarttır.

Bize gelecek hakkında haber verecek işaretleri bu yanda aramak gerekir. Önemli olan, iktidarın nasıl kullanılacağıdır. Demokrasi oyunu, çok partili bir parlemanter sistem tarafından kolaylaştırılamayacağı gibi "kişilerin putlaştırılması' 'teşebbüsleriyle de güçleştirilemez. Örneğin Gana'da bazı kendini bilmezlerin küçük çocuklara "Nkrumah hiç ölmez, Nkrumah hiç aldanmaz" türünden sloganlar öğretmelerinin önemi yoktur (zaten çocukların böyle safsatalara inanmadıklarını da biliyoruz). Önemli olan, Başkan Nkrumah'la hükümetinin, sömürge krizini çözmek için neler yaptıklarıdır. Tıpkı bunun gibi, Nijerya'da gelecek hakkında kesinliğe götürecek olan, Coker Komisyonun'un açığa çıkardığı rüşvet ve ihtilâs skandalları değil, yöneticilerin memleketi yeni baştan kurmak için bir birlik hareketi yaratma kaabiliyetidir. Özetlemek gerekirse, gerçek mesele milliyetçi hareketlerin sosyalist bir ideale dönük kitle partileri hâlinde sürüp sürmeyeceklerini bilmektidr.

"Kişilerin putlaştırılması'nın gerçekten tehlike olduğu memleketler içinse, durum ciddidir. Çünkü putlaştırma diktatörü yaratmaz, diktatör putlaştırmayı yaratıp getirir. Afrikalı bağımsız bir ülkede bir diktatör iktidarı ele

geçirmiş olaydı, hiç şüphesiz, dünyanın her hangi bir başka ülkesinde olduğu kadar zararlı bir "kişiliğini puptlaştırma" düzeni kurardı. Bu konuda bizde kaygı uyandıran ülkeler de, ekonomik ve sosyal durgunluğun hüküm sürdüğü ülkelerdir.

İlerici Devletlerde bazı insanlara karşı büyük saygı ve bağlılık gösterilerinde bulunulması, sömürgelik geçmişinin bazı kalıntılarını unutma aracı olarak anlaşılmalıdır. Nitekim daha geçenlerde Darüsselâm Belediye meclisi 85 sokağın adını değiştirme kararı almıştır: "Queens Close, Queensv Drive, Royal Close... yerine bundan böyle Kenyatta Drive, Kimathi Road, Kaunda Drive, Banda Close, Touré Drive, Ghana Avenue... denilecektir." Ama bundan ötürü, kendini bilen hiç kimse Tanganyika'da bir "kişilik putlaştırması" başladığını düşünemez.

Demek oluyor ki ana mesele, sosyo-ekonomik krizin ve sömürgelikten kurtuluşun ortaya çıkardığı iktidar probleminin -bir parlemanter demokrasi veya tek parti bürokrasisi yoluyla değil de de halkçı ve demokratik bir sistemle hangi ölçülerde çözülebileceği meselesidir.

Bugünkü bütün problemlerin merkezinde bu fikir bulunmaktadır. Örneğin, köylülerin gönüllü olarak bu işe katılması sağlanmadıkça, her türlü ilerlemenin hareket noktası olan tarımı geliştirmek için dünyanın parasını harcamak boşunadır. Traktörlere, eğitmenlere, kimyevî gübreye verilen paranın savurganlık olmaması bütün bunların geleneksel metotları değiştirebilmesine bağlıdır. Ama bu da herşeyden önce, kendi görenekleri içinde hâlâ hapis duran köylüler tarafından bütün bunların kabul edilmesine bağlı kalmaktadır. İnsanların bir değişiklik zorunluğunu duyması için, bağımsızlık davasıyla sosyal-ekonomik kalkınma fikrinin kafalarında ilişik olması gerekir.

Bu ilişki, okullarla üniversitelerin gelişimi ve endüstrinin kurulması konularında da geçerlidir. Bütün bunlar, ancak gelişip yayılmaya dayanan bir siyasî iklim, yani Afrika'da, bir sosyal yenilenme havası içinde verimli olabilir çünkü. Böyle bir atmosferi yaratmak için de, demokrasinin "hızla işlemesi" şarttır. Parlemanter kombinezonlar veya parti rekabetlerine burada yer yoktur.

Rusya tarihi bize bu konuda iyi bir örnek vermektedir. Serflik sisteminin kaldırılması nasıl Rusların çoğunluğunu yoksulluktan kurtarmağa yetmediyse, siyasî bağımsızlık da Afrikalıların çoğunluğunu kurtarmağa yetmiyecektir. (...) Afrika'nın ihtiyaç duyduğu yeni sosyal ve ekonomik yapıların nasıl gerçekleşeceğini henüz bilmiyoruz. Şimdilik bildiğimiz, siyah kıta yoksulluktan kurtulmak istiyorsa, böyle bir yenilenmenin şart olduğudur.

Yeni-sömürgecilik kavramı işte burada işin içine girmektedir. Gerçekten de, Batı dünyasının düşmanlığı nasıl Rusya ve Çin'deki devrimci hareketlerin sağlamlığını garantilediyse, aynı Batı dünyasının dostluğu ve bazı şartlarla Afrika'ya yardımı siyah kıtadaki yenilenme hareketlerini yavaşlatabilir, hattâ önleyebilir.

Oysa Afrika iki şıktan birini seçmek zorundadır: Ya az çok maskelenmiş bir statüko, ya da köklü bir dönüşüm. Ve bu dönüşüm de gerçekten köklü olmak zorundadır, çünkü bağımsız ülkeler "serbest teşebbüs" sistemini yakın bir gelecekte geçmeyi tasarlayacak kadar iktisaden kuvvetli olmaktan henüz pek uzaktır. Afrikalıların, bir vakitler sömürge olan ve kapitalist aşamayı yaşamadan "atladıklarını" ileri süren ülkelere bu derece ilgi duymalarının sebebi budur. Birleşmiş Milletler Teknik Yardım Konseyi başkanı David Owen'in geçenlerde Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nin "kapitalist aşamayı atlayarak feodalizmden sosyalizme geçtiğini" ilân edişi Afrikalıların

gözünde alabildiğine önemli olmuştur. Bu, Afrika'nın aynı metodları kullanmak istediği anlamına gelmez, bir sömürge toplumunun yeni baştan kuruluşu konusunda esinlenebileceği pratik bir örneğe büyük ilgi duyduğu anlamına gelir. Afrikalıların özellikle Çin'i ve Sovyetler Birliği'nde eski Orta Asya sömürgelerini dolaşıp incelemek isteyişlerinin sebebi budur. Bu ülkelerin geçmişlerindeki kölelikten kurtulup kurtulmadıklarını, kurtuldularsa bu işi nasıl başardıklarını gözleriyle görmek istemektedir Afrikalılar. Ve Afrikalı nötralizm taraftarlarının (ki önemli ve etkili olanlar da sadece bunlardır) "seçme hürriyeti" nden anladıkları işte budur. Her türlü komünist fikirlerden bağımsız olarak (zaten komünizm onların bugünkü meselelerinden çok uzaktır), statükonun devamını sağlayan her türlü Batı yardımına karşı Afrikalılar gün geçtikçe biraz daha kesinlik ve kararlılıkla cephe almaktadırlar. Buna karşılık, çıkar gözetmeyen bir yardımın, geçiş dönemini aşmada onlara büyük çapta yardımcı olacağını bilmekte ve bu türden yardımları sağlayabilmek için de durmadan çaba göstermektedirler.

Demek ki, Afrika'da gerçek bir demokrasinin yerleşmesi temel yapılarda meydana gelecek bir devrime bağlıdır, ve bu devrim geciktikçe Afrika ülkeleri otoriter hükümetler aramağa başlayacaklardır. Ama bu meselenin asıl çözümü bir başka büyük problemin çözümüyle yakından ilgilidir. İnsanların ortalama hayat seviyesinin (belki Gana hariç) Portekiz gibi yoksul bir Avrupa ülkesinden daha aşağı olduğu bir yığın küçük Devlete bölünmüş bir Afrika'da, kelimenin tam anlamıyla bir sosyal yenilenme mümkün müdür?

Bu ana soruya henüz hiç kimse evet cevabını verebilmiş değildir. Buna karşılık bazı memleketler kesinlikle hayır cevabını vermiştirler. Addis Ababa Konferansı'nda

Nkrumah, bu tezi çok can alıcı bir şekilde savunmuştur. Yitirecek vaktimiz yok, demiştir, "Çünkü ya birleşeceğiz, ya da ölüp gideceğiz". Yukarda belirttiğimiz anlamdaki yeni-sömürgeciliğin üzerinde ısrarla durmuştur: "Bugün hiçbir Afrika Devleti, insanî ve tabii kaynaklarının emperyalistler tarafından insafsızca sömürülmesine ve modern dünyamn gün geçtikçe giriftleşen meselelerine tek başına göğüs gerecek kadar büyük ve güclü değildir." Gana Cumhurbaşkam aynı zamanda, "bağımsız Afrika Devletlerinin başında Demokles'in kılıcı gibi asılı duran... sınır çatışmalarını, ekonomik güçlükleri, siyasî anlaşmazlıkları.." da belirtmiştir. Bugün Afrika'da gördüğümüz bütün gerginlikler, Başkan'ı doğrulamaktadır

Bu ideali başkaları da savunmuştur. Bunlar arasında özellikle, memleketleri bağımsızlığa kavuştuktan sonra federasyonlar kurmak isteyen Doğu ve Orta Afrika yöneticelerini sayabiliriz. Bu bölgedeki güçlükler daha büyük olduğu halde, bazı Kuzey Afrikalı liderler de aynı dili konuşmaktadır. Denebilir ki, Afrika'da istikrarlı Devletler en çok değişikliğe uğrayan Devletlerdir.

Birkaç ender istisna bir yana bırakılacak olursa, bütün çağdaş Afrika geçicilik içinde yüzmektedir. Çözüm yolları ya henüz bulunmayı beklemektedir, ya da, bulunmuş olsalar bile, denenmişliğin köprüsünden henüz geçmemiş haldedirler. Bu arada, bütün kıtayı yakından ilgilendiren yeni bir topluma doğru yürüyüş (1963 te Kongo-Brazzaville'de, 1964 te Tanganyika-Zengibar'da olduğu gibi) rejimleri ve hükümetleri daha bir süre altüst edeceğe benzemektedir.

Tarihsel bir açıdan bakacak olursak, bütün bu olaylar, sömürgelik durumunun geçici birer onarımından başka bir şey değildirler. Asıl bundan sonrasını bekleyip yazmak gerekir.

Bununla birlikte, geleceğin belli başlı çizgileri de şimdiden belirmeğe başlamıştır. 1964 Temmuzunda Kahire'de toplanan ikinci Devlet Başkanları Konferansı, çoğu Afrika ülkesinin bir dört yol ağzına gelip dayandığını göstermiştir. Afrika geçmişin yolunda yürümeği seçerse, acılığa ve başarısızlığa uğrayacaktır. Ama siyah kıta başka bir yöne, insanların çabalarını birleştirerek memleketlerinin kara bahtını yenebileceği bir yeni topluma doğru da yol alabilir. Bugüne kadar bu ikinci yolu seçen Afrikalı yöneticilerin sayısı pek kabarık değildir. Birçokları olayların akışına kendini bırakmakla yetinmiştir.

Geçmişin yolu, yani bağımsızlığa getirmiş olan yol, bugün niçin acılık ve başarısızlık getirsin? Bilimsel bir analize ihtiyaç duymaksızın, sadece sezgilerimizle verebiliriz bunun cevabını. Sömürgelik çağında ortaya çıkıp bağımsız ülkelere miras kalan ve seçkin zümrelerle halk arasında bile isteye yaratılmış eşitsizlikler, açgözlülük ve bencillik, düşük ücretler, makina, fabrika, okul, hastane, kitap, tiyatro, ve bunlara benzer daha bir sürü eksiklikle dolu olan eski toplum, insanları kurtarmak için yeterli değildir.

Öteki yol gerçi uzun ve güçtür ama eninde sonunda girilmesi gereken yoldur. Bütün kıtanın insan kaynaklarını harekete getirerek doğmakta olan burjuvazinin utanç verici imtiyazlarını ortadan kaldıracak, maddî ve manevî çürümeyi engelleyecek, örgütlenmiş hâle gelen bencilliği yok edecek ve gittikçe genişleyen bir birlik ruhuyla Afrika'nın sayısız yeteneklerini değerlendirip kullanmasına yol açacak olan başka bir toplumu günün birinde mutlaka kurmak şart olacaktır.

Ama bunun için de, halk kitlelerinin sosyalizmin kuruluşuna katılmaları gerekmektedir. Bir üçüncü yol yoktur.

İşleri sürüncemede bırakmağa çabalayan yeni-sömürgecilik karşısında yeni bir toplum kurma mücadelesi bütün ülkelerde şimdiden başlamış durumdadır. Yabancı gözlemciler bazan bunun farkına varamamaktadırlar, bürokrasinin imtiyazları ve bazı yöneticilerin hafifliği siyasî gerçekleri gözden saklayabilmektedir çünkü. Zaman zaman, 1964 Haziranında Nijerya'da patlak veren grevlerde olduğu gibi, görünürde istikrarlı ve sâkin bir ülke bir anda karışıvermektedir. Afrika'yı tanıyan ve çevresine bakmasını bilenler, bu gibi küçücük olaylardan kavramaktadırlar ki, bugün Afrika hayatının özünü meydana getiren bu mücadeledir. Geleceğe güvenmek gerektiğine işte bunun için inanıyorum.

İnsanlığın ekonomik ve politik deneyler hazinesine Afrika'nın da kendi payını ergeç getirip ekleyeceği muhakkaktır. Ama Afrika bununla yetinmeyecek, daha fazlasını da yapacaktır. Eşitlemeci gelenekleriyle modern eşitlik kavramını birleştirmeyi başaracağına yürekten inanıyorum, ve sanıldığı kadar da uzun zamanda değil. İşte o vakit, ozanlarından birinin deyişiyle, "gök kuşağına yeni bir renk" ekleyecek olan bu yeni uygarlık ortaya çıkmağa başlamış sayılabilir.

1950 - 1960 arasında Afrika, siyasî bağımsızlık için mücadele etmiştir. Bugün giriştiği mücadele ise, siyasî bağımsızlığın meyvelerini toplamak, ilerlemeyi ve birliği gerçekleştirmek mücadelesidir. Ve Afrikalı halklar, bu birlik ve ilerleme gerçekleşmeden ne barışa, ne de refaha kavuşamayacaklarını sezmiş durumdadırlar.

---

afrika'da millî kurtuluş ve sosyalizm hareketleri

Afrika, sadece az gelişmiş ülkeler kıtası değil, aynı zamanda bir sömürgeler kıtasıdır. İkinci Büyük Savaş'tan sonra başlayan kurtuluş hareketi bugün hemen bütün kıtada başarıya ulaşmış ve siyasî bağımsızlıklarını elde eden Afrikalı ülkeler bu sefer asıl kurtuluşlarını gerçekleştirmek, yani iktisadî bağımsızlıklarını kazanmak için çeşitli denemelere girişmişlerdir.

Basil Davidson, Afrika'da yıllarca süren bir araştırmadan ve en yetkili devlet adamları, en basit köylüler ve kabile şeflerine kadar çeşitli kimselerle temaslardan sonra hazırladığı bu kitabında, siyah kıtanın emperyalizmle mücadelesini objektif bir görüş ve akıcı bir dille gözlerimizin önüne sermektedir. Basil Davidson, bununla da yetinmeyip meselenin özüne inerek, Batılıların sömürgeciliklerini haklı çıkarmak için öne sürdükleri "Afrikalı barbar ve gelişmemiş zekâlı bir insandır" efsanesini, kıtanın tarih boyunca yarattığı ahlâk, sanat ve kültür değerleriyle siyasî kurumları bir bir anlatarak yıkmaktadır.

Türkiye'nin de ekonomik bağımlılık ve kültür emparyalizmiyle karşı karşıya bulunduğunu hatırlayacak olursak, Afrika'nın uyanışının ve kendi kültür ve uygarlık değerlerine sahip çıkışının bizim bugünkü ana meselelerimizin çözümüne de yer yer ışık tutabileceğini kolaylıkla kavrarız.

Ayrıca, yeni-sömürgeciliğe karşı mücadelede çeşitli özel şartlara uygun sosyalist yolların denendiği bir laboratuar sayılan Afrika'nın başarı ve başarısızlıklarının sebep ve sonuçlarıyla bilinmesinin kendi ekonomik bağımsızlık mücadelemizin kaderi bakımından son derece yararlı olduğuna inanıyoruz.

SOSYAL YAYINLAR — Cağaloğlu, Servili Mescit Sokak, Kurt İşhanı No. 107 - İstanbul P. K. 716 - İstanbul Tel. : 27 10 75 - 107

BOZAK Matbaası — İstanbul — 22 57 26